

Szépirodalom

Märcuțiu-Rácz Dóra versei	5
Láng Örsolya versei	8
Kukorelly Endre: Pálya, avagy: nyugi, dagi, nem csak foci van a világon	12
Sántha Attila: 1945 tavaszán	19
Patak Márta rövidprózái	21
Pál-Kovács Sándor Attila: Balladatöredékek VI. (részlet)	28
Borcsa Imola: A lázadás	33
Lay Zsóka: Örültségem története	38
Szondy-Adorján György versei	44
Bodó Márta rövidprózái	47
Cseh Katalin versei	58

Literata Hungarica

Markó Béla: „javítják a diadalívet” (Sütő István válogatott verseiről)	62
--	----

Ködoszlás

Puskás-Kolozsvári Frederic: Ruszok Csíkszentkirályon?	72
---	----

Irattár

Csáky Zoltán: Nyomomban kék farkasok (Besúgók, ügynökök, informátorok. A „Costică” 2215. számú megfigyelési és követési dosszié titkai)	88
---	----

Alma Mater

Minden pedagógus a gyermek szemében követendő példa kellene legyen (Sarány István beszélgetése Borsodi László nyugdíjas tanárral)	130
--	-----

Szemle

Borsodi L. László: Csonkolt testek, csonka lelkek (Muszka Sándor: <i>Szégyen</i>)	157
Gazda József: Magyar Manasz (A <i>Manasz</i> című kirgiz hősnének fordításáról)	162
Halász Péter és Mohay Tamás dr. Balázs Lajos <i>Nyergestető</i> . A <i>lelkiismeret ágheresztes-kopjafás temetője</i> című kötetéről	165
Olvasólámpa (Szeifert Natália, Pósa Károly, Nényei Pál és Kemény Zsófi könyveiről)	175
Előfizetők listája	182

SZERKESZTŐSÉG:
FŐSZERKESZTŐ: Lövétei Lázár László (llovetei@yahoo.com)
FŐSZERKESZTŐ-HELYETTES: Fekete Vince (feketevince@gmail.com)
SZERKESZTŐK: György Attila (attilius@gmail.com)
Mirk Szidónia-Kata (mirksz@yahoo.com)
Molnár Vilmos (urbsic@yahoo.com)
SZERKESZTŐSÉGI TITKÁR: Bodor Zsolt (bodorazsolt@gmail.com)
KORREKTOR: Ferencz S. Csilla (achilla76@gmail.com)
GRAFIKAI SZERKESZTŐ: Léstyán Csaba (lestyancsaba@yahoo.com)
ÜGYVEZETŐ: Antal Margit (margital57@yahoo.com)
TITKÁRNŐ: Simon Ildikó (ildiko.simon@ymail.com)
KÖNYVELŐ: Balázs Sarolta (balázssarolta13@gmail.com)

KÜLSŐ MUNKATÁRSAK: Bogdán László, Farkas Árpád, Lakatos Mihály,
Lőrincz György, Nagy Koppány Zsolt,
Tánczos Vilmos, Zsigmond Andrea

TÖRDELŐ: Botár Emőke – Pro-Print

ALAPÍTÓ-FŐSZERKESZTŐ: Ferenczes István (1997–2010)

KIADÓ: Hargita Megye Tanácsa
Hargita Kiadóhivatal
Székelyföld Alapítvány

FELELŐS KIADÓ: Borboly Csaba,
Hargita Megye Tanácsának elnöke

NYOMTA: Alutus Nyomda, Csíkszereda
FELELŐS VEZETŐ: Hajdú Áron igazgató

ISSN 1453-3871

ELÉRHETŐSÉGEINK:

Postacím: 530170 Csíkszereda, Tudor Vladimirescu u. 5. sz. P. O. Box: 149.
Telefonszámok: (004)0266–311 775, (004)0266–311 026 (fax), (004)0746–195 413
E-mail cím: szekelyfold@hargitamegye.ro
Honlap: www.hargitakiado.ro

ELŐFIZETÉSI DÍJ:

Belföldieknek: negyed évre 15,00 lej, fél évre 30,00 lej, egy évre 60,00 lej.
Külföldieknek: negyed évre 22,50 lej (1500 Ft, 7 EUR), fél évre 45,00 lej (3000 Ft,
14 EUR), egy évre 90,00 lej (6000 Ft, 28 EUR).

Belföldi előfizetőinktől a díjat kérjük postai utalványon, a következő címre küldeni:
Simon Ildikó la Editura Harghita, P.O. Box: 149.

Folyószámláink: RO10 RNCB 0152 0423 6585 0001/RON
RO53 RNCB 0152 0423 6585 0003/EUR
RO26 RNCB 0152 0423 6585 0004/HUF

Fundația Székelyföld, Banca Comercială Română M-Ciuc, Sucursala Harghita
SWIFTCOD: RNCBROBU

Mărcuțiu-Rác Dóra

EGY ROSSZHÍRÚ PARK UTCÁIN

egyszer úgy szeretnék végigmenni
egy rosszhírű park utcáin,
hogy nem gondolok a legrosszabbra,
és arra sem, mit gondoljak akkor helyette.
ne keressek fényfoltokat a betonon,
se biztonsági öröket, térfigyelő kamerákat vagy
olyan férfiakat, akiket a sötétben is könnyű meglátni,
és akik nővel vagy kutyával sétálnak.
ne magamtól várjak magyarázatokat
rosszul feltett kérdésekre, és
ne azért igyak vizet, hogy utána
jól artikuláltan tudjak kiabálni,
ha kell.
azért szorongassam a lakáskulcsomat,
mert már majdnem otthon vagyok,
nem azért, mert hegyes a vége és
ezt olvastam egyszer
egy cikkben az erőszakról.
ne töröljem le a rúzsom,
ha nem kell,
azért járjak futópőben, mert kényelmes és
ne az legyen a legerősebb önvédelmi fegyverem,
hogy épp megjött,
és így senki sem akarna.
egyszer úgy szeretnék hazaérni, hogy közben
azért hívjam fel anyámat telefonon,
mert valóban hiányzott a hangja –
nem azért, mert
szégyellem bevallani magunknak, hogy
még mindig
félek a sötétben.

NEM MEGOLDÁS

amikor a moldvai szobatársam arról mesél,
hogy tegnap éjjel megvert egy embert,
elsőre nem akarok semmire se gondolni,
másodjára mégis arra gondolok, hogy megőrült.
miközben azt meséli, hogy eltörte a férfi állkapcsát,
elsőre nem akarom elítélni, másodjára mégis
az jut eszembe, hogy én sosem mernék
megérinteni egy idegent,
akkor sem, ha velem is megtörtént már.
tipikus,
egy férfi megfogta a szórakozóhelyen,
de megbasználak, de megbaszta volna, de megbaszta,
ahogy a földre terült az ütéstől
és mindene csupa vér lett.
a szobatársam még mindig mesél,
arról, miket kiabált neki, amikor magassarkúban rugdosta az arcát,
hogy elege van ebből,
hogy még mindig csak ennyinek nézik,
még itt, a telibebaszott kultúrkolozsváron is.
a biztonsági őr nevetett, meséli a szobatársam,
aztán finoman kikísérte a szórakozóhelyről,
óvatosan, nehogy rosszul érjen hozzá.
elsőre nem, de másodjára arra gondolok, milyen jól
jött volna nekem is, ha letörhetném az idegen kezeket,
ha szétgyurmáznám az összes macsómaszkot, ha rajtuk
nevetnének,
amikor jelentenek.
és végre én élvezném
az érintkezést a hússal,
ami valaha az arcuk volt.
elsőre félek a moldvai szobatársamtól, nehogy engem is,
de ő nőt soha, ez nem így működik;
másodjára megkérném, tanítson meg mindenre,
amit ő is tud, hogy soha többé ne féljek egyedül,

végül magamtól rémülök meg, de magamtól a legjobban.

nevetünk mindketten, ez vicces kis történet volt,
a szobatársam jéggel borogatja a kezét és törött körmét,
arra gondolhat, hogy a rohadék biztos
belátott a combjai közé, miközben rugdosta,
de nem mondja ki hangosan, és amikor mégis megkérem,
hogy tanítson meg mindenre, amire őt tanították,
csak legyint, hogy az agresszió nem megoldás,
és visszaveszi műbőr miniszoknyáját.
elsőre nem akarok semmire se gondolni,
de másodjára mégiscsak arra gondolok,
hogy az sem megoldás, ha elmeséli,
mit viselt aznap, amikor megfogták.

Venus West, 1997 (aquatinto, lino, 3x180x70 cm)

Láng Orsolya

PONTOS TÉVEDÉSEK ÚTKÖZBEN

a villámok kikerülnek
a Faraday-kalitkaként működő lovakat
az arzenálból kiszakadó nyerítések
külön passzust kapnak
a könyvtárba behallatszó lódobogás
készültség
valamiféle

a sötétebb párafoltok a Luxembourg-kert
pálmaiból szabadultak
az idegen föld tapasztalatának
kicsapódásai
feszültségfellegek
alattuk az izzadság sójától merev
felsők mint a márványszarkofágok sodronyingjei
van aki gyón
van aki fut

a városháza és a templomtorony közötti
röppályán a kongást ütésekre javítják
az eltérő harangnyelvek irányelvén
egyik a földre szakad
másik a levegőn ível át
a feszültségtérben szerkezeti elváltozások
egy kút

a kapualjban a kalapos lány köré
kivetül eredeti környezete
a külső erőtér nem hatol be nézésirányába
a múzeumi buszmegállót ellepi a szőke Tisza
a várakozók aurája átnedvesedik
lelepleződnek a másolatok

a tűzoltólány vonakodik betörni egy ablakot
latolgatja lehetőségeit
mielőtt belekönyököl az üveg tökéletes tükrébe
évek óta kivár a létra utolsó fokán hogy
a tematikus struktúrában
rendeződjenek az oksági viszonyok

a múlt és jelen idejű verebek
alanyi ragozásban elegyednek
ide még visszatérünk
ez még ugyanaz a folyó

KÉNYSZERLESZÁLLÁS

a szállón csillámló takarókat adtak
az égési sérültek kaptak ilyen
akkor láttad mire jó
az ezüst fele hűt
az arany melegít

vágytál már a vízszintesre
egy napra hígult a pár órányi tartalék
és a kiszámíthatatlanság
a hírzárlat a találgatások
a bennfentesek félrevezető viselkedése
kimerített
hiába tudtátok hogy ez így
nem érhet véget

voltak akik kezükbe vették sorsukat
hangosan telefonáltak
értük jött valaki eltűntek szem elől
azok maradtak akik lemaradtak
egy öreg japán köhögetett
mások lehúzták cipőjüket

az ágyakon gondosan összehajtott gézlepedők
szinte észrevétlenül került ki minden
szendvicset és teát osztottak
ezt kaptatok azután reggel is
az ébresztő után amikor is
figyelmességen felüli kedvességgel
előzönlötték a hodályt

feltűnt hogy nem egyvalaki járta végig
az ágyakat mint szobafelelős
láthatósági mellényben hajladoztak fölöttük
a feltámadás nyilvános főpróbáján
persze az instrukciók dacára
mélyen senki nem aludt

A CSÚCSDÍSZ

átléptem a gyepet kettéhasító reflektorfényen
ahogy árnyékán az őrnagy
soleil, a háztáji kóbor kutya
vakargatásra kínálta lágyékát
egy darabig néztem leheveredtem mellé
meglepődött a hirtelen szintegyezésen
megint valaki aki egy pillanatra odaadja magát
aztán eltűnik örökre ő pedig
marad a lakatlan birtok őre
ráterítettem a pulóverem
gondolván mindkettőnknek könnyebb
ha úgy teszünk mintha csak fázna
azt mondtam bent is hogy lehűlt a levegő
s valamivel később hogy nyugodtan
tapogassátok meg a hajam
olyan mint a penge
az ujjamat is elvágta egyszer
persze a nagyszámok törvényét alkalmazva

mindenekelőtt arra vágytam hogy te
de csak az asztalon fellelhető tárgyakat
tűzted a tincsek közé
„micsoda nyugalom” hagytam hinned
pedig éreztem amint fejemen a csúcsdíz
egy félig teli vizeskancsó
lassan de visszafordíthatatlanul
hanyatlásnak indul

Botticelli Remix, 2000 (kenyér, mélynyomás, 90x180 cm)

Kukorelly Endre

PÁLYA, AVAGY: NYUGI, DAGI, NEM CSAK FOCI VAN A VILÁGON

(Pro-Vocatio)

Minap jutott eszembe, miközben Öcsi bácsizták – Panchózzák, Svábozzák és Purczeldezik – Puskás Ferencet a tévében, hogy van, aki szerint az Aranycsapat minden mérték szerint a legjobb, hozzájuk képest a későbbiek pancserek. Pedig ez azért bonyolultabb. Nézed az angol tizenhatoson belül bemutatott visszahúzás cselét, ahogy a hátvéd udvariasan kisuhan az alapvonalon labda és baba nélkül, csodálatos. Ilyen nincs is. Puskás nyilatkozik elnéző mosollyal, szerinte az 1966-os brazilverők közül az Aranycsapatba senki sem férne be. Vagy fért volna be, férhetett volna, nevek nem hangzottak el, akkor pedig Albert, a kígyózó művész sem.

Meg ha lett volna egy szinkrongéppuskánk tatárjáráskor! Sajnos ilyen nincs, nem volt, nem is lesz olyan, hogy volt volna, viszont két dolgot állítok; egyrészt, hogy Puskás a legnagyobb *játékos*,¹ másrészt, hogy Varga is befért volna. És lefocizta volna a legjobb Puskást – aki ettől azért még a legnagyobb. Ezeket állítom, ha bizonyítani nem is tudom. Igaz, az ellenkezőjét sem tudja senki, mert a *volna* nincs, ez már ilyen. Föltevések vannak és analógiák.

A teljesítmények ugyanis vagy pontosan mérhetők, vagy nem. Mérhető, hogy mai úszópalánták száz méteren kétszázat rávernének Johnny Weissmullerre, sodrással szemben, mai másodvonalbeli hosszútávfutók köröznék le sokszorosan Nurmi 30.06,2-es tízezer méterét. Amiből nem következik, hogy akkor nekik kellene szobrot állítani, Paavo Nurmiét² pedig a Sztalin-összessel együtt leszedni a helyéről. Igaz, Iharos Sándor (28.42,8, 1956) nagyon megverte volna,

1 Abban az értelemben is, hogy itthon milyen volt a viszonya Farkas Mihállyal, és hogy Portugáliában Horthyval és Frankóval is lekezelt. Igazából bárkivel. A hatalomhoz való viszonyát elemzi Borsi-Kálmán Béla. A könyve 74. oldalán levő fotón Pancho épp kezet fog Franco tábornokkal. Ismert Farkas Mihállyal való kapcsolata, mellyel sok mindent el tudott intézni, és olvashatjuk az anekdotát, miszerint 1956 júniusában, egy Portugáliai turnén (Lisszabon, 2-2) Kocsis Sándorral meglátogatták volna Estorilban Horthyt.

2 1920-ban Antwerpenben, 1924-ben Párizsban és 1928-ban Amsterdamban összesen 9 aranyat nyert.

Kenenisa Bekele (26.17,53, 2005) pedig durván négy kört nyomott volna rá, ám a *maguk idejében legnagyobbakat* befogni már soha nem lehet, ez is valóság, mérhető vagy nem. Az élsport *fejlődik*.

Nem a képességek, hanem a körülmények, a felkészítés. Ez fantasztikusan érdekes és/vagy ijesztően ellenszenves, kinek mi; van azonban abszolút és relatív fejlődés. A magyar atlétika is fejlődik saját hatvan évvel ezelőtti eredményeihez képest, noha akkoriban nagy bajnokaink voltak, most viszont a világ élvonalához képest semmi. Ám az atlétika mérhető, a futball nem.

Nem mérhetők más labdajátékok sem, a torna vagy a jégtánc, a küzdősportok sem, mégis, ha megnézünk egy-egy gyakorlatot vagy kűrt 1951-ből és 1991-ből, látszik minden. Futballmeccsek fölvételét ezekből az évekből! Mert ama visszahúzás csel valóban nincs többé, csak filmen *húz vissza* örökre; történelem, műkincs, akárhányszor megnézed. És hovatovább grundon sem csinálod meg, mert egyből kitesznek labdástól a kerítésen. Igaz, grund sincs már, csupán az irodalomban.

És most jön a provokálás. Noha a mai magyar futball alig minősíthető, az egykoriak csúcsai nem megközelíthetők, ezzel együtt bármelyik NB III.-as csapat édes álmából riasztva, mezítláb, fürdőgatyában és a legnagyobb tisztelettel legázolná hat-hármas formában-erőben lévő nagyjainkat. Akkor rúgnának gólt, amikor épp nem röstelkedne valamelyikük. Amiből nem következik semmi (különös), az Aranycsapat ettől még – relative – abszolút a legjobb.

Meg a Fradi.

(Egy duó)

Sok van. Celtic F.C.–Rangers F.C. vagy Ferencváros–Újpest. Jack Johnson – Jim Jeffries, a „4J”³ vagy Oscar de la Hoya – Floyd Mayweather. Toldi Miklós – Kinizsi Pál, Robin Hood – Tell Vilmos, Oroszlánszívű Richard – Barbarossa Frigyes. Vehetnék a harminckétszeres világcsúcstartó úszó és Európa-bajnoki ezüstérmes vízilabdás Arne Borgot és kedvencemet, a 11 Grand Slam-győztes (6 Roland Garros, 5 Wimbledon) Björn Borgot vagy a Borg–McEnroe 7-7 duót,

3 „1910. július 4-én, a nevadai Renóban, negyvenhárom fokban hőségben megtartott – álmöntő” (Tarján Tamás: *Citius, altius, fortius*, i. m. 129.): a fekete Johnson ledarálja a már egyszer visszavonult fehér ellenfelét. Nagy Lajos *The Boxing Match* címmel a Nyugatban ír arról, hogy a mérkőzés felvételét Tersánszky Józsi Jenővel nézték az Apolló moziban. „A testi erőnek mindig szerepe lesz, a küzdelem ember és ember közt, mindenféle fajtában, így a testi küzdelem is, örök.”

a Hillary – Namgyal Wangdi,⁴ a Riva–Rivéra kontra Rivelino–Jairzinho, az Ajaxos Rafael van der Vaart kontra Ibrahimovic⁵ vagy a Nyilasi–Ebedli-duót, de most vegyük csak azt, hogy Eusebio – José Augusto Torres. Lisszabonban élő barátom meséli, hogy mikor Eusebio meghalt, napokig hurcolták le-föl a koporsóját a városban. Kiment a temetésre, mondja, zuhogott az eső, mindenki ott volt, nyakig sáros ünneplőruhában tolongtak a koporsó körül, hogy megérinthessék. Szent Eusebio. Fölfedezője, Guttmann Béla egyenest Mozambikba repült érte. Másfél óra múlva, a Museu Nacional de Arte Antígában megtalálom magamnak Raffaello 1502-ben készült, *Milagre de Santo Eusébio* című kisméretű predelláját. Halottakat támaszt föl. A koreográfia szerint Torres fejjel viссzateszi a labdát Eusebiónak.

(Triumvirátusok)

A Messi–Neymar–Suarez- és a Ronaldo–Benzema–Bale-triók más, régebbieket idéznek – kinek persze kicsodát! Vavá–Didi–Garrincha, Szarmach–Lato–Gadocha, Emerson Fittipaldi – Niki Lauda – Michael Schumacher,⁶ Fazekas–Töröcsik–Zámbó, Polupanov–Fircov–Vikulov, Szalay Miklós – Répás Béla – Básti István. Panenka (1976, a nyugat-németek ellen) – Pirlo (2012, az angolok ellen) – Zidane (2006, a brazilok ellen). Klampár–Jónyer–Gergely, Petr Cech – Carlo Cudicini – John Terry,⁷ Mike Tyson⁸ – Joe Frasier – Muhammad Ali,

4 1953. május 29-én „egyszerre” értek a Himalája csúcsára. Egyikük cipelte a szajrét. A másik nem.

5 Alig túlzás, hogy „minden” benne van abban, ami köztük történik, és *ahogy* elmondja az *Ez vagyok én, Zlatan Ibrahimović*-ben David Lagercrantznek. Szeged, Könyvmolyképző, 2012, 159–164.

6 Mélyi József szerint James Hunt.

7 „2006. október 15-én, a Reading elleni bajnoki utolsó perceiben John Terry, a Chelsea középpályása kapusmezt húzott. Ahogy azt Hollywoodban tanítják, még maradt ideje egy két pontot érő védésre. A Chelsea végül egy-nullra hozta a meccset. Az internetes fórumokon és a világ sportsajtójában mégsem Terry kényszerű bravúrja volt a téma még hónapokig, hanem a kékek első és második számú kapusa, Petr Cech és Carlo Cudicini ezen a meccsen elszenvedett igen súlyos fejsérülése. (...) A Chelsea akkori managere, Mourinho szerint Hunt nevetett kocogás közben, a Reading managere, Steve Coppell szerint viszont, ha nevetett is, nem *azon*. (...) A cserekapust, Carlo Cudicinit aztán Ibrahim Sonko *tette hidegre* egy szögletnél a hosszabbításban. (...) A kapus tízperces ápolás után sem nyerte vissza teljesen eszméletét, oxigénmaszkban, hordágyon hagyta el a játékteret. A Reading csatára ez alatt a tíz perc alatt egyetlen (1) pillantásra sem méltatta.” Németh Gábor: *Miatyánk*.

8 Ő duóban is játszik: 1997-ben, az addigi legdrágább *Fighton*, WBA, WBC és IFB-címvédőként egyszerűen leharapta Evander Holyfield fülét.

Popluhár-Pluskal-Masopust, Guttmann Béla – Sebes Gusztáv – Bukovi Márton. Guttmann Béla (kétszeres BEK-győztes a Benficával) – Kovács István (kétszeres BEK-győztes az Ajax-szal)⁹ – Jenei Imre (BEK-győztes a Steauával), Mário Zagallo (58, 62, 70) – Franz Beckenbauer (74, 90) – Didier Deschamps (98, 18). Athos–Porthos–Aramis. A Kr. e. 73–71 közötti Spartacus – Marcus Licinius Crassus-duóból (Crassusnak 8 légiót kellett bevetnie Spartacus ellen) tíz év múlva a Caesar–Pompeius–Crassus-féle első triumvirátus.

(1994. szeptember 29.)

A Ferencvárosi Torna Klub 1–2 után a visszavágón 2–1-re győz a CSZKA Moszkva ellen, és tizenegyesekkel továbbjut. Gólok: Lipcsei Péter és Eugen Neagoe¹⁰. Játszik még tk. Lisztes, Hrutka, Telek Mancsi, Zavadszky, Simon Tibor.¹¹ Edző: Novák Dezső.¹² Akkor még közelinek tűnt a 0–6. Akkor voltam utoljára meccsen.

(Béla. Amatőrökről)

„– Mellé! – kiáltotta a rádióból Szepesi, aki bizonytalan helyen állt.”
(Bereményi Géza: *Előhang*)

Futballról írni túlzás. Egyrészt nem vagyok szakember, másrészt meg mintha mindenki a futballról írna, és aki nem, az direkt nem – tehát ő is igen. De hát, föl lettem kérve. No meg izgat. Nem nagyon és nem mindig, csak a nemzetközi térbe kilökött magyar futball szerencsétlen-

9 A Monacóval fejezte be edzői karrierjét 1987-ben, Arsene Wenger követte. 1967–70-ben a Steaua, 1971–73-ban az Ajax edzője. 2 BEK-győzelem, 1972-ben az Inter és 73-ban a Juve ellen. Volt román (1962–67 és 1976–80) és francia (1973–75) válogatott szövetségi kapitány is. Kovács „Kopek” IV játszott 1944-ben a 17 éves Puskás (és a Puskásnál majdnem 20 évvel idősebb Titkos) ellen: a Kolozsvári AC 3–1-re megverte a Kispestet. Testvére, Kovács Miklós 37-szeres román válogatott, játszott az 1930-as uruguayi, a 34-es olaszországi és a 38-as franciaországi világbajnokságon, 1-szer magyar válogatott is, szerepelt a (később, az 1943–44-es idényben 13 pontos előnnyel magyar bajnok) Nagyváradi AC-ben. Akkor az FTC volt a 2. és a Kolozsvár a 3.

10 Nem volt román válogatott. A 2017-ben az első osztályba feljutott Sepsiszentgyörgy (ACS Sepsi OSK Sfântu Gheorghe) edzője. A 26-os keretben 4 magyar van.

11 „Szórakozóhely”, jelentsen bármit. „Összeszólalkoznak”, jelentsen ez is bármit. 36 volt. Vö. Marian Cosmănăk, az MKB Veszprém kézilabdásának az esetével – őt 2009-ben késelték meg.

12 Összvisz 2 klub: Szombathely, 1961-től FTC. Kilencszer magyar válogatott, egyszer világválogatott, kétszeres olimpiai bajnok, egyszeres bronzérmes, négyszer magyar bajnok, egyszer kupagyőztes. 1964-ben Eb-bronzérmes, a Camp Nouban két góljával a hosszabbításban 3–1-re verjük Dániát. 1967 és 81 között Nemere néven III/III-as besúgó. 1995–96-ban az Anderlecht legyőzésével a Ferencvárost a BL-csoportkörig vitte.

kedése izgat. Még a vébédöntők sem, vagyis amikor legutóbb a németek egymás után rugdosták a gólokat a braziloknak, akkor meglepően lelkesedtem. Nem vagyok függő, nem járok *ki*, olykor rákapcsolok valamelyik sportadón egy spanyol vagy olasz meccsre, nézem két-három percig, elkapcsolok. Nem történik semmi, iszonyúan tudnak, múltkor valamelyik arab bajnokság összefoglalóját nyomatták, jobbnál jobb jelene-tek, mindenhol jó a színvonal. A magyar bajnokságban is. *Kivéve nálunk, kivétel a magyar bajnokság*, hallom állandóan, ez hülyeség.

1997. október 29-én Berlinben, egy irodalmi est után, a háziasszony fia nyit ajtót. Hat-null, mondja, sírós a képe. Égés a szerbektől, a Duna közvetíti. Néhány nappal előtte, október 11-én, a finn–magyar *esett* az a nemigen rekonstruálható gól, a követhetetlen flippergolyóként ide-oda pattogó labda valahogy a finnek kapujában kötött ki. Emlékszem rá, nem tudnám rekonstruálni. Az a futball (például), hogy ilyesmikre emlékszünk, ha nem is úgy. Szombat volt, erre sem emlékszem, de utánanéztem. A futballhoz tartozik például, hogy utánanézek. Előtte fociztunk, a naplóban le van írva, mi volt, kik voltak. Jó focisták, Zsiráf nevű barátom, az ő István nevű barátja, Rainer M. János, Farkas Zsolt, Garaczi, mind lehetett volna profi. Én jó másodosztályú. Garaczi *Kű Lajos*, Rainer *Szabó Ottó*, Farkas *Töröcsik András*. Zsiráf *Szkukalek Igor*, István *Pintér Sándor*. Pintér pomázi gyerek volt, majdnem egyidősek vagyunk, majdnem fociztunk együtt. Az 1977. április 30-i 2–1-es szovjetek elleni meccsen – Nyilasi, Zombori, Várady, Fazekas (csere), Blohin, Lovcsev, Burjak, Kipiani (csere) – szétfutotta az oroszokat. Szentistvántelep lenyomta volna Pomázt, Jankovics Bandiból, Sárosi Tibiből bármi lehetett volna. Ez is a foci. Az, hogy kiből mi nem lesz. Mibe fog, mihez kezd és mibe nem.

„Számomra egészen nyilvánvaló, hogy a szenvedélyem sok mindent elárul saját jellememről és élettörténetemről, s ugyanakkor úgy vélem, az, ahogy ezt a játékot »fogyasztják«, mindenféle információkat szolgált a társadalmunkról és kultúránkról is”, írja Nick Hornby.¹³

13 1995. június 6-án találkoztunk, ezt az Európa által 1995-ben kiadott *Fociláz* című könyve dedikálásából tudom. Fordítója, a magyar íróválogatott tagja, M. Nagy Miklós ismertetett össze minket, és azt azért megbeszéltük, hogy noha a *szenvedély* szót magamra nem vonatkoztatnám, a futball számomra is az emberi relációkról referál, és viszonyom hozzá éles tükör.

Faházi János palacsintasütővel pingpongozik bárki ellen. Lángossal pingpongozik a strandon. Profi amatőr. Egy volt profi az amatőrök közt; már ő is az, de a profik tudásával az idegrendszerében. 1981. október 31., Mészöly Kálmán a kispadon üvöltözik és ujjong, káromolja az Urat a norvégok elleni meccsen.¹⁴ Nézed. Sírj? Nevess? Tulajdonképpen min is nevetünk?

Mélyi Jóska az aranyéhségről töpreng, Míg ezen töpreng, jól megvacsorázik, írja, közben Lőrincz Tamás „sajnos kikapott, a magyar lányok meg részben önmagukat megverve nem jutottak döntőbe, de engem még mindig ez az étvágy dolog foglalkoztatott, valószínűleg ebbe fojtottam (el) a keserűségemet. Nem tudom, Lőrincz meg a lányok képesek voltak-e vacsorázni egy ilyen este után, nem is beszélve Merész Andrásról, aki a játékok kezdete óta mintha leadott volna néhány kilót. Elképzeltem, ahogy az olimpiai faluban szomorúan ül, csak piszkálja az ételt, ettől én is még szomorúbb lettem.”¹⁵ Én is. Mindebben valami elég mély van, mondtam eleget, nem győzöm mondani. Nagyjából eköré leírható minden.

Végh Antal. Igazi amatőr. Dilettáns. Hebrencs, indulattól lendületes könyveket írt. A rendszernek tett tiszteletköroket levonta, stimmel az egész. Ami nem, az is. „Kiosztja” a mexikói 6 (sőt 9) kapott gólt Illovszky Rudolfnak és Mezeynek, Barótinak és Lakat Károlynak, Terpitkónak és Becklnek, Mester Ákosnak és Szepesinek, Östreicher Emilnek („egy ilyen típusú embert egy tisztességes nemzeti válogatottnak még az öltözőjébe se volna szabad beengedni”) és Száger Györgynek.¹⁶ A Biszku-káder Kutas Istvánnak, aki a könnyen kijátszott „követelményrendszerrel” „a magyar futball korszakában bevezette a diktatúrát”,¹⁷ és idézi Bukovi Mártont, aki szerint „nem olyan egyszerű ez a futball”, ahogy Kutas látja (tanuljanak meg futni és rúgni): „a ló tud futni is, rúgni is, de futballozni mégsem!” Beszél a bundahalmokról (a hírhedett MTK–Egyetértés „meccsről”), Albert csipőre tett kezéről

14 László György – Gulyás Buda: ...és Mészöly Kálmán a kapitány, 1981.

<https://www.youtube.com/watch?v=r712hBO1pGs>

15 Mélyi József: Aranyéhség. In *HVG*, 2012. aug. 8.

16 Végh Antal: *GyógyítGatlan?* 43.

17 „Száger György a Fradi-pálya végéjének ablakából leste, hogy Dalnoki Jenő vajon végrehajtatja-e csapatával azt, amit Kutas kitalált, előírt...” Aranyérmes mondat. Végh, i. m. 33.

(„van, aki innen számítja a magyar labdarúgás végleges romlásának kezdetét”) meg arról az anekdotáról, hogyan hajigálták ki a focisták az ablakon a Picassótól kapott porcelánokat. Valahogy beügyeskedti magát Tatára, aztán azon gondolkodik, mit nem látott. „Egyetlen könyvet és egyetlen mosolyt sem. Reggeltől – estig.”¹⁸

Egy csiga rajza, 2015 (videoinstalláció)

18 Végh Antal: *Miért beteg a magyar futball?* Budapest, a szerző kiadása, 1983, 39.

Sántha Attila
1945 TAVASZÁN

Nagyapám, Rákosijános
elmaradt a fronton,
így csak magára s egy tehenkére
támaszkodhatott nagyanyám.

Enni nem volt mit, és nemcsak az embereknek:
Anna, Eti, Sarolta, Lujzi s a legkisebb Árpi
véresre sebzett kézzel
szedték a szulákat, hogy Virág tehén
valahogy megmaradjon.

A Jóisten megsegítette őket,
Virág átvészelte az eget,
s ellett egy szép borjúcskát is.
De jaj, elment a teje,
szegény borjú hiába döfködte,
tejet nem adott.

Mámám elment fel az erdőre
Viktorig, egy román fejérnéphez,
kit Oláh Feri hozott ide, s aztán otthagytott,
ha valaki, akkor ő segíthet.

Viktori adott is szereket,
mit a pajta elé kellett tenni,
s mondta, a tehent megigézték, és deszkentált.
De a legfontosabb, hogy egy patkót
addig üssetek a pajta előtt,
míg veres lesz, s akárhogy ordibál,
ne engedjete oda emberfiát.

Hazamenvén a pajta előtt
a patkót verni kezdék,
szikrázott és csillagzott ég és föld,
s jött tajtékozva a második szomszéd,
rokonunk, Holánda Pali bá.

Mit csináltok, büh kölykek,
s te es, te büh teheny Márti,
haggyátok abba, met esze-vissza váglak!
– agyargott, de a kerítést nem lépte át.
Aztán kifáradt, vagy megunta, és eloldalgott.

Másnap megjött a Virág teje,
a borjúcskának volt mit ennie,
s a családnak is, küldtek
nagy hálálkodással Viktorinak belőle.

Aztán elévette Pali bát Márti:
hát nem szégyelli magát,
megguruzsmálta a tehenyt,
métt irigyelte azt tőlünk?

Pali bá csak ungott-mungott,
hogy eiszen a teheny ehezett,
azért nem adott tejet,
s mindent ne fogjanak reá,

de sunnyogva ment el,
és a szeme mást mondott.

Patak Márta

ÁLOMÓRZŐ

Tente baba, tente, itt van már az este, köszöngetnek szépen, csillagok az égen, Tente, tente, aludjál, kisnyulakkal álmodjál, szép legyen az álmodás, mintha nem is álmodnál. Kisfiacskám, gyöngyöm, gyöngyvirágom, egy szem gyermekem, hozok neked habos tejet, finom ropogós kiflivel, megiszod majd szépen, mártogathatod is, dehogy bánom, főzök én neked kakaót is, ha azt kívánod, egy szavadba kerül, ha szeretnéd, elmesélem, mit álmodtam, szeretnéd-e, hamar elmondom, mikor behoztak a nővérek szoptatásra, még a kórházban, reggel, miközben arra vártam, hogy hozzanak, kicsit elbóbiskoltam, akkor álmodtam, mentünk egy úton, motorral, te vezetted, nem apád, már nagy voltál, felnőtt, szép, nagy fiam, apámra hasonlítottál, és nagyon gyorsan hajtottál, egy alagút felé közeledtünk, kiabáltam, fiam, lassabban, de te nem hallottad, még jobban ráhúztad a gázt, rajtam meg úrrá lett a jeges rémület, nem tudtam, mitévő legyek, leugrani mögüled nem mertem, még jobban beléd kapaszkodtam, szorítottalak erősen, te meg fölemelkedtél a motorral, és átrepültünk az alagútban mindenki fölött.

Egy centiméterrel arrább tolom itt ezt a poharat, óvatosan, nehogy zajt üssek vele, ha fölébresztelek, megszakad törekeny álmod, elhajtom innen ezt a legyet, csak a tekintetemmel követem, a függönyre szállt, mászik fölfelé, a függönycsipeszek között talál majd magának rést, azon átbújva kijut a karnis alatt az ablakhoz, ha szerencsénk van, pont ahhoz a szárnyhoz, amelyik nyitva van, és akkor kirepülhet, ezek a bundás potrohú, nagy kék legyek nem olyan ostobák, mint a zöld döglegyek, azok lassúak is, gyengék is, ha kicsit jobban meglegyintem őket az újsággal, rögtön végük van, ezek a kékek megkelelőlnak, pörögnek egy darabig a hátukon, aztán repülnek tovább, nem adják meg magukat olyan könnyedén. Menj ki szépen, hallod?, menj ki, azt kívánom neked, találj meg a rést, amin kijutsz a nyitott ablakhoz, nem szeretnék innen elmozdulni, hallod, légy?, mássz ki, repülj el, ne döngicsélj tovább itt a szobában nekünk.

Lerázom a hőmérőt, még jobban, talán akkor nem megy föl olyan hirtelen, mint az előbb, amikor betettem. Ezt a poros sóvirágot is ki

kellene már dobni végre a szekrény tetejéről, ahányszor odanézek, magamban mindig megállapítom, csúfkodik ott már évek óta, aztán végül mindig elmarad, mint a portörlés meg a pókhálózás, az ablakpucolásról nem is beszélve, de hogyan?, nem győzöm egyedül, fejemre nőtt ez a ház, itt vagyunk benne ketten, takarítónőt kellene fogadnom, de miből?, nem telik rá, energiám sincs, elviselni itt egy idegen embert, amint tesz-vesz a dolgaim között, hát nem, semmiképpen, de azt a sóvirágot mégiscsak le kell onnan vennem, majd ha kimegyek a konyhába, behozom a hokedlit, fölállok rá, és leveszem. Akkor meg majd úgyis sajnálom kidobni, inkább leporolom, és visszateszem. Megette a fene ezt az egészet.

Megint szemereg az eső. Most veszem észre. Egy ideje hallom már a kopogást a leveleken, de csak most hatolt el a tudatomig, hogy esik. Nem nagyon, de esik. Pont az a fajta áztató eső, ami májusban kellett volna. Jó kis meleggel utána. De most, így szeptember közepén, nem hiányzik már senkinek. Nem tudom, hogy áll a szüret, régen jártam a Balatonon, biztos nekiálltak már augusztusban, idén olyan korán beérett minden. Ez a hárs talán örül az esőnek. Megfigyeltem, mindig a hárs kezd legelőször sárgulni. Az erdőn is, mikor sokáig nincs eső, az a néhány csenevész hárs teljesen elsárgul. Nem is tudom, hogy tűrik meg őket az erdőn, fáva nőni persze egyet se láttam, még csak olyan bokorszerűek mind, de sokkal előbb elsárgulnak, mint a virágos kóris husángjai. A hárs, a hárs, *Unter den Linden*, *A hársfaágak csendes árnyán*, ahol *kettőnknek ágya volt*, hol volt, hol nem volt, mint a mesében, egyszer volt, hol nem volt, talán igaz se volt, a kettőnk ágya, ezen is túl kellene már adnom, dupla ágy, fölöslegesen foglalja a helyet itt a szobában nekem.

Hadd lássam azt a lázmérőt. Megint lejjebb ment, 38,1, jól van, legalább nem negyven, már ez is haladás. Aludj, fiacskám, aludj, ne félj, vigyázok rád, nem hagylak itt, egy tapodtat se mozdulok az ágyadtól, amíg jobban nem leszel, főzők neked tejbedarát, ha fölébredsz, kitollak majd a konyhába, addig is ott leszel mellettem, nem hagylak el, mint apád, látod, felénk se néz, azt se tudja, élsz-e, halsz-e, nem törődik veled, hogy énrám nem kíváncsi, az még hagyján, de hogy az se érdekelje, mi van a beteg fiával, az nagyon elszomorító.

Ne mondj semmit, fiam, látom, nyitva a szemed, pihenj csak, ne szólalj meg, ha az Úristen erőt ad, holnapra jobban leszel, megmondta

az orvos, ezek a kritikus napok, a mai meg a holnapi, benn akart fogni a kórházban, én kértem, ha csak megfigyelni akarnak, nem csinálnak veled semmit, akkor inkább engedjenek haza, sokkal jobb itthon neked, ha kell, én is be tudom adni az injekciót, egészségügyis vagyok, eddig is ezt csináltam, csak más betegekkel, téged is ugyanúgy el tudlak látni itthon, hát el is engedett, a lelkemre kötötte, hogy pontosan kétóránként mérjem a lázadat, ha nem megy följebb, nem kell az injekció, de mihelyt akár csak két tizedet is emelkedik, azonnal adjam be.

Rendes ez az orvos. Miattad jött be, pedig szabadságon volt, vagy talán csak máshol műtött éppen, nem nálunk, el kell járniuk több kórházba is műteni, úgy tudom, három helyen mût, lôt-fut a három kórház között, látod, rád mégis volt ideje. Nem irigylem őket. Itthon maradt, pedig hívták, nem a fizetése, a szíve tartotta itthon, meg a családja, nem hagyta magára az édesanyját, azt hallottam, nagyon beteg már az anyja, nem tudnak rajta segíteni, azt se tudja már, kicsoda, de ő mégis mindennap látogatja az otthonban, visz neki csokoládét, a kedvencét, dobozos belga bonbont, különböző formájú kagylók, fehér és barna csokoládéból, még töltve is vannak, azt hiszem. Jaj, fiam, fiam!

Gyere, kimegyünk a konyhába. Ide, a nyakamba csimpaszkodj, látod, megtanultad már, így a legkönnyebb emelni, én kitolnálak ágyastul is, de nincs kereke, nézd, jól hátradöntöm a kerekese széked támláját, így sokkal kényelmesebb, majdnem olyan, mintha feküdnél benne. Legalább a konyhában reggelizel.

Nyugodt volt az éjszakánk, csak kétszer ébredtem föl a kétórás időközökön belül, egyszer nem tudtam visszaaludni, aztán a következőre már megszoktam, olyan volt, mint amikor még szoptattalak, igaz, háromóránként, de most már kisebb is az alvási igényem, nem számít, ha kevesebbet alszom, közben imádkozok, gyorsabban telik az idő, észre se veszem, és megint reggel lesz.

Istenem, ne halj meg, fiam! Ne halj meg, csak reggelig még ne halj meg, fiam!

Csak még egy napot kérek tőled, Istenem. Ne vedd el még tőlem a fiamat. Ma még megfőzöm neki reggelire a tejbedarát, aztán aludhat tovább, ebédig is akár, könnyű pürét adok neki, könnyebbet, mint a bébiétel, utána is aludhat, ha fölébred, kiviszem, a kertbe, ki az utcára, elviszem a játszótérig, ahol kiskorában annyit focizott a fiúkkal,

megnézheti még utoljára az ugratót, ahonnan megindultak lefelé a szánkóval, megnézhet mindent, amit akar odakint, sokáig van világos, még mindenre jut idő itt a környéken. Csak még egy napot, Istenem, aztán éjjel majd elbúcsúszok tőle, elengedem hozzád, úgylis feléd tart már régen. De ezt az egy napot még szeretném. Hogy is mondjam. Egy nap egy élet?

Látod, itt ülök, fiam, az ágyad mellett. Harmadik hete éjjel és nappal. Tudom, hogy el akar venni tőlem az Isten, könyörögtem neki, hogy legalább holnapig hagyjon még itt nekem. Nem akarlak szenvedni látni. Önzés talán, de holnapig még veled lennék. Nem tudom, utána mi lesz, de holnap elengedlek. Nagyon fog fájni, de látom, hogy mennél már. Nem gyötörlek tovább a szeretetemmel, hisz te már másra vágysz, az nincs meg itt a földön többé neked, csak valahol a csillagközi térben vagy a mennyben, nem tudom, hová jutsz először lélekben, miután a földbe tesszük a testedet.

Úgy vagyok én is, mint a gyerek, aki azt hiszi, holnap még mindent jóvátehet. Fogadkozik, ígér, csak hogy amíg ő elhiszi, hogy úgy lesz minden, ahogy képzelet, én már tudom, hogy amit eddig nem tehettem meg, azt már holnap sem lehet. Csupán annyit tehetek még érted, fiam, ha akarsz, kiviszlek még egyszer a rétre, ahol elgurult a labdád, és megígértem, hogy a föld alól is előkerítem neked. Csak még holnapig ne halj meg.

BÚZAVIRÁGSZÍNŰ, LENSZŐKE HANG

Miközben felolvasott nekik, hangját búzavirágszínűnek látta, lencsőkének, és mosolygósnak. Az illataról érezte a mosolyát, mindig tudta, éppen milyen színű, pontosan megmondta volna, mennyire húzódik mosolyra a szája, hol keletkezik az a vékony vonalka a szája sarkában, amikor a könyvből felpillantva ránéz, miközben levegőt vesz, és simogatja a pillantásával semmibe tekintő szemét, mintha arra várna, hogy az válaszoljon egyszer, az a félreforduló, semmibe meredő üres tekintet. Mindig oldalra fordulva hallgatta a felolvasást, nem emelte rá a szemét, mintha attól félne, csodák csodája, egyszer mégis megpillantja, és a pillantása erejétől szertefoszlik a látomás. Nem érte

volna el, még ha kinyújtja felé a kezét, akkor sem, mert szándékosan nem ült olyan közel hozzá, hogy érezze a testmelegét, éppen elég volt, hogy a hangját hallja. Harmadik napja tartott, hogy felolvasott neki délutánonként.

Este a hálóban harmadik napja nem vett részt a fiúk játékában, hiába noszogatták, csendre intette őket, hagyják békén, most szeretne magában lenni, nem kér a játékból. Attól félt, elveszti közben a hangot, nem tud a hangra figyelni, ha hol egyik, hol a másik fiú kezének érintését kell magán éreznie, és nem annak a hangnak a simogatása járja át minden porcikáját.

A többi fiú nem akarta hallgatni, inkább kimentek az udvarra, elfoglalták magukat valami mással, a számítógépen játszottak, azt mondták, majd inkább hangoskönyvben menet közben meghallgatják, nincs kedvük a délutánt ilyesmivel tölteni. Süt a nap, inkább kimennek az udvarra, minthogy idebent kuksoljanak a félhomályban.

Szeretett a falnak dőlni közben. Élvezte a vastag téglafal hűvösét. Miközben átadta magát lassan a bizsergésnek, melyben hang és szöveg egybefüggő, zsongító dallammá változott, mintha szélben hullámozó mező képét festenék egyetlen hatalmas, színes selyemre, és mint a kendőt, négy sarkánál fogva kifeszítenék fölé, úgy járta át testét az az érzés, amely semmihez nem volt fogható, amit idáig érzett életében. Jó volt maga mögött tudni a fal hűvösét.

Ha kérdezik, nem tudta volna visszamondani szó szerint a szöveget, pedig elsőre csaknem mindent megjegyzett, amit egyszer hallott, de most valahogy minden egész más volt. Először megijedt, aztán a harmadik délután már mosolygott magában, büszkeségféle töltötte el, átvillant benne egy pillanatra, hogy ehhez mit szólnának a fiúk, most biztos két hosszal, érintés nélkül megnyerné az egyénit is, meg a csoportost is. De nem tartotta fogva a gondolat, átadta magát a kellemes lebegésnek, amibe a hang sodorta. Lassan, nagyon lassan, bódító lassúsággal, ringatózással, hullámozással, mintha sós tengervíz tartaná lebegve a felszínen a testét, miközben cirógtatják-nyaldossák a hullámok. A legfinomabb hullámrezdülés. Nem is tenger, inkább szellő borzolta tőfelszín. Fodrozódó vízfelület. Alatta a cseppfolyós, áttetsző közeg, melynek mélyén is ott vibrál, és időnként onnan a mélyből szól ez a búzavirágzínű, lenszőke hang.

Lefekvés után is álomba ringatta. Mintha valami vízfüggönyön keresztül jutnának el hozzá, úgy visszhangzottak fülében a háló ismerős esti hangjai, a fiúk fojtott nyerítése, apró, szaggatott herrenéseik. Aztán később már az sem, megszűnt minden körülötte, csak az a hang járta át, és hatodik érzékére hagyatkozva csatlakozott az uniszónóban megszólaló, kapkodó hörgéshez, amely a verseny végét jelző záróakkord volt minden este a kamaszok hálójában.

Itta magába a hangot, hogy vissza tudja majd játszani magának az ágyban este lefekvés után. Egészen a falnak dőlt, hátravetette a fejét, aztán oldalt fordította megint. Valahogy mindig jobban esett neki, ha nem feléje néz, hanem kicsit mellé, mintha üres, ám mégis bőrfelszínen kitapintható, zsigerig jutó pillantásával csalogatná-vonzaná magára azt a búzavirágszínű, lenszőke hangot. Se túl fiatalnak, se túl öregnek nem képzelte, olyan pont jó korúnak, amikor még nem ráncosodik a nyaka a nőnek, nincs barna árok vagy szarkaláb a szeme körül, csak az a vonalka jelenik meg a szája sarkában, amikor elmosolyodik. Nem szól fölöslegesen, csak amikor muszáj, és akkor is simogat a hangja, amikor szelíden korhol, amiért időnként elkalandozik, és nem válaszol elsőre a kérdésre, hogy jöhet-e még a következő fejezet. Nem volt fogalma az időről, magában lilának, mélynek és végtelennek képzelte, mint amikor maga elé meredve ül az ágyán, és visszaidézi a hálóban.

Nem szólt fölöslegesen. Mikor véget ért a fejezet, vagy ha lapozott, bent tartotta kicsit a levegőt, mielőtt újból megszólalt, megakadt egy kis időre a hangja, alig érezhetően, mint amikor elmegy egy nyárfa alatt, és közben könnyű szellőt érez, amely mindjárt megborzolja a leveleket. Aztán mihelyt végigsuhant a fuvallat, rögtön folytatta a mondatot, vagy megkérdezte, olvasson-e még egy fejezetet.

Későre jár, ideje lefeküdni. Ez a mondata volt a legszebb zene a fülének. Nem tudta volna pontosan megmondani, milyen a színe, az alakja, mert jobbára színekavalkádot látott benne, mihelyt elhangzott, hol élénkebb, hol halványabb árnyalatokat, mikor hogy. Legszívesebben kékesnek látta. A hangja az arca búzavirágszínéhez simult, és együtt hullámozott vele, kísérte a haja vonalában, még akkor is hallotta odabent a hálóban, amikor a többi fiú léptei neszére hirtelen elhallgatott, rekedtes megjegyzések röpködtek innen is, onnan is, miközben ő egyenest az ágya felé tartott. Lüktetett benne, vibrált előtte a búzavirágszínű, lenszőke hang, miközben félig még kifele fordulva vetkőzött

az ágy előtt, és akkor is erősebben hallotta, amikor a fiúk közölték vele az est eddigi rekordját, amit túl kellett volna teljesítenie, ha részt vesz a játékban. De ő elhárította, befelé fordult, majd talán holnap, igen, holnapra talán elmúlik, és minden megint a régi lesz, ő is újra lehet az az önfeledt kamasz, aki éli a megszokott hétköznapi életét, nem háborgatja szakadatlanul ott belül ez a hang, nem kíséri ez a tapintható mosoly, ez a fájón bizsergető pillantás. Holnap, igen, holnap megint megszólal.

Elképzelte, hogy megérinti majd. Lassan közelít felé, nehogy elriassza. Kinyújtott kézzel, már messziről érezni akarja a formákat, amelyeket eddig szándékosan kergetett el maga elől, nem engedett letapogatni mindig oldalra tekintő, üres pillantásának, mintha menekülne attól a mágneses erőtől, amely még most is fogva tartja. Amikor elaludt, a fiúk még az esti eredményeket tárgyalták hangosan. Aztán elhallgattak, és csak jó sokára szólalt meg a szomszédos ágyak egyikén ücsörgő fiú. Hangja bánatosan csengett, némi irigység is vegyült belé talán, mindenesetre a többiek rögtön lehurrogták, ne beszéljen zöldségeket, nem lehet, több okból sem lehet belé szerelmes, egyrészt mert jóval idősebb, anyja lehetne, az meg már öreg, másrészt menni se tud, tolókcocsiban ül egész nap, ahogy reggel beleültetik, úgy veszik ki este. A fiú elhallgatott, magában azért még sokáig morfondírozott, hogy vajon tudja-e a szomszédja, hogy tolókcocsiban ül az öreg színésznő, aki mindennap átjár hozzájuk a szomszéd otthonból, és felolvas neki foglalkozás után?

A varró lány esete, 2012 (rajz, nylon, 10x4 m)

Pál-Kovács Sándor Attila
BALLADATÖREDÉKEK VI.
(részlet)

mélycsötét, felhős éjszaka
egy fényszennyezés nélküli helyen,
egy óriásreflektor világít szemből,
a fényben egy sötét alak lazán áll,
cigarettázik,
a füst kitekereg a semmibe

*

a gyökerek a földben, mint verőerek,
pattannak, elvágom az ásóval és felbugyog a vér

*

„Én nem akarok más csontjain nyugodni.”

*

néha eszembe jut,
hogymi lett azokkal az emberekkel,
akik útbaigazítást kértek tőlem

*

arcidegbénulásom van,
le van bénulva az ötös meg a hetes idegszál az agyamban,
mosolyogni sem tudok

*

„Egész életemben
a böllér pontosságával
cselekedtem”

*

távolabb, az éjszakában
hegesztés fénye

*

szoknyája úgy lebbent
akárha medúza haladna
a tengervízben

*

lila ház, nincs ajtaja,
az udvaron szárítókötél,
rajta lobogó fehér lepedő,
ragyogó Nap,
frissen mosott ruhák öblítőillata
és cigarettafüst a levegőben

*

az emberek északi oldalán
moha nőtt

*

földszag, esőszag, tanyarom

*

gyermekláncfüvel benőtt pályaudvar

*

az öregember, mint egy levél
mindenütt látható, tapintható az erezete

*

s az emberekről kiszakadt a tüdejük,
s mind elúsztak az égben
mint hatalmas, lusta ráják

*

olyan volt a köd, mint vak
szemgolyóban kavargó fehérség

*

az alvóváros az, ahol
soha nem ébrednek föl az emberek,
mélységes a csönd,
csak néha egy-egy hortyanás

*

csillagok, csak ragyogjatok,
felettem gondolkozzatok

*

visszanéz még és lepkéket lát
lepkéket lát
molylepkék hadát

*

ez egy új módszer,
próbáljuk eljuttatni hozzád ezt az üzenetet,
nem tudjuk, hogy' ér el,
írásban vagy élőszóban,
de ha ezt olvasod vagy hallod,
kérünk, ébredj fel,
anyád, apád, mind itt vagyunk,
kómában vagy, érted,
ébredj fel

*

ez a nő egy gyermektelen anya volt

*

ma csúnyán megvágtam magam,
ez azért történt, hogy tudjam, érzek még,
mivé lettem, kedves barátom,
mindenki, akit ismerek, elmegy,
a végén rád hagyom ezt az egészet,
ezt a mocskos birodalmat, ami az enyém,
nem lesz benne örömd,
tele a fejem törött gondolatokkal,
nem tudom őket megjavítani már

*

egy sír gondozását szeretné elfogadtatni
teljes munkaidős állásnak

*

a haldokló pásztor a nyájához intézte
utolsó szavait, miután részeg kollégái
a kalyibája mellett összeverték,
juhaira hagyományozta mindenét,
s a kost megkérte, vigye hírét,
hogy mindez hogy' esett,
mikor végleg lehunyta szemét,
a nyáj nagy része szétszéledt,
a kutyák maradtak egyedül ott,
a pásztor teste elrohadt temetetlenül,
a kalyiba összedőlt,
egy kirándulócsoport körbefotózta a helyet,
mint valami régi, szocialista romot

*

a viharfelhő, ami felette tornyosult
olyan súlyos volt,
mint 24 millió orrszarvú

*

a zuhany alatt áll,
tarkóján ezernyi darabra törik
a vízsugár

*

abból, amit látsz
eldönthetetlen, hogy
mennyi csak az agyad kiegészítése
és mennyi a valódi látvány,
elavult szóval: az igazság

Rituálé, 2012 (nature art, performance, Bikfalva)

Borcsa Imola

A LÁZADÁS

Nem vagyok én pletykás, gyógyszerésznő, nem azér' mondom, fordult felém Elvira néni bizalmasan, amikor kiléptünk a patika ajtaján, csak hogy ne vegye szívre, mindenki hibázik az elején, s ez a Lepácsekné kibírhatatlan egy fehérnép, jó belőle a panasz, mint szódából a buborék, szóval nem kell úgy magára venni.

Első napom volt a gyógyszertárban, alig egy hete költöztem a városba, kusza volt még minden, és idegen, mint a folyton morgó, kíméletlenül süvítő szél, amitől néhány perc alatt elzsibbadtak az arcizmaim, s amihez foghatóval addig nem találkoztam.

Szokjon hozzá, ilyen lesz egész télen, kacagott fel jóízűen az idős takarítónő, mikor az orromig húztam a sálát. Szóval így van ez, gyógyszerésznő, folytatta, akinek jól van dolga, az sajnáltatja magát örökké. Ennek pénze annyi, mint a szemét. Volt is honnét megszedsje magát, az ura, Lepácsek Pista gyárigazgató volt, a textilgyárat vezette nyolc éven át, a kommunizmusból belé egyenest csödbe.

Megváltozott, ugye, a világ, nem úgy volt, hogy gyártod a selejtet, s az állam meg kifizeti, nem lehetett már eladni akármit, aki gyárat akart igazgatni, kellett volna a rátermettség. Persze kellett a régi világban is, csak az másfajta rátermettség volt. Hát neki ez az újfajta nem volt meg.

Rövidítőre tértünk, toprongyos lakónegyed foltokban polisztirén-lapokkal összefércelt négyemeletesek között kanyarogtunk, ahol egyedül biztosan eltévedtem volna. Induláskor derült ki, szomszédok vagyunk Elvira nénivel, tőle két lépcsőháznnyira bérelünk garzont, így rábíztam magam, s már nem az utat figyeltem, csak őt. Pufók arca a szélről kipirosodott, könny futotta be szarkalábait.

A szomszédasszonyom, Eta, váltig állítja, dunnyogta, hogy megtett ő mindent, csak pizsoknehéz volt az átállás, így mondja, s sóhajtozik mellé, hogy pizsoknehéz, de azt velem el nem hiteti. Igaz, a titkárnője volt, belelátott a helyzetbe, de az a hír járta, vitte lennebb a hangját, hogy belelátott ő máshova is, úgylátszóan az ő szava után nem lehet elindulni. Persze ez nem biztos, de azért csak lehet benne valami, mert

akkoriban az ura, Karcsi, sokat berdózott, mind részegeskedett, s úgy kiábáltak, hogy két emelettel lennebb Burján Öcsi tisztán hallotta, hogy hova kellene betegye a bagoly a rézveretes tudjamijét.

Bár Öcsi szerint az volt a baj, hogy akkor rúgták ki Karcsit a papírgyárból. Vécépapírt gyártottak, csak azt igen hosszú kimondani, meg jobban is hangzik, hogy papírgyár. Szóval az elbocsátás miatt volt úgy nekikeseredve, úgy mesélte Öcsi, s ő csak tudhatja, mert akkoriban meszelt náluk Karcsi. Abban az évben Eta háromszor áztatta el a szomszédokat. Szeles egy fehérnép! Vízet akart fogni a kádba, mielőtt elveszik, s elfelejtette elzárni a csapot, fél nap múlva kapott csak észbe, mikor már patakzott a víz a falakon. Mikor aztán harmadszorra történt meg, Karcsi nekiállt, s kimeszelte a két alsó szomszéd fürdőjét, más dolga, ugye, úgysem akadt. Szóval Öcsi szerint nem volt neki egyéb baja, csak a leépítés, bár tudja hogy van, gyógyszerésznő, az ilyesmiről tud az egész város, csak épp az nem, akit csálnak.

Elvira néni egy orrfújás erejéig elhallgatott, majd újból belefogott. Mondhat Eta akármit, törölgette az orrát bosszúsan, arra volt jó Lepácseknek a nagy szabadság, hogy a zsebeit teletömöködjé, míg a munkásai éhbérért túlóráztak, úgy. Megmonddjam, hogy ment ez? Ma mentél dolgozni, de sose tudtad, másnap kell-e, nem-e jó a leépítés, közben ez a rablóbanda bejárta a fél világot, mentek delegációba, keresni a vevőt. S akkor még jött Lepácsek, hogy őt mind csak irigylik, de azt nem látja senki, mit dolgozik. Há' ha nem volt látszatja!

Persze nem ő volt az egyedüli gazember, legyintett aztán lemondóan. Hat gyárunk volt a régi világban, gyógyszerésznő, s nem maradt egy sem. Egyéb nem, csak a szél jár a csarnokokban, de az aztán keresztül-kasul, mert már ablak sincsen. Fémkeretesek voltak, s hát nem kifeszítették őket, hogy elhordják ócskavasnak? Volt cifra eset ott is!

Mikor vajon?, kérdezte magát Elvira néni, s egy pillanatig elhomályosult tekintettel kutatott az emlékei közt. Nem tudom már pontosan, mondta végül, valamikor a kilencvenes évek végén történt. Elkapták Majlát Misikét, éppen hajtott volna ki a rogyásig pakolt papucs Daciával a cementgyár udvaráról, az akkor már egy éve üresen állott. S mi derül ki a kihallgatáson? Hogy Duduly megbízottja, a volt igazgatóé, osztottak volna a nyereségen. Na, ezt kapja el, ne a náthát! Persze ne gondolja, hogy ez megjelent az újságban, én is csak onnan tudom, hogy Burján

Öcsi egyik munkatársának a második felesége az útlevélosztályon dolgozott, s hozzájuk eljutott a hír. Azt mesélte volt Öcsi, Duduly lefizette a rendőröket, s Majlátot megfenyegette, hogy felkoncolja az egész pereputtyát, ha vissza nem vonja a vallomást. Hát visszavonta.

Elhagyatott játszótér mellett haladtunk, néhány lépés erejéig szélárnyékban, majd két tömbház közt vezető, huzatos utcára kanyarodtunk. Elvira néni sárgás-ősz, göndör dróthaja makacsul állt ellen a szembeszélnek, akárcsak a mesélhetnékje. Szóval szélhámosok voltak ezek egytől egyig, én mondom, igazította meg a sálját. Hiába védi Eta, s mondja, hogy nagy volt rajta a nyomás, szerintem Lepácseknek nem attól lett idegösszeroppanása, inkább a lelkifurdalástól. Mikor bevitték a kórházba, mindenki azt hitte, úgy fog járni, mint Bakó Jóska, aki a bátyámnak, Isten nyugtassa, osztálytársa volt, s akit Bankó Jóskának csúfolt mindenki, mert könyvelő volt, aztán később Bangó Jóskának, mert nem tudni miért, egyik napról a másikra megbolondult szegény. Biztos maga is látta már, magas ember, sovány, mint egy piszkavas, szürke ballonkabátban tekeri körbe egész nap, s magában beszél meg mutogat, jár el gyakran a patika előtt is. Egyszer szegény Julikára jól rá is ijesztett, pedig ártalmatlan egyébként, csak részegen szeret kötekedni, de az mindenkiel úgy van.

Az történt, hogy Julika éppen zárt volna, tél volt, nyolckor ugye sötét, s beállít az a nagy ember saturészege, hogy adjon neki altatót. Mondja erre Julika, hogy azt nem lehet csak úgy, kell rea recept, mire elkezd ordítani vele Jóska, hogy szétver ő itt mindent, s a szemit is kiszedi, ha nem kap. Megijedett erre az a szegény leánka, mondta, jól van, ad, de csak két pirulát, többet tényleg nem lehet. Odaadta neki, azzal lenyugodott az öreg, s hazament. Két szem hashajtó volt.

Enyhén hitetlenkedve nézhettem rá, mert rögtön hozzátette, hogy rogyjon össze a lába abban a szent helyben, ha nem így volt. Szóval azt hittük, meg fog Lepácsek is háborodni, folytatta aztán kissé lanyhult lendülettel, sértett pillantásokat vetve felém a kételkedésért, de végül átlendült a zökkenőn. Aztán mégis helyrejött, bár hogy teljesen-e, aztat én nem tudom, mert amit ezután művelt, az épeszű embernek eszibe nem jut. Akkoriban mind zártak bé a gyáarak, egyik a másik után, amelyik meg nyugati kézen volt, rakták át Kínába, úgy mondták, ócsubb ott a munkás. Tudja mit talált ki Lepácsek? Hogy az ő gyára

nem menyen sehova, jöjjön helyette Kína! S idehozatott nyócvan kínai varrónót. Ide, gyógyszerésznő, ahol a város fele munkanélküli volt.

Az emberei, már ahány maradt, mikor meghallották, mit tervez, sztrájkba fogtak, hogy ők gazembernek nem dógoznak. Lepácsek erre csak megvonta a vállát, hogy egész nyugodtan, legfeljebb kirúgja őket, s hozat helyükbe is kínaiakat, akkor aztán verhetik a pofájukat, szóról szóra ezt mondta az aljas, Siklódi Manyika hallotta a sógornőjétől. Egy kósza pillanatig felmerült bennem, vajon ki is az a Siklódi Manyika, de Elvira néni szusszanásnyi szünetet sem tartott. Erre aztán jobbnak látták meghúzni magukat, mesélte, s folytatták a munkát, de gondolhatja, fel voltak hergelődve erősen.

Persze buffogás ide, herregés oda, nagy csuda dolog volt a kínaiak érkezése. A tanítóképzőben laktak, márhogy a bentlakásában, a város egyik végiben, onnan jártak dolgozni a másikba, napjában kétszer vonultak, csoportosan, mint egy fészekalja csirke. Itten jártak el, ni, mutatott Elvira néni a széles útra, amelyikbe a huzatos utca torkollott. Abban az órában kaphatott oda a rántás, futhatott a tej, mindenki könyökölt ki, csak őket leste. S hát még mi volt hétvégén!

Ezek a leánkák minden vasárnap a parkban sétáltak. Azért mondom, hogy leánkák, mert a kínaiaknak a korát, gyógyszerésznő, kártyavető se mondja meg, negyvenévesen is olyan sima a bőrük, s úgy viháncolnak, mintha akkor tóttették volna a tizenkettőt. Ahogy híre ment, hogy hétvégén ott lehet látni őket, még faluról is duvadtak be az emberek száját tátni. Az uram, Gyuszi, Isten nyugtassa, mondogatta is, hogy Mamaián a tengerparton sem faszlatnak annyian, mint nálunk a parkban vasárnap.

Ismét tömbházak közt kanyarogtunk, s hamarosan rájöttem, hogy közeledünk haza, mert a víztoronyhoz értünk, ahhoz a nagyra nőtt martinispohárhoz, aminek otrombasága minden alkalommal lenyűgöz, mikor kinézek az ablakon.

No de, megjárta Lepácsek, csengett elégtétel Elvira néni hangjában. Azt beszéltek, havi ötszáz dollárt ígért a kínaiaknak, persze nem volt honnét, ötszáz lejt, ha láttak, az is sok. Fel is bősztültek erősen, Etától tudom, mikor megkapták a fizetést, de első alkalommal Lepácsek még lecsitította őket, kimagyarázta avval, hogy sokba volt az útiköltség. Másodszorra viszont megmakacsolták magikot.

Siklódi Manyikát régről ismerem, kolléganőm volt az IRTA-nál, a buszvállalatnál, van már annak harminc éve is. Akkoriban a kintinban dolgozott, a tanítóképzőben, mondott volt ő nekem sok mindent. Szerinte csak mese a nagy kínai civilizáció, ezek enni sem tanulnak meg rendesen. Azt mondta, úgy szürcsölnek és csámcsognak, az ember dobhártyája épp hogy bé nem szakad. S ez még mind semmi, mert a csontokat sem a tángyérjukba rakják, mint a rendes ember, hanem szerteszórják maguk körül az asztalon, s ha kell még a földön is, minden csupa zsírfort köröttük, a végén a kintinban már abroszt sem tettek elébük. S még azt mondjuk, paraszt a román, mer' a földre szotyizik, vette lassúbbra a tempót Elvira néni, mert az utcánk végébe értünk.

Neveletlen népség az, na. De szívós is. Úgy képzelje el, azon a reggelen hozza se nyúltak az ételhez, hiába tették elébük, csak intettek a fejükkel, hogy nem kell, s ültek, mint a cövek. Manyika azt mondja, ő már akkor látta rajtuk.

Szólt a szakács Lepácseknek, hogy baj van, ezek nem esznek, nem moccannak, jöjjön gyorsan, csináljon valamit. Manyika szerint sokat gondolkozhatott Lepácsek, hogy mit hazudjon, mer' egy óra is beletelt, mire megérkezett, ők addig a konyhából leskődtek. Azt mondta, ezek mind sugdolóztak, de ők ugye, nem értették, a szemikből, csak abból lehetett volna reagálni. Aztán belépett Lepácsek, de meg se szólalhatott, mert ezek mint egy megdühödött méhraj, úgy rontottak neki, ordítottak, ütötték, egy kanna teát is a nyakába öntöttek. Manyikáék mentették ki, össze volt karmolva, harapdálva, csak égve nem, nem volt forró a tea, avval volt szerencséje. Viszont botrány az akkora kerekedett, még a ProTV is bemondta, álltunk meg a tömbház előtt.

Egy hét se telt belé, haza volt küldve az összes kínai, de haza Lepácsek is az igazgatói irodából. Tudja mi lett aztán vele, gyógyszerésznő? – ráncolta a homlokát Elvira néni. Egy év múlva már egy másik gyárnál volt, menedzselte azt is belé a csődbe, ingatta a fejét rosszallóan, s befordult a lépcsőházba.

Lay Zsóka

ÖRÜLTSÉGEM TÖRTÉNETE

Kasban a méh, rózsában a rózsabogár..., dudorászom nyolc hónapos pocaklakómnak minden este, hazafele menet. Így hívogatom a világra 2015 nyarán. Készülődik, de nem siet. A kiszámost időpontban érkezik, kicsi, hosszúkás fejfel, hogy könnyebb legyen kibújni, és az anyjának se fájjon, így értelmezem. A hasamra teszik. Nem sír, csak piheg, és végtelenül nyugodt. Nem örülnek ennek a nyugodtságnak, masszírozgatják, hogy bár egyet nyekkenjen. Simogatom, nem számít, hogy véres, véres vagyok. Csak az, hogy megérkezett.

A pihenőszobában fekszem az ágyon, szemben egy ablak. Faágak kandikálnak befele. Levelei mintha nem az őszi halált hirdetnék, hanem az alig kisarjadó tavaszt. Zavarba ejtő kép tulajdonképpen, de ebben is csak az imént érkező kis hercegemet látom.

Végre hozzák. Karomba teszik. Az anyja karjába. Eddig véremmel tápláltam, most tejemmel fogom. Szoptatok. De valami nem működik, segítségért sietek. Magának befele fordulnak a bimbói, bimbóvédő kell. Kedvesemtől, az apjától megrendelem. Büszke és sikerélménytől duzzadt vagyok, amikor kiszivárog az előtej. Több mint táplálék: az első védőoltás ez. Bosszant, hogy az ápolónők tápszert tukmálnak belé, de nem szólok semmit. Eldöntöm, innen úgy megyünk ki, hogy ömleni fog a tejem. Szoptatok az ágyon, szoptatok a széken, szoptatok az árnyékszék formájú szoptatós ülőkén, amikor nem foglalt. Felváltva, udvariisan szoptatunk az anyaszéken. Aranyszék, mert hihetetlenül kényelmes, megszabadít egy pillanattal az altesti fájdalmaktól. Bár kit is érdekel a fájdalom! Mellem csupa seb, a bimbóvédő nem véd, de legalább így szopik. Hazamenetelünket megelőző este már nem adok neki tápszert, reggel sem, délben sem. Csodásan működik az anyagcsereje, és a súlya is jó. Hazamehetünk.

Itthon. A szoptatós szék az ablak alatt, fény van és feladat. Nem lehet kibújni alóla, nem is akarok. Még. Egyelőre. Szoptatás, anyagcsere, folyadékbevitel, szoptatás... Ne mosogass, mondja Kedvesem, majd én elmosom. Nem, én mosom el! Nyugtató rutin ez, visszahoz a

hétköznapiakba. Mint az is, ahogy alszik, eszik, imád a csap alatt fürödni. Éjszaka alig ébreszt. Csak éppen gyarapodna is...

Aztán: sír, szoptatom, leteszem, felveszem, szoptatom, sír. Éjszaka üvölt. Összehúszom magam az ágyon. Tombol bennem a halálfélelem. Az apja átveszi, énekel, nyugtatgatja, de csak a kimerültségtől merül végre álomba.

Reggelre gyanúsán csendes. Reszkető kézzel készítek neki egy kis üveg tejport. Megissza. Nem tetszik a dolog, nem akarok tejporos babát. Előkerül a fejőgép, de alig jön a tej. Fecskendővel adom be, éhségtől remegő szájacskával szippantja be a pár csepp csodafolyadékot. Délutánra már csak piheg, kisebbnek tűnik, mint amikor megszülettem. Félek, és tehetetlen vagyok. Nem vagyok erre felkészülve: betegsége, kórházra. De nem lehet sokat alkudozni, menni kell. Vinni megmenteni. Megméri, visszaesett. Apró kanült szúrnak a vénájába, vért vesznek. Telik az idő. Számolom az órákat. Istenem, mióta nem kapott enni... Miért nem etetik meg?! Itt fog elpusztulni a kezük között! Fejőgépet nem szabad bevinni a kórházba. Ha fejni akarok, akkor azt kézzel. Nem tudom, hogyan kell, tépem a mellem, nem jön semmi. Végre hoznak tejport, iszogatja. Szopik is. Eldöntöm, hogy minden tápszeres étkezés előtt 20 perccel mellre teszem. Ahogy telik az idő, több tejpor ürül ki az üvegből, engem egyre jobban ráz a hideg. Éjszaka alig alszom, nem vagyok jól. Már nincs erőm szoptatni. Elesettnek, összetörtnek érzem magam. Kirajzolódik a gondolat. Kedvesemen és édesapámon kívül nem akarok senkit. Nem akarom sem anyósomat, sem mostohaanyámat a környezetünkben látni. Vészmadarakként lebegnek előttem. Pedig ők is úgy csinálják, ahogy tudják. De félek tőlük, és félttem a gyermekemet is. Felszínes aggodalmukat, az ugye, megmondtamjukat képtelen lennék elviselni.

Itthon szoptatok, fejek, kiegészítő tejporral táplálom. Éjjel-nappal. Nem számít, nem érdekel semmi, csak hogy növekedjen, kerekedjen, gyarapodjon, akarjon élni, lélegezni, anyagcserézni. Megfeledekzem magamról. Nem értem a hasonzorú anyákat, hogy képesek elszökni egy-két órára felfrissülni. Csodálom és mélységesen irigylem őket. Kívánom, de nem merem megtenni. Rettegek, hogy közben éhen hal. Hogy lekések a szoptatásról vagy a fejről... Mit adok akkor neki? Minden nagyobb adag tejpor lelkiismeret-furdalást ébreszt bennem... Magamon érzem az internetes csoportbeli, szoptatós anyukák lesajnáló,

elítélő, megkövező tekintetét. Nem vonhatom meg a gyermekemtől a legértékesebb, életadó nektárt, tejemet, ami csak neki termelődik! És bizony termelődjön annyi, hogy ússzunk benne. Hogy hordozóban sétáltatva, fejőgépet, cumisüveget félredobva, nyugodtan, mint egy igazi ősanya, megszoptassam.

A pillanat elérkezik. De nem szerez örömet, inkább csalódást okoz, újabb halálfélelmet. Mi az, hogy nem láthatom a mennyiséget, amit magához vesz?! Állandóan mérem, nem gyarapodik. Adnám a tejport vagy lefejt tejet, de kiköpi a cumit. Nem fogad el semmit a mellemen kívül. Persze, azon is csak lóg, nem szopik. Nézelődik, bámulja a mintákat a blúzomon. Idegesít, leveszem. Akkor a falat bámulja. Nem dolgozik. Ha nem dolgozol, fiam, nem eszel!, fut át az agyamon, mint egy ősi fenyegetés. Kimarad a fejés, több időm marad a fejemben megszólaló hangokra figyelni. Ezentúl veled lesz, te fogsz rá vigyázni, ruhát, cipőt venni, óvodába, korcsolyázni, úszni vinni. Én? Hiszen még táplálni sem tudom, mikor lesz időm erre? A rémülettől lefagyok. Elmondanám a közelieknek, de nem értik, érzik ezt a kint. Csak szépen, lassan, sorjában mindent, mindennek eljön az ideje, mondják. De addigra meghal, nem értitek? Ennie kell, hogy óvodába vigyem. De nem teszi. Legfőbb feladatom addig kínálgatni, míg valamit elfogad. Más cselekedet csak kíválság. Nem nekem szánták. Képtelen vagyok egy időben etetni és ruhákat beszerezni. Mert, ugye, nő a gyerek, cipő is kell hamarosan, tombolnak a gondolatok az agyamban, és a kétségbeesés kezd határtalan lenni. Kedvesemtől végképp elidegenedek. Talán fizikailag, jelenlétével mellettem van, de tekintete büntudatot ébreszt.

A tavasz közeledtével kifogyok a világból. Nem kell táplálék, csak tejszaporító bogyókon élek és némi folyadékon. A főzés kín. Mindig ugyanazt a boros húst készítem el. Édesapám olykor besegít, mert órákig szoptatok. Délben elviszi sétálni, hogy pihenni tudjak. Leülök az ágyra, megnyugodnék. De csak arra gondolok, hogy ma is étlen ment ki a levegőre. Mégis 3-4 órát képes aludni. És akkor átvillan az agyamon, hogy lehet, nincs tejem. Hiszen nem fejek, és ő nem szopik rendesen. Rémülten fejni kezdek, és mind lejön a délutáni adag, jó nagy mennyiség. Hazajönnek, üresek a melleim. Pohárkából itatom, mind a blúzára folyik... Gyámoltalan, esetlen, ügyetlen, kétségbeesett vagyok.

Az ágyon ülök, egyedül. Ők sétálnak. Pihennék, de lehetetlen. Úgy érzem, kiégtem, nem táplál semmi, elszakadtam a forrástól. Nem

viselem el a férfiakat magam körül, a férfias energiákat. Nő kellene, egy idős, bölcs, szeretettel teli asszony, hogy elringasson, megnyugtasson. Ösztönösen felállok, és elordítom magam. Nehezen jön ki a hang a torkomon. Na, még egyszer, és még egyszer, és egyre jobb, egyre hangosabb. Járkálni kezdek, rázogatom a kezem, lábam, fejem. Behunyt szemmel rábízom magam arra, aminek jönnie kell. Ledobom magam a földre, és duruzsolni kezdem: Anya, nagyanya, ősanya, Szűz Mária, segítsél meg engem! Anya, nagyanya, ősanya, Szűz Mária, adj erőt nekem! Hogy táplálhassam, felneveljem, hogy szerethessem, megetessem..., etessem...! A szavak fokozatosan törnek fel, egyre hangosabban hagyják el a számat, csapkodom magam a földhöz, kibomlik a hajam, lerepül a szemüvegem. Tombolok. Kitombolom magam. Ők ebből semmit sem látnak. Mire hazajönnek, megerősödöm. És jól megszoptatom. Így megy ez pár napig.

Aztán ismét ülök az ágyon, egyedül, és pihennék. De megszólal a hang: A te tejed fekete tej, az ördög teje. Ezzel táplálsz őt?! Megmérgezted már, tovább mérgeznéd? Mikor ölbe veszem, előnt a sajnálat... Kimondhatatlanul sajnálom ezt a gyönyörű Isten gyermekét, akihez nem vagyok méltó. Akivel megáldott, de lám, én nem tudok megbirkózni ezzel a feladattal. Miért függ ennyire tőlem?! Mindent elrontottam... Nem akarom többet. Sem őt, sem magam. Zuhanok. Nem tart semmi, senki. Imádkoznék. De félek Isten segítségét kérni, mert Júdás vagyok. Meggyőződésemmé válik, hogy minden ima közelebb visz a sötétséghez. Amennyire közeledem Istenhez, olyan mértékben közeledik hozzám a gonosz, és csak választanom kell, hogy melyik úton haladok tovább. Eltévedtem, már nem vagyok az úton, én magam vagyok a sötétség. Nem merek gyermekem szemébe nézni. Még van fény benne, még mosolyog, és fáradhatatlanul kapaszkodik belém. Nagyon kellek neki. Belém hasít, hogy nekem ő már nem kell. És hogy ez megbetegíti.

Közel egy hónapig vagyunk elzárva a világtól. Diagnózis: vérmérgezés, nem lehet tudni az okát. Állandóan sír, nem eszik, csak kapaszkodik, kapaszkodik belém és a mellembé. Mint egy gép, tisztába teszem, lemosdatom, végzem a feladatom, amit az orvosok, asszisztensek rám szabnak, de semmi sem valós. Ez már egy másik dimenzió, itt nincs helye az értelemnek. Rettegve, de elszántan tervezem a halálugrást. Keresem a nyitott ablakokat. Kizárólag csak egy gondolat kering a

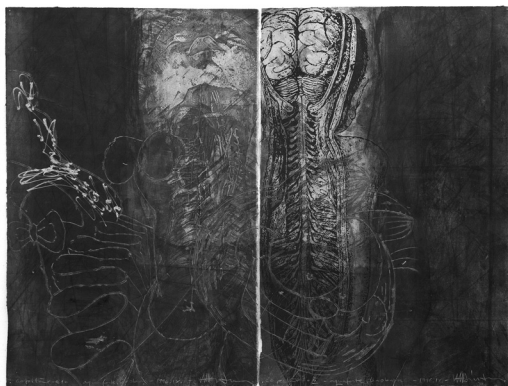
fejemben: ez a gyermek csak úgy élhet, ha én meghalok. Mellettem kimúlik a világból. Én vagyok a gyilkosa. És ez a gondolat újabb gondolatot sző: akár meg is ölhetném, hogy én éljek tovább. Börtönben is élet az élet. Elönt a büntudat. Nincs kiút. Hogy is gondolom, hogy több jogom van az élethez, mint neki, az ártatlannak. Ugrani kell, nincs mese! És amikor kis, agyonszúrt jézusi testébe már nem tudom hányadik kanült teszük, elindulok az ablak felé. Nem lát senki. Csak bátran, ugorj neki! Felkuporodom az ablakpárkányra, lenézek. Elkese-redek a látványtól. Ronda, szűk udvar, betonozott talaj. Bár lenne egy kis fű, virág, egy fa! Nem ilyen helyen akarom végezni. De erre most nincs idő. Úrrá lesz rajtam a félelem. Tudom, hogy a semmi vár rám, mert az Isten elhagyott. Vagy én hagytam el őt. Nem akartam. Istenem, Istenem, miért? Izzadok, és hevesen ver a szívem. Kétszer is nekilendülök, de mindegyre megtorpanok. Nem húzhatom az időt, észre fognak venni. Mégis téblábolok, nem olyan egyszerű... Kuporgok az ablakpárkányon és szégyenkezem. Nehogy meglássanak. Gyorsan kéne cselekedni, de felébred bennem az élet utáni vágy. Hirtelen kocsmazni szeretnék, emberekkel lenni, azokkal, akiket annyira szerettem. Kirándulni, bevásárolni, olvasni, nyugodtnak lenni..., szeretni! Nem tudok már szeretni, csak áhítozom utána. Minden apró, hétköznapi dolog hatalmas áldásnak tűnik. Az, hogy mindezt megkaphattam, élhettem. Miért kell ennek vége lennie? Miért kell ilyen rettenetes módon meghalni? Hogy történhetett ez meg? Hogy fulladhattam ekkora kudarcba? Miért pont az anyaságnak kell igazolnia, hogy nem érek egy fabatkát sem, hogy egész életemben gyáva voltam és gyenge, saját kényszerképzetem kiszolgáltatottja?! Az ablakpárkányon gubbasztok, lógatom a lábam, már majdnem egészen kint vagyok, amikor meghal-lom az asszisztensnő hangját és gyermekem ordítását. Hívnak. Megyek. Rohanok, hogy ölbe vegyem, megvigasztaljam, tőlem telhetően, egyetlen, drága gyermekem.

És akkor éjszaka, villámcsapásként, megszületik a fejemben a megoldás: bolondokháza. Örült vagyok, nem kétség. Tisztán, logikusan, krimibe illően gondolkozom, de mindez nem én vagyok. Meghasadtam. Ott vagyok a gödör mélyén, ha felnézek, mindent látok és értek. Kerek pereg. De nem tudok kimászni, nincsen kapaszkodó, és nincs, aki kötelet eresszen. Világosan tudom, hogy a gyermekemet most már másra kell bíznom, mert nekem annyi. Neki nem. Őt menteni kéne.

Eddig soha nem gondoltam arra, hogy más is felelhet érte. Csak a magam csődjét figyelgettem, ápolgattam.

Bevisznek. Újabb diagnózis: szülés utáni súlyos depresszió. Mindent elvesznek tőlem, még a jegygyűrűt is. Ettől pánikrohamot kapok. Az utolsó tárgy, ami valakihez kapcsol. Kétszer is belém nyomnak valami erős nyugtatót. Elszédülök, elvesztem az egyensúlyt, és ágyba zuhanok. Marékszám kapom a pirulákat, alig tudok járni, folyton a falnak csapódom. Elapasztják a tejem, rémülten nézem, hogy mindaz, amiért hónapokig harcoltam, nem aludtam, elfolyik a semmibe. Mégis felszabadít. Megkönnyebbülök. Ekkor látogat meg a fehér boszorkány. Így hívom, mert meghasadt lelkeket gyógyít. Már egyszer megmentett. Olyan a jelenléte, mint egy oázis. Leül velem szemben. Arra kér, hunyjam be a szemem, és meséljem el azt, amit magam előtt látok. Friss, méregzöld erdőben járok, a lombok közt átvilágítanak a napsugarak. Mellettem forrás fakad. Csend van. A csendet áttöri a hangja: Engedd, hogy legyen, aminek lennie kell...

Pár napig szinte jól vagyok. Még kábult, de mintha normális. És szinte boldog ettől az érzéstől: bolondokházában önmagamra lelni. Józan önmagamra. Megjön az étvágyam, délután látogatók jönnek. Kedvesem minden áldott nap elhozza a kisfiam. Soványka, sápadt, karikás a szeme. Eszeveszetten ordít, amint ölebe akarnám venni. Csak az apjánál nyugszik meg. Nem bánom. Örülök, hogy túlélte. Hogy él. Hiszem, hogy az élet megtartja.

Gyermekkor II., 1996 (aquatinto, hidegtű, lino, 2x50x70 cm)

Szondy-Adorján György

A KÉPZELET SEGÉDVONALAI

Hogyan láttalak meg a nyitott ablaknál,
hogyan fordultál hirtelen, és emlőid
összerőffentek, mint két kismalac...
Nehezen téptem le a tekintetemet,
de hát a szemérem... vagy mi a franc.
Ahogy minden kőműves elidegeníthetetlen
joga, hogy optikai csalódások felhasználásával
szemnek tetsző dolgokat hozzon létre,
úgy én is, ama jog egy rokonával
megpördültem, hogy hűlt helyedből,
a képzelet segédvonalalaiból összerakjak
egy ablak előtt tollászkodó nőt.
Haladtam vonalról vonalra, az ablakod
is kicseréltem, végül a bigpikcsört tekintve,
csak azt mondhatom, amit a kolléga:
uram, ne keress itt egyenest, egyformát,
derékszöget! A lényeg, hogy az építmény áll.

KARÁCSONY

Lesöpörtük magunkról a havat, előjött
mindenki saját kis gödréből, hozták
a vödör bort, halkonzervet fej fokhagymával,
és védtük a búzamezőket, jól aludt, hadnagy úr?,
kellemes ünnepeket kívánunk, kérjen
még nyomjelzőket, este majd legyen piros,
zöld, sárga, sima van elég, elveszik a világ
bűneit, havat kaptunk a lábunk
alá, hogy járjunk rajta, higgyétek el,
már novembertől csak gödör gödör mellett,

hol egygé lesz az ember, aztán csak nőtt a hó,
mint a láb egy ideig, majd egy vályú mögül
bölcse előbújt az este, reméltem otthon alszanak,
és reggel, nagyon messze, mindenki fölkel, járkal,
főz, mos, olvas, lefekszik és fölkel ismét,
majd fellődöztük karácsonyfáinkat,
piros, zöld, sárga, kincstári színek vágtak fölfelé,
és a vödörök alján lassan megnyílt az ég –
egyszer én leszek a hős, aki megérkezett,
 aztán járkal, főz, mos, olvas, lefekszik és fölkel
 ismét, addig is belenyugodtunk gödreinkbe,
 és reméltem, alszom, reméltem, szenvedek,
 reméltem, én vagyok, reméltem, nem lehet.

JÓ PAKULÁR

Most ugyanúgy látlak, mint akkor délben,
reggel van, 7 óra, másak a fények,
kelj fel, és járjál a gyűrű nevében,
itt élek én is, nézz rám egy szemekkel.

Nézz rám egy szemekkel, itt élek én is,
köszönjél, én csókolom kezedet,
tessék, kellékek, kávé s egyebek,
fésüld ki hajadból torzonborz szavaim.

Torzonborz szavaim fésüld ki hajadból,
legyen a reggelünk vidám kaláka,
itt a szép disznónak vödör maláta,
vigyed, kedvesem, én hányom a ganyét.

Hányom a ganyét, vigyed, kedvesem,
a kölköt az iskola kapujáig,
legyen majd belőle jó pakulár itt
a helyekben, hol egyszer volt, hol nem volt.

EGYSZER, EGY KÖZÖNSÉGES TÁJBAN

Erre jön egy kék madár, nem bolond, csak erre jár,
 hol nem járt még egy madár, lábán nyirkos hínárok,
 valamikor messze volt, nincs itt olyanféle víz.
 Amit mond, földje érzi, ő mondja, belül vérzik,
 vörössé vált éneke, festi ege bazárját,
 nem tudtam, szíve lenne, ilyen madárnak szíve.
 Erre jön egy jó vadász, nem bolond, csak erre jár,
 lábán sófolt fehérlik, nedves cipőfűzője,
 valamikor messze volt, nincs itt olyanféle víz.
 Követi a cseppeket, hol vöröslík kékesen,
 hol lesz kérges az a csepp, ami lesz, most lesz, hamar.

Területválasztás, 2015 (Szováta–Budapest GPS-rajz, videoinstalláció)

Bodó Márta

MOLDVAI UTAZÁS

Főtér. Éjféli. Kihalt utcák. Fény alig. A tér túlsó oldalán egy rendőr körvonalai. Fel-felsejlenek, ahogy lépdel. Őrzi a csendet. Vagy megfigyel.

Pár ember jár még az utcán, néhány neon is világít. Csak kis hátizsákja van, feltűnésmentes, a téli ruházatban az alakja fiús, volt osztálytársai szerint lépni is fiúsan lép. Ezt hallani akkor nem esett jól, most megnyugtatta: senki nem fogja leszólítani, füttyögni utána, nem támaszt megerőszakolási vágyat az éjjeli város kóbor lelkeiben. Külsején semmi sem árulkodik a belül enyhén remegő nőnemű lényről. Félni nem fél, nem szokott, de némi halvány bizonytalanság jó mélyre lenyomva ott van, attól az alig észlelhető gyomorremegés. Közben az agya az otthonról hozott kiskatonás, kötelességteljesítő magabiztossággal irányítja végig a széles, sötét úton az állomásig. Merthogy félni butaság, gyengeség, nincs mitől, ilyenkor senki sem jár az utcán. A szigorú megfigyeltség, amiről panaszkodnak vagy panaszkodni se mernek az emberek, nem látszik most. A rendőr a sarkon túl figyel, nem az utcán járkálókra, hanem titkos ügynökre, konspiratív, gyanús alakra. De amíg az ott járkál, támadó nem fenyegeti.

Az állomáson se sokan lézengenek. A hosszú, egyenes sugárút elején és végén utcai lámpa ég, a házak ablakai sötétek. A vasútnál a gyér világítás fényárnak tűnik. A lengőajtó nemigen szűri ki a téli éjjeli hidegét. A benti bűzt sem tudja kintre préselni. Nézi a táblát: még nem jelez késést. Ezek szerint nemsokára felülhet a vonatra. Onnan indul a visszaszámlálás: egy nap, és még egy, aztán éjjel már megint a vonaton, és újra itthon, a normális életében.

Normális élet... Vajon ami itt van, az lenne az? És miért nem szokványos élet, ami ott van? Egy másik kultúra, egy másik világ, végeredményben nem messzebb, mint amennyire vonattal Budapest található, keleten, a hegyeken túl, Moldvában. Más nyelven, más hagyománnyal, más, nagyon más szokásokkal. Valahogyan ott is éldegélnek emberek. Nagyjából az itteniekhez, az erdélyiekhez hasonlóan. Merthogy egy ország és egy diktatúra szorít. A naponta megélt,

közös éhezés, sorbanállás, vacogás, remegés, gyanakvás mind jobban szorít, mind összebb, mind közelebb présel.

*

A sarokba húzódik, térdén pokróc, vállán vastag, kötött sál, télikabát, csak a sapkát veszi le a fejről, hogy majd legyen mit magára vennie, amikor a még keményebb fagyba kiszáll. Szinte nyolc óra az út, éjjel van. A csípős benti hideg nem engedi elszunnyadni sem. Langyos szerelvénybe szállt be, azóta eltelt három óra, a hegyek közé értek, immár egy szikra fűtés sincs. Hiába, hegyen fölfelé, mint jó paripát a gondos gazda, kímélik a mozdonyt. A jeges levegő ébren tartja, csak hajnalban lankad el egy kissé, akkor csapja meg az álomosság, amikor az ölmeleg váróterembe lép. Átmegy a fokhagyma- és sörszagot árasztó csarnokon, ki a térre, hogy az állomáshelyére vivő autóbuszra szálljon. Jönnek az utastársak, vastag gyapjúfonalból kötött, juhszagú szvettekbe, sapkába, sálakba burkolózott férfiak és nők, egy részük gumicsizmában, mások a szintén kötött gyapjúzoknira műanyag papucsot húztak, mindenki hatalmas, piacra összekészített, terményekkel teli rafiatáskákat cipel. Ha meggörnyedve is, de gyurakodnak, mindenki elsőnek akar felszállni. Egyetlen ócska, szortyogó, pőfékelő busz jár, neki is kapaszkodnia kell, hogy a roham ellenére felférjen. Különben hiába az éjszakai vonatozás, lekési a további csatlakozást és az óráit.

A kisvárosban, ahová a kinevezése szól, hat általános iskola és három líceum van. Amikor ezt a helyet választotta, szinte megrészégítette a tudat: valódi iskolaváros lehet ez. Az ötös számú, ahol ő tanárkodik, a város szélén található, utána már ház is alig látszik, csak a poros út kanyarog valahová a szürke végtelenbe. Az iskola egy sarkon áll, az az út, amin ő érkezik, román hírességek emlékét őrzi: egy kis faházban tanult a nagy meseíró, egy gyönyörű kert mélyén álló villában üdült a nagy prózaíró. Nem tudta, amikor ezt a helyet választotta, hogy a nyomukban kaptat majd. Mivel iskolai tananyag volt mindkettő, s ő szerette az irodalmat, bármilyen nyelven kellett is olvasni, kicsit megdobogtatja a szívét út közben: irodalmi tájakon jár, régmúlt, de mondatokba menekített emlékek nyomvonalán. Amikor már második éve a vonatozás, az át nem aludt éjszaka után cammog felfelé a kaptatón, ez sem lop életkedvet, csöppnyi izgalmat a testébe, lelkébe.

Vonszolja magát a sunyi emelkedőn, és ahogy fogy a levegője, felébred, kimelegszik.

A többnyire az árvaházból érkező kis tanítványok az iskola előtt, a főutat keresztező kisutca végén magasodó ortodox templom felé fordulva keresztet vetnek, van, aki földig hajol, más le is térdel. Ezek a népes családból a betevő falat hiánya miatt állami intézetbe adott kislányok babonásan vallásosak, ragaszkodnak ehhez a kis rituáléhoz, annyira, hogy az igazgató, akinek irodája pont erre a sarokra néz, már nemigen szól rájuk, ilyenkor inkább az udvaron inspekciózik, hogy ne kelljen látnia. Hiába teremtené le őket, ezek nem félnek, ennél rosszabb már úgysem lehet nekik. A szüleiket hiába hívnák be, a nevelőik egy osztálynyi gyerekkel dolgoznak egyszerre, általában becsukják őket a tanulóba vagy a játék céljára alkalmas társalgóba, jó idő esetén a ráccsal körülvett udvarra. Kicsapni nem lehet őket, elküldeni – innen hová?

Az iskolában Rodica zaccos kávéja fogja átlendíteni a következő holtpontra. A kis fekete könyvtárosnő még jósol is, neki és bárki másnak, találgatja a biztató jövőt, olyanokat mond, ami mindenkit boldoggá tenne az ő korában: férfiarcot lát a csészeje szélén kirajzolódni, gyűrűt... E szeánszokon élvezi a meleg lötytyöt, a kedvesen kutató tekintetet, a figyelmességet. Nem mond túl sokat magáról: sose lehet tudni, miért állít valaki bármit is, netán azért, hogy ő rácáfoljon, vitassa, ragozza a jóslatot... Nem teregeti ki, hogy van neki valakije, vagy... ki tudja, van-e még! A vőlegénye néhány hónapja a zöld határon szökött át, egy kétes üzenet szerint épen, egészségesen megérkezett Nyugatra, de hogy aztán mi történt, mi van azóta vele, hogyan bírja a távolságot, a ki tudja, hány hónap vagy év várakozást... Hogy vár-e egyáltalán, rá vár-e vagy elkezdí végre teljes gőzzel élni az eddig hatóságilag és államilag féken tartott életét?

*

Húsz év múlva, amikor dokumentálódási célból visszalátogat, Viorica boldog és önfeledt elszólása ébreszti rá az akkori valóság igazi arcára. Egykori kolléganője, az iskolai párttitkár, eldicsekedte a sajtóban dolgozó kísértőinek, milyen jóban is volt régen mindenki mindenkivel, milyen szívesen fogadták e tájon a messziről jött idegent, s az milyen kedvesen hordta nekik a külföldi szappant a két évente lehetséges utazásról, amelyről tőle olyan élénken érdeklődtek a hivatalos szervek...

Ezt a történetet sose hallotta, mint ahogy annak se volt tudatában, hogy ezek itt minden lépéséről tudtak: egy másik megye nagyvárosából, annak útlevélosztályáról volt az úti okmánya, engedélye, honnan tudták hát ezek, ő mikor hová járkal? Szappant hozott nekik többször is, hogy elnézzék olykori hiányzásait, azok árán tudott hétvégén hazalógni, feltöltődni, hogy aztán még egy hétig, még egy hónapig bírja a bírhatatlant.

*

Ül és az ablakhoz lapítja az arcát, a kivilágítatlan fürkéből legalább nézni, csodálni az egyetlent, ami szép, ami az egész rémségben elviselhető: a tájat, ahol az „éhség-gyors” fut, ahová amúgy sose jutott volna el, pedig a viaduktok, lejtők és hegygerincek váltakozása páratlan látványt nyújt. Ha nem éjjel, s nem muszájból utazik, élvezne minden percet. Elmerül még így is a gyönyörködésben. Aztán a fülkeajtó kicsapódik, először két-három kerek arc vehető ki, aztán, ahogy özönleni kezdenek, egyre világosabb, hogy nem néhány ember, nem a helyek szerinti elosztásban, de még csak nem is egy nagycsalád vagy klán tódul befelé. Talán az egész régió gyúródik be az ajtón, vastag gyapjúpulóverekben és kabátokban, szagosan, csapzottan, izzadtan. Eleinte pillantásra se méltatják a már benn ülőt, lehet, a sötétben tényleg nem látják, talán a szatyrok és szütyők csomagtartóba rendezése köti le minden figyelmüket. Kis idő múlva azonban, ahogy kezdenek elhelyezkedni, egymás hegyén-hátán, szinte rátelepednek. Végre észlelik, hogy rajtuk kívül más is van, aki itt helyet foglal, s ráripakodnak: húzódj odébb, öcsi! Nyolcan ülnek az egyik oldalon, mellette, ki tudja, hányan még a szemben levő üléseken. Hogy leöcsizték, először zavarja, már-már kikérné magának a hangnemet, a nevetlenséget, aztán eszébe villan: ezek fiúnak nézik, így megússza csendben, nem molesztálják. Ha gyereknek gondolják, nem provokálják, se szóval, se verekedésre. Összehúzza magát engedelmesen, bebújik a sál, a kabát védelmébe, csendben pislog, igyekszik a szagok, a hangok közt otthonos fészket találni, hogy a hátralévő négy órát el lehessen viselni.

*

Azzal szórakoztatja magát, hogy sorra maga elé idézi sorstársait, a többi moldvai menekültet. Valójában mindannyian egyetemet végeztek Erdélyben, és a kihelyezés nyomán kénytelenek ide ingázni, ide költözni, itt lakni. Annak, aki orvos, mérnök, nem alakítható a programja, kénytelen hosszabb időre berendezkedni. Tanártársai is, ha nem olyan igazgatóra találtak, hogy lazán kezelje az órarendbeosztást, nem tudnak hozzá hasonlóan hetente utazni. Mert az ő esetében négy liter becsületes zilahi szilvapálinka a kommunista Romániában elővételezte számára a később oly természetes szabad szombatot.

*

Gyermecket váró barátnője egy otthonról tízóránnyira fekvő városban tengette – férjével együtt, micsoda luxus – napjait. Amikor meglátogatta őket, éppen hatalmas sikerélményüket ünnepelték: néhány méter láncot szereztek, aminek segítségével csinos könyvespolcot szereltek a tömbházlakás falára, ezzel a belső tér szinte-szinte otthon képét öltötte. Az sem zavarta őket, hogy ezután a kamrában alig sikerült egy kuktára való krumplit összekaparni, hogy egy kiadós vasárnapi ebédet főzzenek.

Törékeny évfolyamtársa a börtöniskola tanára lett: a kisportolt alkatú, hatalmas, bivalyerős, bikacsökkel is felvértezett örök bekísérték az osztályterembe, maguk azonban nem léptek be oda, ahol a rabok, tíz-tizenkét, különféle büntettek miatt bezárt férfi már a padokban várta. Miután a kislánytermetű oktató belépett, bekattantották az ajtót, rázárták, még a rácsos külső kaput is behúzták.

Igényes városi kolléganője magas sarkú, elegáns cipőt és rövid szoknyát húzott, amikor bemutatkozni indult új munkahelyére; a negyedik, és egyre koszosabb járműre való átszállás után kezdett gyanús lenni, hogy nem a helyzetnek megfelelően öltözött. Amikor a megállótól öt kilométernyi sáros földúton gyalogolva haladt jövődöbéli iskolája felé, ahol a tanáriban a földre helyezett üstből együtt kanalazó oktatók fogadták, lassan ráébredt, hogy gumicsizma és vászonnadrág lett volna az alkalmas szerelés.

Barátai közül a hórihorgas matektanárra emlékezett élénken; neki előzékenyen lakást is biztosítottak a telepen, csak azt felejtették el közölni, hogy ez az öt befogadó családdal való teljes, meghitt közösséget jelenti: osztozni az ágyon, a mosdótálon, a kanálon és a puliszkás-edenyen, még a háziállatokkal is.

Az évfolyam szépe, a legjobb dolgozatokat író lány egy évig bírta a nyolc osztályt végzett titkárnő és a leginkább a mezei munkában jártas igazgató folytonos kioktatását, majd porig alázottan a falu széli szilvafára kötötte fel magát, oda, a kukoricás mellé, ahová hétvégeken „önkéntes” munkára vonult kisdíákjai élén.

Próbálta elhessegetni ezt a képet. Tovább kutatott az emlékezetében, hogy sorstársai történetei közül olyan jusson eszébe, amely a falatozó, csámcsogó szomszédok jelenlétét feledtetné. Felvillant az egykori diákköri elmemenések, eszmefuttatások fő hangadója, a filozófus, aki az ország legészakibb, már a határt súroló falucskájának tanára lett. Mindenki ismerte, mindenki köszöntötte még akkor is, amikor nálunk felé szokásos szeméreméretből inkább elfordította volna a tekintetét. Ezen a vidéken ilyen hamiskodástól, civilizációs gátlástól nem szenvedtek. Itt nyílt, őszinte, barátságos népek laktak. Filozófusunk kénytelen volt sztoikus nyugalommal fogadni a köszönéseket a tető nélküli, kertvégi budin, valójában egy gödör elé felállított deszkadarabon kuporgva. „Hogy van, hogy van, drága tanár elvtárs?”, repültek felé a vidám tekintetek, a naptól feketére aszalt arcokból és fogatlan szájakból a szeretetteljes szavak, ő meg illendően válaszolgatott vagy csak bólogatott, miközben szorította a rudat, hogy a pócegödörbe ne csússzon.

*

Éjfélkor ült fel a vonatra, ezúttal rövid idő alatt félálomba zötykölődött. Nem is kellett más ehhez, csak hogy a maga mellé, az ülésre helyezett hátizsákjára rádőljön. Ezúttal szerencséjére üres fülkében utazott, még a lábát is felpockolta, és már aludt is. A farkasordító hideg se számított, ahogy a hegyek közé kanyarodott a fűtetlen szerelvény, valóságos jégszekrénné változott a fülke. Nagypjától örökölt egy vékony, valódi skót pokrócot, ami könnyedén befért a hátizsákba, a vonaton kicsavarta és magára terítette; az út okozta lelki megterheléstől olyan fáradtnak érezte magát, mintha nehéz testi munkát végzett volna. A szunyókálás, az álom volt a legjobb menekülés a kibírhatatlannak, kilátástalannak megélt napi valóság elől. Az út pontosan hét és fél órát tartott, általában valamikor hat óra utazás után kezdett ébredezni, akkorra a hideg is olyan mélyen beleült a csontjaiba, hogy muszáj volt kicsit megmozgatni a tagjait. Az utolsó

órában aztán már kábán pislogott ki, újra és újra szemügyre véve az otthonától nagyon eltérő tájat, házakat, háztetőket. Most mintha hamarabb állt volna meg a vonat. Egy ideje állhat, mert éppen erre, a kattogás szüntével beállt csendre riadt fel. Hiába néz ki, vastag a sötétség, az ablakot meg se próbálja lehúzni, egyrészt valószínűleg nem is lehet, vagy ha igen, visszacsukni nem tudja majd. Morcosan fészkelődik, próbál még szundítani, de aggasztó a mozdulatlanság. Mi lesz már?! Lekési a csatlakozást, akkor meg hiába is jött. Egy idő után zakatolni kezd az agya, elmúlik a kialvatlanság miatti kábaság, kinéz a fülke ajtaján, elmegy a kihalt folyosó végéig. A kocsi ajtajánál néhányan kifelé pislognak, ők sem értik, mi lehet. Jó idő eltelik, míg végre a kalauz megjelenik, utasít: tessék a csomagokkal a kézben leszállni, át kell gyalogolni a másik irányból érkezett szerelvényig, annak utasaival helyet cserélni, mert olyan mennyiségű fa dőlt a hó súlya alatt a sínekre, hogy éjjel kettőkor nincs esély eltakarítani és megnyitni az utat. Még csak két óra! Iszonyatosan sok van hátra! A késés eddig három órányi. Visszaballag, a hátára emeli a zsákot, a takaróval a vállán vonul, botorkál, bukdácsol a hol bokáig, hol térdig érő hóban, a sínek mellett, fatörmelékek között a téli éjszakában a másik vonatig. A fehér alapon jól kirajzolódnak a nagy bőröndöket, teletömött szatyrokat vonszoló kis alakok. Felülről, messziről nézi, egy kínai, selyemre festett, fekete-fehér tusrajzot lát, amely meg-megelevenedik, olykor távolról érkező kiáltások, biztatások kísérik. Nézi a fekete sín párt, a sötétbe vesző, egymással szemben elhelyezkedő két mozdonyt és a hozzájuk beláthatatlan sorban kapcsolódó kocsikat, mellettük a fehérben el-elcsúszva, ki-kikapaszkodva hangyák, hátukon az élelem, amit a hangyaboly felé, a család számára cipelnek. Ahogy ott áll, elmerülten a távol-keleti művészet csodálásában, erős ütést érez a vállán: a hatósági ember, ezúttal nem az egyenruhás kalauz, hanem a civil ruhás titkosrendőr utasítja durván: haladjon, ne várakoztassa a vasúti munkásokat, ne tartsa fenn a menetet, a menetrendet, a járatot, a haladást, az új világrend felépítését.

FEBRUÁRI LAKODALOM

Ma is elgyalogolt a hivatalhoz, kiállta a többórás sort, odafurakodott az ablakhoz, kigombolta a télikabátot, és előrehajolva sikerült kivillantania az inge kivágásából a melle körvonalait, pedig akkor volt az a rés, hogy emberi kommunikációra nem, csak a fokhagymabűz kiáradására lehetett elég. Abban a reményben mutogatta magát, hogy legalább tisztességes választ kap: mikorra várhat eredményt. A hivatalnok szeme megrebbent, észlelte a neki vetett koncot, talán még hálasan is regisztrálta, a kávéhiányos délelőttön kissé felébresztette a sejtető látvány, ám mondani semmi okosat nem mondott. Mosolygott, helyesebben vigyorgott biztatóan: – Nu vā temeți, domniță, că va veni! – vigasztalta olyasmivel, amit e hajnali hercehurca nélkül maga is elmondhatott volna tükörbeli képmásának, ha nyugisan kialussza az esti rossz söröket, és pihenten, tízkor kukucska bele a fürdőszobai tükörbe. – Ne izgulj, kisasszony, eljön a te időd! – Hányszor ismételte ezt el magának, sívító szélben bandukolva, az utcákat járva! Legalább megmozgatta elgémbereedett tagjait. Otthon idegesen dideregve kuporgott volna a félhomályban. Gyertyára nem futotta, igaz, nem is tudta, hol lehetne hozzájutni, a november elsejére nagyobb mennyiségben érkezett csempészárukészletből már nem maradt, vigasztalan belső sötétsége ellen mind felégette azokat. Otthon, a szobájában ideális hőmérséklet volt: 16 fok. Mint a lakatosműhelyben. Az elméleti líceumban, hogy az életre, a rendszerben hasznos életre neveljék őket, volt technológiaóra, ott tanulták ezt. Az érettségi mellé lakatosdiplomát is kaptak. Mert egy jól képzett munkás többet ér, mint egy ingyenélő értelmiségi. Igaz, hogy a mestermunkának számító csapat a védelem előtti félórán kapta, s körülbelül annyi ideig tartotta a kezében, amíg a róla írt dolgozattal együtt a titkárságon leltárba helyezte.

Az utcán kódorgott, ez legalább a testét átmelegítő mozgással járt. Közben nyugodtan merenghetett vagy bambulhatott, a maga szórakoztatására beleshetett az ablakokon, már ahol egyáltalán volt annyi fény, hogy beláthatott. Ha a gyerekkori árkádok alatt áthaladva Jónyák bácsi meglátta és behívta a kertjébe, az öreg saját főzésű pálinkájával melegedhetett. Jónyák bácsi gyakran kucorgott februárban is a ház előtt a padon, vagy matatott az udvaron. Egyedül élt, a felesége jó húsz

éve meghalt, gyerekük nem volt, rokona nem maradt. A kertje fölött átrepülő madarakkal vitatkozott néha, az ágyásokba a dolgukat elkaparó macskákkal veszekedett is, de mindenkit megkínált, kinek mi dukált. A madaraknak száraz kenyér, a szerelmi életüket nála kiheverő kandúroknak csirkenyak, neki pedig a jó kis házi itóka. Kacsintott, töltött, és mellé végeláthatatlanul mesélt. Őt a pálinka úgy elernyesztette, hogy ködfátyolon át jutott el hozzá az öregúr szava: a háborús és katonai történetek agyonismételt sora. Ilyenkor azt is mindig megkérdezte a jó öreg: – Lyányom, aztán hogy állsz a kérőkkel? – és kedvesen hátba vágta, mint aki már lökné is az első karjába. Menne ő, a kérő is megvolna, csak éppen hetedhét határon túl, így a kérdés és a menés között sok mozaikdarabnak kellene összeilleszkednie. Hivatalos iratok, engedélyek... Ki hitte volna, hogy a leánykérés ekkora procedúra? Intézményes, országos, sőt nemzetközi kérdés! Nem túlméretezett az állítás, hiszen hiába kérdezte őt meg, hiába kérte apjától a kezét, a pozitív válaszok után sem az esküvő, a mindent megpecsételő, boldogító nagy igen következett. Formanyomtatványon kellett a legfőbb állami szervek engedélyét kérvényezni. – Úgy látszik, az államelnök kell a kezemet odaadja – morfondírozott –, államérdek, mint a királylányok esetében. Akinek a kezét nyújtja, azé a fele királyság is... – A tréfa ízetlenül csengett, amikor nyolcadik hónapja leste már az engedélyt. Azóta róttá az utcákat nyáron hőségben, télen fagyban. Munkahelye nincs, gyanús elem. Először az egyetem elvégzése után, kihelyezéssel szerzett tanügyi munkahelyét adta fel: ez volt az eljárás, és nem is bánta. Nem egy jeges hajnalon tapasztalta, amit a technológiaórákkal üzentek a tanmenet összeállítói: a sofőr fontosabb ember az új államrendben, mint holmi nyápic értelmiségi! Merthogy az autóbusz, amivel kijelölt állomáshelyére szeretett volna eljutni, hogy okítsa a falu nebulóit, úgy húzott el a városvégi megállóhely mellett, mint a repülő. A buszállomáson megtelt a rozoga jármű, már csak állóhely maradt, és a sofőr megtehetette, hogy döntsön, mint aki élet és halál ura. Nem állt meg, ő pedig vacogva azon töprengett, vajon ha az autóvezető fiát-lányát tanítaná, akkor sem állna meg, hogy felvegye? Talán okosabban is tenné, mert minek tanulna az a parasztgyerek? Hogy aztán annyira nagy úrrá küzdje fel magát a tudományával és az egyetemével, hogy bármelyik buszsofőr packázhaszon vele?

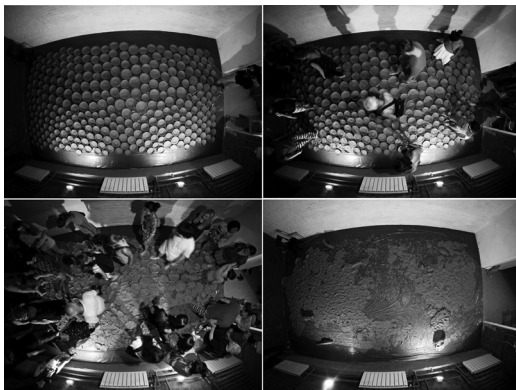
Így hát amikor a hivatalos kérelem beadása után ott kellett hagynia a tanügyet, csöppet sem bántódott. Valamikor lelkesen készült a tanárságra, hitte, hogy az ő szavai nyomán látható módon nyílnak meg a koponyák és költözik beléjük egyre több világosság. Miután a második rend hivatalos papírt kitöltötte, kirúgták az újságosstandon betöltött fontos pozíciójából is. Nemzetbiztonsági rizikó további foglalkoztatása – ez volt a hivatalos indoklás.

Ült Jónyák bácsi kisszekén, a negyedik vagy ötödik kupica után már a kabátot is kigombolta, s míg az öreg a Don-kanyart és a bajtársait emlegette, ő dúdolt. Volt egy saját slágere. Sanzon. A várakozás hetei, hónapjai során egyre csak csiszolta a meg-megdöccenő sorokat. Amikor Jónyák bácsi rágyújtott a katonanótákra, ő is torkaszakadtából énekelt. „Reggel, délben lesem a postást, / mint választott nép a messiást. / Folytonos készenlétben várom, / ma mit hoz, levelet? behívót? // A fátyol fehér, keményített, / a vérem zúg, feszes a mellem. / Duna jegén átkelni kétes, / zöld határon az ör csőre tölt. // A távoli kedves ritkán ír. / Aszott a testem, az ara vén, / mint amilyen sárga fátyol. // S fordul a kulcs a zárban, kattan.” A műhelyben, ahol az elméleti tantárgyak mellé a gyakorlati ismereteket szedték össze, az egyetlen hasznos dolog, amit tanultak, a zárok javítása volt. Általában a fiúk jeleskedtek az efféle teendőkben, de kivételesen ezt ő is érdekesnek találta: a zárszerkezeteket. A mester meg, látva, hogy végre valami megérintette, hozott néhány régi kilincset, szép ötvösmunkákat, azokat csavarozták a műhely ajtajára, próbálgatták, működik-e. Kulcsokat is hozott a tanár, ki tudja, honnan szedte össze az angyszárnnyat, ördögfejet mintázó darabokat.

Jónyák bácsi a Don-kanyarról motyogott. Már nem énekelt. Egyszer csak a könnye kicsöppent, a kabátja ujjával letörölte. A feleségéről kezdett mesélni. Az asszonyról, aki megvárta, míg hazakerült a hadseregéből, pedig akadt kérője, nem is egy. De ő megígérte az ő Sándorának, hogy az övé lesz, és nem bánta, hogy már sosem lesz viruló fiatal menyasszony. Özvegy anyja folyton piszkálta, ha a szomszéd, santa patikushoz menne, nem lenne gondjuk többet a napi betevőre, de Katica nem engedett. És Katica várt akkor is, amikor a tábori lapok is elfogytak, nem jött levél, hír, mendemonda sem, néhány legény, aki visszaszédelgett, nem tudott beszámolni Jónyák tizedesről, mert szem elől tévesztették, máshová hurcolták őket. Az ő Katicája összébb harapta az ajkát, kifordult az udvarra, amikor az anyja ismét rázendített. Az se zavarta,

hogy kezdett kicsit petyhüdtebben lógni már a ruha is rajta. Sándorának azonban ez fel se tűnt, amikor végre ölelhette.

Hallgatta az öreget. Figyelt. Elevenébe hatolt minden mondata. A buta, csámpás sanzonja sora igaz: az ő Sándora mostanában ritkán ír, az utóbbi időben egyre ritkábban. Ki tudja, várja-e még, nem unta-e meg, nem elégette meg csupán a haja illatával és egy emlékebe eltett tincsével kelni-feküdni? Nem keresett-e vigaszt más karjában? Hiszen mégiscsak életerős férfi, nem a seregben harcol, hanem a szabad Nyugaton ténfereg. Kimondta hangosan: – És maga? Maga is csak rá gondolt? – Az öreg szemében a könnyek mögött huncutság villant. Aztán csak annyit mondott: – Ne félj, te lány, kimész, és egy pillanat alatt újralobban a láng. – És újra rázendített, ezúttal lakodalmas nótákra. Kinyújtotta a kezét, táncba invitálta. Összekapaszkodtak. Körtáncot jártak ketten, most az öreg rögtönzött sanzonszöveget: „Lakodalom lesz a te utcádban, táncolsz te még a fehér ruhádban...” Aztán eleresztette, legényest rögtönzött, úgy táncolta körül, mint fajdkakas a tyúkját. Ott lejtett Jónyák bácsi összes elhullt katonatársa, lelőtt ellensége, körbetáncolták a baromfiudvart, lerúgták a téli bakancsot, mezítláb taposták a fagyott tyúkszart. Majd Jónyák bácsi hirtelen felkapta és megperdítette, és ő látta magát menyasszonyi ruhában, a csipke ugyan megsárgult, a melle lógott, de a kedves karjában repült. Forgott a szerelemtől országhatárral elrekesztett menyasszony a hadviselt, magányos vénember karján.

Ideiglenes állandóság, 2014 (performance)

Cseh Katalin

RUTIN

– és ami mögötte meg fölötte van –

Mindig rutinból cselekszem
tudod a reggeli buszozás
a megérkezés az átszállás
egy másik léthelyzetbe...

Ugyanazt mondom
mindig másképpen
néha pátosszal
néha egykedvűen
néha fájdalmasan
vagy fájdalommentesen...

Menj helyre fiam
találkozunk a pótvizsgán
mint a gyakorlott sebész
a sokadik műtét után
nincs érzelmi azonosulás
csak szenvtelenség van...

Mindig rutinból cselekszem
de olykor éjjel felébredek
az ablakon át a holddal szemezek
– két ismerős... két idegen...–
nézünk egymásra hidegen
összekoccan a homlokunk
űrbéli magányon osztozunk...

A TANÁRNÉNISÉGRŐL

A tanár néni szomorú vagy mérges,
vagy *szomorúmérges*,
mérgesszorú,
biztosan összeveszett a férjével,
esetleg az anyósával,
vagy a gyerekei bosszantották fel.
Szúrós a nézése... mint a szögesdrót...
aztán felszólít engem,
még azt is elfelejtem, amit addig tudtam.
Dadogok és összevissza beszélek..
„Ülj le, hármas!” – hangzik az ítélet.
Néhány másodpercig fojtogató csend...
A tanár néni ül a katedránál és
a papírzsebkendőjébe fújja az orrát,
majd feláll, sétálni kezd, mondja a leckét.
Látszik rajta, hogy fáradt, hogy feszült,
ám lassan belejön, lelkesen magyaráz...
figyelem, mint színészt a közönsége.
Kicsengetnek és ő még mindig beszél.
„Tanár néni, az órának vége.”
De nem, ő még mindig mondja és mondja,
megállíthatatlanul, akár az áradás...

Már a sulit is kijártam, felnőttem,
a tanár néni még mindig a kopott katedra előtt áll
a régi osztályteremben... aztán szoborra merevedik:
a tanárnéniség szobrává egy időn és téren kívüli
épület udvarán, ahová csak belesni lehet olykor,
belépni soha... volt egyszer, hol nem volt, egy iskola...

ISKOLAI (KÖLTŐI) KÉRDÉSEK

Tanár néni, kinek öröm a házi feladat?
Elmajszolhatom csendben? Ez az utolsó falat.
Elég lesz nyolc sor vagy talán fél oldal?
Miért nem játszhatok a mobilommal?
Miért nem bámulhatok ki az ablakon?
Kimondhatom-e, hogy már nagyon unom?
Muszáj leírni mindent, ami a táblán van?
Ki tetszik engedni a mosdóba?
Zúg a fejem s hányingerem van.
A pad alatt foglalkozhatok mással?
Papírgalacsinok gyúrásával?
Mennyi van még csengetésig?
Tíz perc vagy már csak négy?
A visszaszámlálás kezdődik,
fejemre szállt egy légy...
Miért nem ötvenpercesek a szünetek,
s miért nem tízpercesek az órák?
Miért lógatja a padtársam felelés után az orrát?
Miért van az iskola és miért a tanárok?
Miért van az, hogy magamból mindig elkószálok,
miközben figyelnem kellene,
mert kivont karddal jönnek a vizsgák...
Miért nem izgat ez engem most? Holdra szállnék inkább...

Bosnyák nő, 1997 (tusrajz, 70x100 cm)

Markó Béla

„JAVÍTJÁK A DIADALÍVET”

– *Sütő István válogatott verseiről* –

Különös időjárás volt Marosvásárhelyen 1987. január 31-én, amikor Sütő Istvánt temettük. Azt is mondhatnám, tündéri időjárás, ha még mindannyian ismernénk ennek a szónak az eredeti értelmét. Hiszen valamikor a tündérkedés alakváltást jelentett, és évszázadokkal ezelőtt Erdélyt azért nevezték Tündérországnak, mert az eltűnő, majd ismét előtűnő, megint ködbe vesző, aztán újra kivilágosodó tartomány borzongató élményét nyújtotta az idelátogatóknak, sőt, az itt élőknek is. Azon a temetésen erős, valószínűtlen téli napsütésben ragyogtak körös-körül a sírkövek, és közben ujjbegynyi pelyhekben, sűrűn hullt a hó, egy idő után már a gyászolók vállán, a fekete nagykabátokon is angyal szárnyak nőttek. Jók és rosszak, megfigyeltek és megfigyelők angyalnak látszottak egy ideig. Mert hát szigorúan megfigyelt szertartás volt ez is, mint sok más hasonló akkoriban. Természetesen nem a holtaktól félt a hatalom – a félős hatalom, miféle oximoron ez is –, hanem az élőkétől, akik ilyenkor együtt lehettek. Személyesen is megtapasztalhattam, nem először, nem is utoljára, a hatalom rettegését, ugyanis az írókollégák részéről én mondtam a búcsúbeszédet; és az előző napon behívott a főszerkesztőm, hogy a „szervekre” hivatkozva elkérje tőlem a szöveget. Meghökkenem, egy ilyen kérés még akkoriban is szokatlan volt. Azzal utasítottam vissza, hogy tudtommal a temetési beszédeket még nem cenzúrázzák, az én dolgom, hogy mit mondok. Ennyiben maradtunk. Nem hallgattam, persze, elmondtam a barátaimnak is, hogy mi történt, és lett is visszhangja. Néhány hónapra rá a Szabad Európa Rádióban Emil Hurezeanu beszélt róla, később a megfigyelési dossziémban is viszontláttam a hírt: „1987. május 12-én a Szabad Európa Rádió azt sugározza, hogy a célszemélyt Sütő István temetésén a Szekuritáté kötelezni akarta, hogy a haláleset hivatalos verzióját olvassa fel.”

Hogyan halt meg ez a harmincnyolc éves költő? A „hivatalos verzió” szerint szívroham végzett vele, és talán tényleg ez volt a közvetlen oka

halálának, a verseiben is emlegetett székely körvasúton találták holtan egy fűtetlen vonatfülkében, valahol Gyergyóban („a székely körvasúton utazol / előre-hátra az időben”, *Utazások álruháért*). Viszont mégis a rendszer ölte meg, úgy gondolom, a gyermekkori illúziók utáni sóvárgás, illetve a folyamatos csalódás és csömör morzsolta szét belülről ezt a nehezen elviselhető és minden jel szerint önmagát is nehezen viselő fiatalembert.

A Székely Könyvtár sorozatban megjelent válogatott verseit olvasom (Hargita Kiadóhivatal – Székelyföld Alapítvány, Csíkszereda, 2018), és igazat kell adnom a kötetet válogató Lövétei Lázár Lászlónak, hogy „egyetlen »regény« címeikkel-számokkal elválasztott töredékeit” tette élénk, azzal a kiegészítéssel, hogy nem csupán „töredékek” ezek, hanem így együtt rendkívül szuggesztív élettörténet lett belőlük. Tragikus élettörténet, amelynek a végét nyilván csak mi tudjuk biztosan, a költő csak jósolja folyamatosan, már a legelső versektől tulajdonképpen. Nekem pedig, akinek írnom kellene egyik halott barátom már-már feledésbe merült költészetéről, el kell döntenem hirtelenjében, hogy nem láttam-e túlságosan közről ezt az „arcfogyatkozást” (ahogy egy vers- és kötetcímében nevezi). Tudok-e, tudhatunk-e tárgyilagosan írni egy olyan költészetről, amely – most látszik igazán – megnőtt az idők folyamán, miközben a szerző hajdan jól ismert arca elfogyott közülünk? Én vagyok-e illetékes azokat a verseket méricskélni, amelyeket nem tudok, és mi tagadás, nem is akarok leválasztani az életrajzról? Forgatom előre-hátra ezt az egyértelműen tendenciózus – és éppen ezért izgalmas – válogatást, és látom, itt-ott Lövétei Lázár László lábjegyzeteket fűz idézetekhez vagy kifejezésekhez, amelyeket feltételezése szerint a mai fiatalabb olvasó már nem ért. Igaza van, de az is lehet, ehhez az egész életműhöz kellene egy nagy-nagy lábjegyzet, egy másik ilyen könyv, amely megmagyarázza ezt. Mert hát elejétől végéig referenciális költészetről van szó, és szinte minden versben van valami utalás azokra a generációs élményekre, akár még egykori slágerekre vagy szlogenekre is, amelyeket a következő nemzedékeknek nem kell feltétlenül ismerniük. Nem kell? Dehogynem. Jó lenne bizony tudni, hogy Sütő István egyik ciklusának a címe többek közt azért *Az illusztrátor zsebkönyve*, mert visszaütal az ötvenes években valóban közkézen forgó brosúrára, *Az agitátor zsebkönyvére*. Olvasom a verseket, és fájni kezd a múltam, a múltunk, mindannyiunk múltja, akik

azokat az agitátor-időket akár gyerekként is végigéltük. Igen, meg-megszakadó memoár ez. De mitől költészet? Szólnék majd erről is, de még azelőtt gyászolom és ünnepelem, hogy Sütő István megírta a maga Marosvásárhely-történetét, kommunizmus-történetét, családtörténetét, tele titokkal, kódolt lánynevekkel, rejtett idézetekkel, nehezen megfejtendő kezdőbetűkkel, irónia és pátosz libikókáján, amikor alig lehet tudni, mi és ki van lent, mi és ki van fent. Gyászolom, mert most látszik igazán, nem ecet lett ezekből a rég született versekből, hanem óbor. Milyen kár, hogy nem folytatódott – legyünk őszinték: nem tudott már folytatódni – ez az élet és ez a költészet. De ünnepelem is, mert – ismétlem – van (volt eddig is, csak most ezzel az úrakiadással, illetve válogatással hátha valamivel többet tudunk majd róla) egy újabb erdélyi zsarnokság- és szabadság-értelmezésünk. Valószínűleg csak most van kellő távlatunk hozzá, most tisztázódnak a különbségek és hasonlóságok ahhoz, hogy ezeket a történeteket, beleértve a sajátunkat is, igazán megértsük.

Hol volt, hol nem volt három marosvásárhelyi egyetemista Kolozsváron: Györffi Kálmán, Mózes Attila és Sütő István. Alattam jártak a bölcsészkaron mindhárman. Ketten közülük, Györffi meg Sütő valamivel idősebbek voltak, mivel az egyetem előtt már végeztek egy úgynevezett technikumot, Mózes pedig egy évvel fiatalabb volt, mint én. Műveltek voltak, magabiztosak, cinikusak és arrogánsak. Ezért, vagy ennek ellenére lettek barátaim. Tehetségesek voltak. Györffi Kálmán mondatai fényesek, melegek, már-már kézzelfoghatóak, néha mostanában is beleolvasok. Gyergyószentmiklóson él, nem ír már régóta, azt hiszem. Mózes Attila nemrég halt meg, hatvanöt évesen, napra pontosan harminc évvel Sütő István temetése után. Ő volt a legkönyörtelenebb közülük, csupa irónia a felszínen, csupa érzékenység és sebezhetőség alatta, a saját és a mások sorsát is rombolta szóval meg szesszel, ám prózája – és kritikája – áttetsző, racionális, pontos, célratörő. Sütő István, vagyis Sütő Dani a kortársainak (életében talán csak a felesége, Teréz szőlitotta Istvánnak), Weöres Sándort hozta közénk, versbeli utalásokkal is, amikor mi még József Attila-, netán Nagy László-idézetekkel hivalkodtunk az irodalmi körben, bár ismertük persze a *Psyché* szerzőjét is, de nem voltunk követői. Nem a „galagonyás” Weöres Sándor volt fontos Sütő Istvánnak sem, hanem a *Harmadik szimfónia* komor, próteuszi szerzője, az a mélyen filozofikus

költő, akit máig elfednek – egyébként lenyűgöző – nyelv- és dallamjaitékai. „Te vagy a vadász és te vagy a vad / s távol, a hatalmas: az is te magad” – írta Weöres Sándor, és már egyik korai versébe beépíti ezt a motívumot Sütő István: „te vagy a vadász és a vad is te vagy” (*Utazások álruháért*), de ez a tudathasadásos látás nem egyszerűen költői kaland, nem is csak ars poetica, hanem állandó létállapot lesz nála nagyon hamar. Az a kettős beszéd, amelyet mindannyian hoztunk magunkkal már a gyermekkorból, nála olyan indulatokat generált, hogy időről időre – egyre gyakrabban – ez az egyébként okos, intelligens és nagy empátiára képes költő, egyszerre vaddá és vadásszá is változva, már-már mindent szétvert maga körül, a szó szoros értelmében. Nem ő volt, hanem az alkohol, mondanám, de hát ez sem igaz, egyszerűen ki-kí a maga módján próbálta szétszaggatni kötelékeit, és menekülni abból, amiből nem lehetett menekülni. Alig valamivel idősebb, de sokkal szenvedőbb volt, mint mi, és azon is el kell gondolkoznom most, milyen sokat számít, hogy egy induló költő a fősodorban, a mainstreamben halad-e, vagy pedig nem figyel a környezete – persze nem a hatalom, hanem a békétlen társadalom – divatos elvárásaira, és túl hamar választ magának saját utat. Sütő István Weöres Sándorra tekintett (de József Attilát nem felejtette ő sem), Adonyi Nagy Mária meg Rilkére, esetleg Pilinszkyre. Hiszen akkor még mi legtöbbször pátozst szegeztünk szembe pátosszal, néha bizony szólamokat is szólamokkal, és csak egy-két év múltán jöttünk rá – valamivel később, mint például Palotás Dezső is –, hogy abban a világban az igazán megsemmisítő fegyver a felülről elvárt „közzszolgálat” ellenében nem is egy másfajta, önkéntes közzszolgálat, hanem a kegyetlen ironia, illetve egy szürreális világ megteremtése, ahol a „szocialista realizmusnak” nincs helye. A szürrealista költészetre többen, a kíméletlen ironiára és önkritikára kevesen voltak képesek, és akik mégis, azok ezzel a lázadással magukat is elveszejtették. Sütő István is. Pedig tisztán látta a dilemmákat, a magánveszélyeket és magánveszélyeket, de a közös kiúttalanságot is, ahogy ezt egy későbbi versében megfogalmazza: „mit írtál meg amikor újságíró voltál / miről rántottad le a leplet mit / tettél a megmaradásért kérdeztek / barátaid most ők újságírók visszakérdezni / nincs kedved” (*Mesterségem címere*). Egy huszonéves költőnek ne múltja legyen, hanem jövője, gondolhatnánk. Ám az a kor csak múltat adott Sütő Istvánnak, tele hamissággal. Az apa munkás-

mozgalmi múltját kínálta fel neki, az ezzel járó privilégiumokat, furcsa ünnepi idillt: „ó mikor néphadseregünk T-34-esei feldübörögtek a főtéren” és „aztán felhőszakadás téged / megnyugtatóan állami szagú kocsit szállított haza” (*Nagy családi album*). Csak ez az „állami szag” ne volna, ez a múlthatatlan, kimoshatatlan illat, ami mindenkibe beleivódott, privilégiumokkal vagy anélkül! Micsoda kép: „állami szagú kocsit”, és voltak állami szagú könyvek, állami szagú irodák, állami szagú utcák és terek, igen, voltak valamikor, és vigyáznunk kellene, hogy ne legyenek ismét. Nem tudom kizárólag versként olvasni ezeket a szövegeket, és igazság szerint nem is törekszem erre.

Aztán jött a rövid, „állami szagú” sepsiszentgyörgyi újságíróskodás Sütő István életében, majd hányódás, színházi díszlettologatás Marosvásárhelyen, gyakran elszabaduló indulatok, rendőrileg jegyzőkönyvezett csend-, rend- (és rendszer-)háborítás, végül majdnem egy év börtön. Majd egy napon estefelé csengetett valaki negyedik emeleti lakásunk ajtaján, ott állt a félhomályban Dani, aznap engedték ki, nem akart bejönni, csak egy rádiót szeretett volna. Előhoztam Mamaia márkájú táskarádiómat, állt az előszobában, hiába kapacitáltam, nem jött beljebb, nem velünk akart beszélni, hanem a világgal. És így tovább, sokszor találkoztunk még, velem különös viszonyban volt, olykor még hallgatott is rám, becsültem a tehetségét, és ezt ő is tudta. De egy idő után már egyre ritkábban láttuk egymást, utoljára a túlsó járdán ment éppen ellenkező irányba, intettem neki, de nem állt meg, nevetve átkiáltott hozzám, az egyik frissen megjelent versem címét idézte, kérdő módban: *Rózsa a tűzfalon?* Mert tetszett neki? Vagy nem? Ki tudja. Akkor már hatalmas fehér tűzfal állta el mindannyiunk útját, azt hihettük, sohasem fogunk felérni a tetőre, és sohasem fogunk szénézni onnan.

Jelképesnek érzem azt az utolsó találkozást, hiszen ezek szerint egy idő után már nemcsak a vers, hanem a mindennapi kommunikáció is szintagmák szerint artikulálódott Sütő Istvánnál. Mintha egybeszakadt volna a költészet és az élet, és ebből a robbanókeverékből előbb-utóbb csak pusztulás és pusztítás származhatott. Sütő István (is) egy konformista társadalom nonkonformista költője volt, mint ahogy egész generációnkról elmondható szerintem, hogy kezdődött velünk valami új, de ezt az újat sokan már nem tudták kiteljesíteni. Még a kritika is tétovázik a besorolásunkkal, mert az előttünk járó, úgynevezett máso-

dik Forrás-nemzedék után Bogdán Lászlót, Balla Zsófiát, Sütő Istvánt, Szávai Gézát, és alulírottat is valamiféle kettő és félnek, harmadfélnek tekintik ebben a skatulyázásban, és akik viszont mégis – teljes joggal – a harmadik Forrás-generációhoz sorolnak minket, azok is magyarázkodni szoktak ilyenkor. Holott egyszerűen azt kellene mondani, hogy a pátoszból a demitizálásba, majd az iróniába is átvivő fordulat nemzedéke ez, egy olyan poétikai forradalomé, amely nagyon hamar felfalta a saját gyermekei nagy részét, különösen azokat, akik hamarabb indultak. Mindenképpen a valamivel fiatalabb Egyed Péteréssel egybetartozó nemzedék ez. Azért említem éppen Egyed Pétert, mert aki kritikáit vagy esszéit végigolvassa, látni fogja, hogy soha nem tett különbséget ő sem a negyvenes évek végén, az ötvenes évek elején vagy az ötvenes évek közepe körül született írók, költők között, és igaza volt szerintem.

Persze egy érvényes életműhöz nem elegendőek a nemzedéki jegyek, hanem eredetit kell alkotni. Sütő István személyes ars poeticáját formájában és tartalmában is könnyű ma már leírni, de eredetisége annak idején nehezebben lett volna kanonizálható, főleg azért, mert másfajta költőszerepet próbált kialakítani, mint az akkor elfogadott, néha Adyt vagy Petőfit idéző messianisztikus attitűd (úgymond „költő az legyen, mi népe”). Tartalmilag „urbánus” versek ezek, képanyagukban mindenképpen, mivel egy marosvásárhelyi, nevezetesen kövesdombi gyermekkor emlékeiből építkezik akkor, amikor a főáram népi, rurális metaforákat hozott magával, és már ez is arra predesztinálta Sütő Istvánt, hogy járatlan úton induljon el már viszonylag korán. Egyébként annál a generációnál, hogyha nem is ennyire következetesen, egytől egyig megfigyelhetők a (kis)városi miliőre való hivatkozások, még azoknál is, akik egyébként falun nőttek föl. Egy képmutató világ analógiáját nyilván sokkal egyértelműbben kínálta a kisváros, mint az egészen más jelentést hordozó, tradicionális erdélyi falu. Képmutatás? Nem is tudom, túlságosan egyszerű lenne ennyivel elintézni az ötvenes éveket, azt a kort, amelyet fájó élességgel idéznek fel ezek a versek, és ismétlem, éppen az a nagy dilemmám, hogy milyen mértékben tulajdonítható ez az élményszerűség a közös, bár más-más városban, más-más családi környezetben, de ugyanabban a kettős beszédű, hamis világban megélt emlékeknek. Természetesen ezt a dilemmát nem nekem kell feloldanom, hanem egy kevésbé „érintett”

olvasónak. Annyi biztos, hogy az idő teltével is friss, aktuális maradt ez a költészet. Kísérleti jellege és kiforratlansága ellenére sem tartom torzónak. Nem túl terjedelmes, de teljes és érvényes életmű ez, és az aktualitás-élményt talán mégsem csak az emlékezés indulata és szenvedélye okozza, hanem egy kínzó felismerés: újra meg újra megtörténik velünk, ami akkor már megtörtént. Az ötvenes évek nemcsak az alkalmazkodás, hanem a vakbuzgóság korát is jelentik, sőt, a naiv reménykedést is, amit bármely jól propagált ideológia fel tud ébreszteni sokakban, és aztán következik persze a keserű kiábrándulás. Sütő István természetesen nemcsak az ötvenes éveket idézi, hanem a felnőttkori beilleszkedés illúzióit és kudarcait is, de közérzetét mindenképpen meghatározza a nosztalgia. Folyamatosan rekviemet ír, az apát, az anyát, a családot, a kisvárost búcsúztatja, nem is annyira az illúziókat, hanem azt a jövőígéretet, amely soha nem vált valóra. Ezt a közérzetet, tartok tőle, a mostani fiatal generációk ismét átélnek, vagy már át is élték. Hogy mindez csak ideológia, és nem költészet? Visszakérdeznék: mi a költészet? Vagy inkább idézek a *Három út* című versből: „amikor gagarin / fölszállt apád a térde közé fogott és azt / mondta hogy az ő apja vagyis nagyapád őt is / figyelmeztette valami fontosra hát megindult / a székely körvasút / azóta vársz / fiad is van kettő is azóta vársz mindkettő / vásárhelyen született”. Aztán beugrik a versbe a régi sláger két érzелgős sora, ha még emlékszik valaki: „de ha elindul a vonat / a szíved majdnem megszakad”. És a folytatás már ismét a Sütő Istváné: „üres vagy átjár a huzat / mosolyog ez a feladat”. Az apa pátosza nyilván nem hazugság, a Jurij Gagarin által képviselt szovjet felsőbbrendűségbe vetett hit sem, és ugyancsak nem hazugság a fiú fájdalma, hogy neki, nekünk már nem adatott meg semmiféle illúzió. Sütő István meghalt még azelőtt, hogy megtudhatta volna, lesz ismét illúzió, de mára már szétfoszlóban van az is.

Egyébként nemcsak metafora ez a regény-dolog. Lövétei Lázár László válogatása föl is erősíti ennek a lírának a konkrétabb, referenciálisabb vonulatát, és segít, hogy rájöjjünk: miközben mindannyian a nagy erdélyi családregeányt várjuk, ez a regény folyamatosan íródik. Nemcsak prózában, hanem versben is. Marosvásárhely a színes történetek, komédiák, drámák, tragédiák városa, még szóhasználatában is különbözik – különbözött – Erdély más városaitól, a Székelyföld és a Mezőség különös keveréke, ráadásul ma már románok és magyarok

párhuzamos világa is. Tolnai Lajos „sötét világa”, Székely János doppelgänger-prózájának születési helye. Itt játszódnak Vári Attila, Györffi Kálmán, Mózes Attila történetei, itt hasonlik meg önmagával Szöcs Kálmán, itt veszíti el illúzióit és ezáltal az életét is Sütő István. Itt lesz próza a versből, és itt oldódik lírává a próza. Itt válik gyűlöletté a szeretetnek hazudott román–magyar együttélés. Sütő István verseiben is benne van mindez, és hogyha mégsem, akkor benne lehetne.

Annyi megkezdett út abbamaradt az elmúlt évszázadban az erdélyi magyar irodalomban! Tulajdonképpen ilyen ez a Sütő István-líra is. Bár mostanában ismét érezni egy erős történetmondó szándékot több költőnél is, azt a versnyelvet, amelyet ő próbált kialakítani, nem vitte tovább senki. Ahhoz túlságosan alkalminak tűnhetett, hogy követői legyenek, netán divatossá válják. Persze Lövétei Lázár László beválogatott azért néhány olyan – egyébként szép – szöveget is, amelyek megfeleltek a korabeli, megint csak József Attiláig visszavezethető költészet-ideálnak: „bennem olyan szép és régi az a szándék / teáskannának vagy csak tányérnak lenni / messzi idegenből érkezett ajándék / s tudnék a kezétől bár fölmelegedni” (*Családi porcelán*). Ami viszont igazán fontos formai lelemény ebben a lírában, az a tárgyiasító második személy és a szintagmák között írásjelek helyett hézagokat, valamiféle csend-szigeteket, csend-foltokat hagyó szövegszerkesztési módszer. Az egyes szám második személy itt, ezúttal József Attilától eltérően, nem az önmegszólítás eszköze, nem tükrözésre szolgál, hanem azt a távolságot növeli, amelyet Sütő István a megtervezett és megvalósult én között érzékel. A meghasadt jövőkép versei ezek: „a bedeszkázott szabadságból kilesel a betűk résein” (*Az illusztrátor zsebkönyve*). Csupán szavakból verset írni nem lehet, legfeljebb csak állványzatot készíteni egy eljövendő szöveghez. Ezzel kísérletezett a harmadik Forrás-nemzedék másik magányos, korán meghalt költője, Boér Géza. Az addigi folyékony, érzelmes, egyes szám vagy többes szám első személyű költői beszédet Sütő István is megtagadja, de ő az egésztest, a kommunikációs egészséget imitáló kerek mondatok helyett többnyire szintagmákból építkezik, nem a magányt, hanem a másfajta kapcsolati háló lehetőségét sugallva ily módon. Milyen különös az is, hogy aztán a börtönlélményt – többek közt a Bodor Ádám által is megírt tűzcsiholást – papírra vetve (*Szabad tél*) hirtelen visszatér a folyékony, hézagok

nélküli szövegszerkesztéshez, mintha nem merné megszakítani az írás visszanyert (látszat)szabadságát.

Summa summarum: nem tudom, én hogyan válogattam volna, de nagyon is szeretem Lövétei Lázár László válogatását. Örülök, hogy kiemelte a családregejny-jellegét ennek a lírának, mert ezzel talán azt is jelezte: ez a történet még nem ért véget, és nem is fog véget érni, amíg meg nem értjük, hogy annak idején mi történt Sütő Istvánnal, vagyis Danival. Tehát velünk. Mindannyiunkkal. Egykor én is tagadtam, de ma már tudni vélem, hogy referencia nélkül nincsen költészet. Berzsenyi Dániel referenciája Nikla és Kölcsény Ferenc. A negyvennyolcas nemzedék költőinek, a túlélőknek is referenciájuk, azt is mondhatnám, történetük Petőfi Sándor. Ady Endre története Tisza István, a „geszti bolond” és természetesen Brüll Adél vagy Boncza Berta is. Babits Mihály története Fogaras, esetleg a *Nyugat*. Kosztolányi pedig Csáth Géza. József Attila története a mama és Öcsöd. Radnóti Miklósé a munkaszolgálat és a hexameterek. Szilágyi Domokosé a palimpszeszt és ma már a Szekuritáté is. Sütő Istváné a székely körvasút és az ötvenes évek. Annak a költőgenerációnak a története pedig, amelyhez mindketten tartoztunk, így nevezhető meg: Gaál Gábor Irodalmi Kör, Boér Géza, Sütő István, Adonyi Nagy Mária. Fellapozom ismét a szekuritátés jelentésekből azt a napot, amikor ezt a józan óráiban, napjaiban szelíden dörmögő, ittas önkívületben milicistákkal verekedő, „kárttyában szőke férfit” eltemettük. Íme, akkor este 18 óra 28 perctől többek közt ezt rögzíti a lehallgató tiszt a lakásomon:

„A célszemélynél tartózkodott egy férfi.

Könyveket (folyóiratokat?) lapozgattak. Egyszer csak azt mondta a célszemély:

– Juhász, az Juhász! Tudod, hogy van ez! Még az Írószövetségből is kilépett...

A vendég nem tudott erről. A célszemély tájékoztatja, hogy több neves író is kilépett az Írószövetségből. Majd hozzáteszi:

– Azt mondták, hogy az Írószövetségben gazemberség van... az 56-os problémák...

Aztán egyszer csak távolabb mennek a szobában, nem hallatszik, még miről beszélnek, mert bekapcsolják a rádiót.

Egyik pillanatban aztán ismét hallatszik, ahogy Sütő Istvánról beszélnek. A célszemély felesége elmondja, hogy kolléganője a

Horváth lelkész feleségének, ők nagyon jó barátságban voltak Sütő Istvánnal.

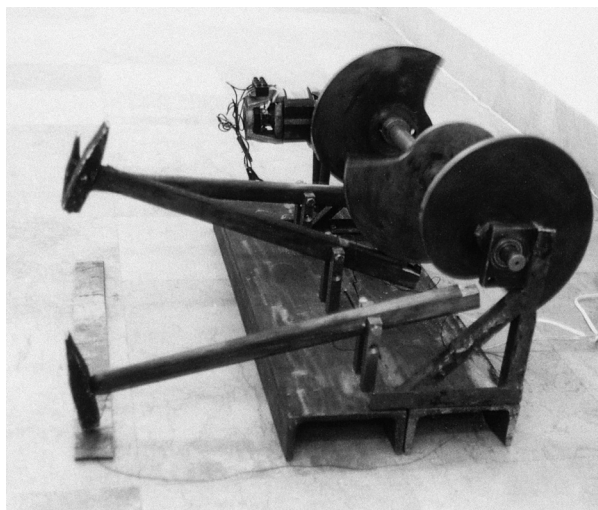
Nemsokára elmegy a vendégük.

A házaspár a temetésről beszélget. A célszemély megkérdezi a feleségét, mi a véleménye arról, ahogy felolvasta a búcsúbeszédet. A felesége azt mondja, hogy szépen, hangosan olvasta, a gyászolók figyelmesen hallgatták.

Mást nem mond a gyászbeszédéről. Röviddel ezután megvacsoráznak.”

Igen, ilyenkor mondják, hogy „az élet megy tovább”. Az a fontos, hogy jól szerepeltünk-e a temetésen. Restelljem? A nekrológok értünk vannak, nem a halottakért. A tanulság csak ennyi: „Ne kérdezd, hogy kiért szól a harang”. És ne próbáld megtudni azt sem, hogy kiről szólnak ezek a versek. Rólad szólnak.

(Egyébként szinte mindenre emlékeztem ebből a verseskönyvből. De egy valamire mégsem: *Az illusztrátor zsebkönyvében* van egy ilyen szintagma: „javítják a diadalívet”. Egy bukaresti kiránduláson, iskolás gyerekként látta ezt a költő. Elmondhatom, időről időre azóta is „javítják a diadalívet” Bukarestben.)

You've got the hammer, find the nail, 1997 (multimédiás installáció)

Puskás-Kolozsvári Frederic

RUSZOK CSÍKSZENTKIRÁLYON?

A *Székelgyöld* folyóirat 2016. júliusi számában figyeltem fel a Csíkszentkirály/Poklondfalva – Vitos-teleki ásatás leletanyagára, melynek kapcsolatai egyértelműen a Kárpát-medencén kívüli területek felé mutatnak, egyelőre ismeretlen településtörténeti előzményekre utalva.¹

Az alsíki Poklondfalva (Csíkszentkirály falu része) az Olt bal partjának magas teraszán fekszik, a Zsögödi-szorostól délre, egy mára időszakossá vált kis patak, a Völgy-pataka befolyásánál. A Vitos-teleki lelőhely (belterület 763. szám) Poklondfalva déli részén, közvetlenül a 12A főút mellett található, az Olt magas, nyugat felé lejtő teraszán. A területet homokbánya, magánházak és melléképületek építése, illetve a 12A főút építése jelentősen bolygatta. Botár István, csíkszeredai régész 2009 nyarán mintegy 70 m²-es kutatási felületen több objektumot azonosított, melyek közül a legrégebbi egy elszántott népvándorlás-kori kőkemence omladéka volt.²

A Vitos-telek nyugati felén egy betöltött homokbánya húzódott (3/5. objektum), melyben a leletek rétegtani összefüggések nélkül, keverten jelentkeztek – nyilvánvalóan több, különböző korú objektum leletei kerültek bele. Az innen előkerült kerámiaanyag szétválasztása tipológiai megfontolások alapján történt. Az első csoportba sorolt edénytöredékek alapján a gödröt legkésőbb a 13. század végén töltötték be, erre utal az innen előkerült II. Ottokar (1251–1276) bécsi dénára is. Az objektum legizgalmasabb leletei a második csoporthoz tartozó edénytöredékek, melyek kora a forma és díszítés alapján az ezredforduló környékére valószínűsíthető. Az ásató ebbe a második csoportba sorolta a kézikorongon igényes kivitelben, finom anyagból készült függőleges, bordázott nyakú korsókat/palackokat, melyeket jellemzően több sorba elhelyezett hullámvonalalkötegek, bebökődött fésűs sorok díszítenek. Ez utóbbi díszítés gyakran a nyakrészen, illetve esetenként

1 BOTÁR István 2016, 104–105.

2 BOTÁR István 2013, 241.

a vállon körbefutó plasztikus bordákon is megjelenik (lásd a 6. képet). Néhány fültöredék is nagy valószínűséggel ezekhez az edényekhez köthető. Egykorú lehet továbbá egy tál, anyaga, hullámvonalköteges díszítése és bordás oldala miatt, de ide sorolható még két kis bögre, melyek peremét sűrű fésűs beböködés, oldalukat pedig hullámvonalkötegek, illetve fésűs beböködésből kialakított sorok díszítik. Hasonló korúnak sejtett csoportot alkotnak azok a fazekak, melyeknek legnagyobb szélessége a vállnál található, rövid peremük levágott, oldaluk hullámvonalkötegekkel díszített. Végül két, kis, kézzel készített pohár egészíti ki ezen leletek sorát.

Hasonló, vállukon is bordával díszített edények jelenleg nem ismeretek a Kárpát-medence késő népvándorláskori, vagy Árpád-kori leletanyagában. Közeli párhuzamukat a moldvai Bârlad-Prodana telepének kerámiatöredékei között figyelhetjük meg³ (5. kép). Valamelyes hasonlóságot mutat az Al-Duna melletti Capidaváról közölt, görög betűs feliratról elhíresült, amfora alakú, kétfülű kancsó bordás díszítése.⁴ Fésűs beböködéssel díszített, bordás edényeket morva területeken is találunk, ott azonban a 10. század elejétől jellemző módon sötétszürke grafitos fazekakon jelenik meg, a bordás díszítés pedig a 10. század utolsó harmadáig-végéig keltezhető.⁵ Kifejezetten morva hatás a poklondfalvi kerámiaanyagon nem figyelhető meg, keltezése a 10–11. századra valószínűsíthető. Az edények oldalának bordával való tagolása leginkább a Kijevi Rusz területére jellemző, így Botár szerint elképzelhető, hogy onnan keveredett ide egy kisebb elszigetelt csoport.⁶

A Kijevi Rusz területén az edények korongolása a 9. század közepe táján jelent meg, először a Dnyepertől keletre eső déli részeken,⁷ az igazi technológiai ugrás pedig a 10. század második felében következett be, amikor a jó minőségű korongolt edények messze északon is elterjedtek (például Novgorod és Staraya Ladoga térségé-

3 SPINEL, Victor 1982, 46–48. ábrák.

4 Ennek, a kézikorongon formált, fenékbélyeges, sötétszürke színűre kiégetett edénynek a legjobb párhuzamai az al-dunai bolgár területekről ismertek. RADULESCU, Adrian 1970, 255., 258.

5 STANA, Čeněk 1994, 278.; POLÁČEK, Lumír 1998; ROSLUND, Mats 2007, 161–164.

6 BOTÁR István 2013, 242.

7 Véleményem szerint ez kapcsolatban állhat a helyi szlávok (szeverjánok) 859–884 közötti, kazároknak való adózásával, illetve a kangar-besenyők betelepülésével. Lásd ezzel kapcsolatban: PUSKÁS-KOLOZSVÁRI Frederic 2018, 115–116.

ben).⁸ A század utolsó negyedében figyelhető meg az a jelentős váltás, amikor az addigi, kezdetlegesen korongolt kerámiát, melyet tulajdonképpen kézzel készítettek el, és csak a végső fázisban korongoltak, egy fejlettebb, kifinomultabb korongolt kerámia váltotta fel, amit szinte teljes felületén díszítettek⁹ (a kijevei kerámia néhány jellegzetes darabját lásd az 1. képen, a plasztikus bordákkal díszítetteket novgorodiakét pedig a 2. képen). A változás mögött elég egyértelműen Kijev növekvő dominanciája állt I. Vlagyimir (978–1015) idejében.¹⁰

Nagyon jól meg lehetett figyelni ezt a változást a Pszkov környéki kerámia esetén (3. kép), melynek három kronológiai horizontját lehetett meghatározni, az egyszerű, díszítetlen kézzel készült kerámiától egészen a teljes felületén díszített, jó minőségű edényekig. Az első periódusban, mintegy 870–920 között az edények legnagyobb átmérője a vállrészénél van, díszítés nem figyelhető meg rajtuk (ún. „*Predkrugovaya keramika*”). A második periódusban, mintegy 920–970 között megjelenik az edényttest felső részének díszítése, mely általában vízszintes vonalakból, hullámvonalakból és hullámvonalkötegekből áll (ún. „*Primitivnokrugovaya keramika*”). A harmadik és végső fázisban, mintegy 970–1040 között erőteljesen díszített edények készülnek, változatos formákban. Ekkor a díszítés már az edény teljes felületét beborítja, ezt vízszintes vonalak, hullámvonalkötegek, fésűs bebökődés és plasztikus bordák alkotják, gyakran ezek közül többet is alkalmazva ugyanazon az edényen (ún. „*Krugovaya keramika*”).¹¹ Ebbe a fázisba tartoznak az Odera mentén talált edénytípusok is, melyek jól példázzák azt a formai és díszítésbeli változatosságot, mely az ezredforduló környékén a szláv kerámia jellemzőjévé vált.¹²

A császárszentkirályi, igényesen korongolt kerámia az utóbbi két csoportba sorolható, az oldalukon is bordákkal díszített darabok pedig nyilván a legkésőbbiek, és így a 10. század második fele és a 11. század első fele közötti időszakra keltezhetők. Az is elég egyértelműnek látszik, hogy a ruszokkal kapcsolatban álló szláv népesség által kerülhetett ide.

8 ROSLUND, Mats 2007, 196–198., 245–257.; ROSENFELD, Rostislav L. 1997, 26.

9 ROSENFELD, Rostislav L. 1997, 25.

10 ROSLUND, Mats 2007, 196.

11 ROSLUND, Mats 2007, 181–183.

12 ROSLUND, Mats 2007, 201–204.

Kérdéses maradt viszont a körülmény és az időpont: hogyan és mikor kerülhetett erre sor? Erre keresem a választ a továbbiakban.

A második típusba sorolható kerámia Dél-Erdélyben valamikor a 10. század középső harmadában jelent meg, ide sorolnám elsősorban a Fehéregyháza közelében, a Sárpatak jobb oldalán elhelyezkedő, magasparton létesített telepről előkerült darabokat, jó minőségű agyagból, csengő keményre kiégetve¹³ (4. kép). A Csíki-medence területén nagyon hasonló lelőhely Csíkszentkirály-Poklondfalva és Csíkszentlélek-Kőhegy is, szintén a 10. századra keltezhető kerámiával.¹⁴

A harmadik típusba tartozó, 10–11. századi gyorskorongolt kerámia legfőbb jellemzői, megfigyelésem szerint, a jó minőségű, finom anyag, a változatos forma és díszítés, valamint a vöröses színű, oxidációs kiégetés. A 10. század utolsó harmadáig a kézikorongon készített, szürkésbarna színűre égetett kerámiával együtt került elő, ezt láthatjuk Fehéregyházán¹⁵ és Poklondfalván is. Ugyanakkor határozottan különbözik mind az al-dunai bolgár párhuzamokkal rendelkező 9–10. századtól,¹⁶ mind a 10. század közepe táján itt is megjelenő bordás nyakú edényekkel és cserépbográcsokkal jellemzett kerámiaművességtől – bár utóbbival megfigyelhető bizonyos szintű keveredés, illetve egyidejű használat. Például a poklondfalvi Őrház lelőhelyen talált, sűrű hullámvonalköteges, fésűs bebökött, soros díszítéses kerámia jellegzetes 10–11. századi darabokkal együtt került elő, köztük egy bordás nyakú edénnyel,¹⁷ ide sorolnám a Csíkszentsimon-Homokbánya lelőhelyről ismert töredékeket,¹⁸ valamint a Csobotfalva-Fodor kerti település két feltárt lakóházának betöltéséből előkerült kerámiaanyagot, egy tálszerű, fületlen bográccsal és egy füles cserépbogrács peremtöredékeivel.¹⁹

Ezek számunkra azért is érdekesek, mert a hengeres, illetve bordás nyakú edények és vállukon fülekkel is rendelkező edények elterjedésé-

13 BALTAG, Gheorghe 1994 és BALTAG, Gheorghe 2000. Vö.: STANCIU, Ioan 2000, 130.

14 BOTÁR István 2013, 185., 267–268.

15 STANCIU, Ioan 2000, 151.

16 Az ún. „Dridu-edényművességet” I. Niképhorosz (802–811) bizánci császár érméjével meglehetősen pontosan sikerült keltezni. Lásd OLTEANU, Ștefan 2002, 174.

17 BOTÁR István 2013, 243, 245–247.

18 BOTÁR István 2013, 199.

19 BOTÁR István 2014, 30–34.

nek a „gócterülete” a Felső-Tisza-vidékre lokalizálható, jellemző módon a 10–11. századi fegyverforgató elit temetőiből került elő.²⁰ A gömbölyű aljú bográcsok pedig a 10. század második felében jelennek meg a Kárpát-medence területén, Takács Miklós szerint valószínűleg délkeletről, Dobrudzsa irányából terjedve el.²¹

Mindenesetre a régészeti leletek és a helynevek is arra utalnak, hogy a magyar honfoglalás előtt és az Árpád-kor első felében a Keleti-Kárpátok térségében jelentős méretű szláv népesség lakott. A két Küküllő felső völgyében és a mai Háromszéken különösen sűrű a 8–10. századi szláv telepek hálózata.²² Régészeti alapon Gáll Erwin nemrég arra a következtetésre jutott, hogy Közép-Kelet-Erdélyben a bolgár hódítás következményeként ide kerülő népesség mellett egy igen jelentős avar–szláv alapnépesség kellett élni.²³ Nyelvészeti módszerek alapján Benkő Loránd Udvarhelyszéken az Erked-patak és a Rika völgyében feltételez szláv lakosságot, környezetükben besenyő népességet sejtve.²⁴ A besenyők jelenlétével az Árpád-kori Háromszéken is számolnunk kell.²⁵ Ugyanakkor a székelyföldi helynevek többsége egyértelműen magyar nyelvi eredetű.²⁶

A keleti szlávok közül véleményem szerint elsősorban a szeverjánok törzsének a jelenléte valószínűsíthető ezeken a területeken – legalábbis az írásos források alapján. Ugyanis azt követően, hogy Asparuch vezetésével a bolgárok elfoglalják a bizánciaktól a mai Bulgária területének egy részét, 681 körül az általuk hódoltatott szláv törzseket a határaik védelmére telepítik le, köztük az írásos források név szerint is említve a szevereket.²⁷ A szeverján törzs tagjairól utoljára 1024-ben hallunk, amikor Vlagyimir egyik fiának seregében harcolnak.²⁸ Érdekességük, hogy vezető rétegüket, Fodor István szerint, iráni nyelvűek alkották, maga a szever (sever) név is iráni eredetre lenne visszavezethető.²⁹

20 TAKÁCS Miklós 2012, 436.

21 TAKÁCS Miklós 2012, 433–435.

22 HEGYI Géza 2016, 181–182.

23 GALL Erwin 2014, 88–89.

24 BENKŐ Loránd 1989, 345.

25 HEGYI Géza 2016, 185–186.

26 BENKŐ Loránd 1998, 138.; BOTÁR István 2008, 79–89.

27 SZÁDECZKY-KARDOSS Samu 1998, 223. Ezt az óorosz óskrónika is megerősíti. Lásd FERINCZ István 2015, 24–25.

28 FERINCZ István 2015, 113–114.

29 FODOR István 2000, 468.

Azt sem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy a szeverek mellett az ún. Hét nemzetség (Hepta geneai) szerepel a bolgárok határain letelepítettek között.³⁰ A 670-es években az Avar Birodalom is egyértelmű átalakuláson megy keresztül, amikor a frissen felbomlott Onogur Birodalom területéről érkező új betelepülőket a határvidékeken telepítik le, többek között Erdélyben, a Maros középső szakaszának mellék-völgyeiben és a Küküllők összefolyásánál.³¹ Egyelőre kérdéses, hogy az itt megtelepedő onogur-bolgárok összefüggésben állhatnak-e a forrásokban szereplő Hét nemzetséggel? Nem tartom kizártnak.

A 820-as évek második felében bolgár fennhatóság alá kerülő erdélyi területek szintén a Maros középső folyásvidékéig terjedtek.³² Ezeket mintegy 100 évig sikerül megtartaniuk, hiszen Bóna István szerint valamikor 933 után a bolgárok kiűrik a Déli-Kárpátokban épült erődítményeiket.³³ Ennek a mindmáig egyetlen ismert, éremmel keltezett, bolgár jellegű, É-D-i tájolású gyermeksír sem igazán mond ellent, melyet a Temes megyei Újváron tártak fel, és I. Romanos Lekapenos és VII. Konstantin (931–944) solidusát tartalmazta.³⁴ A gyulafehérvári bolgár központ felégetése után a 10. század második harmadában magyar jellegű temetkezések jelennek meg itt, a század második felére már egy hatalmi központ is kialakul, a betelepítések egy újabb fázisára pedig a 11. század első évtizedeiben kerül sor.³⁵

A szászvárosi temetőt az újabb kutatási eredmények tükrében akár a 10. század 3. évtizedétől is megnyithatták, és megérhette a 11. század első harmadát.³⁶ Meg kell jegyezni, hogy a csombordi és a szászvárosi temetők népessége rítusaiban teljesen eltér a bolgárokhoz köthető maroskarnai „A” pogány temetőjében megfigyelhetőtől, hiszen innen egyáltalán nem ismert koporsós temetkezés, ahogy a Gyulafehérvár-Mentőállomás temetőjének bolgár fázisából sem, ugyanitt a 10. század

30 Utóbbiakat a 9. századi „hetumoger”-rel feleltette meg: HARMATTA János 2001, 6–7. Ezek szerint a hét magyar nemzetség (SZABADOS György 2013, 128–131.) már a 7. század végétől jelen lehet a bolgároktól északra és az avaroktól keletre eső területeken (PUSKÁS-KOLOZSVÁRI Frederic 2011, 66–67).

31 FERENCZI István 1996, 13–14 (Irodalomjegyzékkel).

32 A leletanyagukról összefoglalót nyújt: KATONA-KISS Attila 2009, 42–44 (Irodalomjegyzékkel).

33 BÓNA István 2001, 78.

34 GÁLL Erwin 2013, 505., 600.

35 GÁLL Erwin 2013, 831–833.; GÁLL Erwin 2014, 92.

36 TIPLIC, Ioan Marian 2013, 225. Vö.: GÁLL Erwin 2013, 464–471.

közepétől-második felétől keltezhetők a kereszténynek tartható koporsós sírok.³⁷ Gáll Erwin arra is felhívta a figyelmet, hogy a 10–11. századi Erdély területén fenékbélyeges sírkerámiát kizárólag a gyulafehérvári és a százvárosi temetőkből ismerünk (többnyire keresztalakú fenékbélyeggel).³⁸

Véleményem szerint a Dunától északra lévő bolgár területek fölött 934-ben a kangar-besenyők egyik törzse veszi át a hatalmat.³⁹ Maga VII. (Bíborbanszületett) Konstantin császár (913–959) is úgy tudta, hogy a 10. század közepén a besenyők gyakoroltak fennhatóságot a magyaroktól keletre, az al-dunai bolgároktól északra és a ruszoktól délre, egészen Sarkelig, a kazárok Don partján épült erődjéig terjedően.⁴⁰ Értésülését talán éppen attól a Gyulától szerezte, akit ez idő tájt keresztelt meg Konstantinápolyban, és aki a püspökké szentelt Hierotheos nevű szerzetessel tért haza övéihez.⁴¹ Ezzel a térítéssel megoldhatónak látszik a Gyulafehérvár környéki keresztény jellegű sírok keltezési problémája,⁴² ugyanakkor a kangar-besenyők jelenlétének feltételezése olyan nehezen értelmezhető leletekre is magyarázattal szolgálhat, mint például a maroskarnai bolgár temető területén, magyar jellegű sírból előkerült „jogar”⁴³ (valójában buzogány), melynek párhuzama a besszarábiai Bălăbani II. tumulus temetőjéből ismert,⁴⁴ és igen nagy valószínűséggel a besenyőkkel hozható összefüggésbe.⁴⁵

Hogy a címben megfogalmazott kérdésre is válaszoljak: véleményem szerint nincs reális esély arra, hogy Csíkszentkirályon ruszok jelentek volna meg a 10. században, arra viszont igenis van, hogy a Kijevi Rusz területéről érkeztek ide. Mint láthattuk, az itt tárgyalt jó minőségű korongolt kerámia előzményei a 9. század közepe táján jelentek meg Kijev környékén, a Dnyepertől keletre eső déli részeken, fejlődésének második periódusa 920–970 közé tehető, amikor Kijev környékén már

37 GÁLL Erwin 2013, 602., 806–809.

38 GÁLL Erwin 2013, 792.

39 Ezt többször megfogalmaztam már, lásd például: PUSKÁS-KOLOZSVÁRI Frederic 2011, 71.

40 DAI, 182–183. (cap. 42.)

41 ÁMTBF, 85.

42 Hasonlóképpen vélekedik: MARCU ISTRATE, Daniela 2015, 184., 191–193.

43 GÁLL Erwin 2013, 808.

44 SAVA, Eugeniu 1996, 192., 7/1. és 8. ábra.

45 A vasból készült buzogányok a besenyőkkel jelentek meg a mai Románia területén. Lásd KOVÁCS László 1971, 178–180.

általánosan elterjedtté válik. Csakhogy Konstantin császár a 10. század közepén Kijevtől északra tudósít a ruszokról.⁴⁶ Ettől délre a nekik adózó poljánok éltek a Dnyepertől nyugatra, a keleti oldalon pedig a szeverjánok, még délebbre, a Dnyeper zúgói felé már a besenyők.⁴⁷ Tehát azokon a területeken, ahol ez a kerámiatípus először megjelent, a szeverjánok éltek, akik az orosz őskronika alapján 884 előtt a kazároknak adóztak.⁴⁸ Önállóságukat I. Szvjatoszláv (945–972) idejében veszíthették el, aki a Kijevi Rusz fejedelmeként meglehetősen agresszív, hódító politikát folytatott, megdöntve a Kazár Birodalmat, és a 963-ban két részre szakadt első dunai Bolgár Birodalmat is. Valószínűleg éppen a szomszédos szláv törzsek 945 utánra tehető erőszakos hódoltatása szolgálhat magyarázattal kisebb csoportjaik megjelenésére a Keleti-Kárpátok térségében, hiszen tudjuk, hogy a 945/946-os években a ruszok kegyetlenül gyilkolták a drevljanokat.⁴⁹ Korábban a drevljanok „megadóztatása” után a szeverjánoké következett (883/884-ben),⁵⁰ valószínűleg voltak, akik inkább a menekülést választották, minthogy az életükkel fizessenek... És ez bizony a besenyőkre is igaz lehet, hiszen Taksony fejedelem idejében a Tolmács törzs egy részét szintén az Olt mellett, Szeben vidékén telepítették le.⁵¹ Róluk pár évvel korábban még a Dnyepertől keletre eső területeken hallunk, a Borutolmács (Borotalmat) tartomány területén.⁵² Szállásvidékük a Kazár Birodalomtól északra, a Don és a Volga közötti pusztákra terjedhetett ki,⁵³ amit bizonyára súlyosan érintett a ruszok 965-ös támadása, amikor a kazárok mellett a jászokat és a kaszagokat is legyőzték.⁵⁴

970-ben a ruszok „szövetségesekként magukhoz vették a besenyőket és a nyugaton, Pannóniában megtelepedett türköket”, együtt támadva a Balkán-félszigetre.⁵⁵ Szvjatoszlávval végül a besenyő Kurja vezér

46 DAI, 56–57. (cap. 9.)

47 DAI, 58–61. (cap. 9.)

48 FERINCZ István 2015, 34.

49 FERINCZ István 2015, 55–59.

50 FERINCZ István 2015, 34.

51 KRISTÓ Gyula 2003, 69–72.; GYÖRFFY György 1990, 96., 166–168.; PÁLÓCZI HORVÁTH András 1988, 126–127.

52 DAI, 168–169. (cap. 37.)

53 PÁLÓCZI HORVÁTH András 1988, 114.; HKÍF, 119. és 317. lábjegyzet.

54 FERINCZ István 2015, 63.

55 ÁMTBF, 86–87.; FERINCZ István 2015, 66–67. és a 238. lábjegyzet.

végzett 972 tavaszán, a Dnyeper zúgóinál.⁵⁶ Kijev védelmének kiépítését a besenyőkkel szemben 988 után, I. Vlagyimir idején kezdik meg az ún. „kígyósáncokkal”, de azok 1036-ban feldúlták és kifosztották Kijevet.⁵⁷ A besenyők szállásterülete az úzok nyomására szűkül össze a 11. század közepén, főleg azt követően, hogy 1054-ben átlépik a Dnyepert.⁵⁸ 1059-ben az úzok elől menekülő besenyők a Bizánci Birodalom dunai határtartományában telepedtek le, egyes töredékeik pedig I. András magyar királytól (1046–1060) kérhettek bebocsátást, akivel előzőleg szövetségben álltak.⁵⁹ A Kárpátoktól keletre eső területek az 1070-es évektől már Kunország részévé váltak. Az itteni folyóvölgyekben a 11–12. században is folytatódott a szláv betelepülés, mivel a kunok megelégedtek a terület katonai ellenőrzésével. Főleg keleti szláv és onogur-bolgár népelemekkel számolhatunk, de besenyő és úz csoportok is maradtak hátra.⁶⁰

Minden bizonnyal I. Vlagyimir halála után ajánlotta fel szolgálatát Szent Istvánnak a 11. század első negyedében az a varég-rusz fegyveres csoport, melyet a Magyar Királyság nyugati határszélén telepítettek le, élükre Imre herceget állítva.⁶¹ Az Árpádok Vazul-ágának is volt kijevei kapcsolata, hiszen Szár László „de Ruthenia” hozta feleségét.⁶² A későbbi András király az 1030-as években előbb Lengyelországba menekült, majd a kijevei nagyfejedelem udvarába került, ahonnan 1046-ban Anasztázia nevű feleségével, Bölcs Jaroszlav leányával, és kíséretével együtt tért vissza. Uralkodása idején egyértelműen érződött a kijevei udvar hatása a Magyar Királyságban.⁶³

945 és 1060 között tehát elvileg bármikor költözhettek volna be kisebb szláv nyelvű csoportok a rusz területekről a Kárpát-medencébe – erre akár több hullámban is sor kerülhetett. Csíkszentkirályon szerintem az egyik legkorábbi menekülthullámmal érkezőket figyelhetjük meg, amint lassan beleolvadnak a már itt élő népcsoportokba. Ők minden jel szerint a kangar-besenyő Gyulák uralma alatt kerülhettek,

56 FERINCZ István 2015, 69.

57 FONT Márta 2015, 306., 309.

58 PÁLÓCZI HORVÁTH András 1996, 12–13.

59 PÁLÓCZI HORVÁTH András 1996, 14.

60 PÁLÓCZI HORVÁTH András 1996, 12–13., 19–22.

61 FONT Márta 2015, 307.

62 SRH, I. 344. (cap. 87); ÁKIF, 346.

63 FONT Márta 2015, 308–310.

az Olt felső folyása mellé, valamikor a 10. század közepe táján, ahol a 11. század elejéig biztosan jelen is maradtak. Stephanos Gyuláról feljegyezték, hogy „az elfogott keresztényekről sem feledkezett meg, hanem gondja volt rájuk és szabaddá tette őket.”⁶⁴ Kegyessége nyilván nem csak a keresztények, de úgy általában a menedéket kereső csoportok számára is igen vonzóvá tehetette. A kortárs merseburgi püspök, Thietmar szerint a Gyula-családból származó Saroltnak, Géza fejedelem feleségének szláv neve Beleknegini, testvérének Prokuj, fiának Vajk,⁶⁵ ami arra utal, hogy szláv környezetben éltek, alattvalóik egy része biztosan ezt a nyelvet használta.

Botár István szerint Csik településtörténetét úgy lehetne rekonstruálni, hogy a 10–11. századtól kezdődő gyér katonai megszállással szemben a 11–12. században telepek sokasága jön létre, lezárul a korábbi szláv lakosság asszimilációja, és megindul a terület egyházi és világi megszervezése.⁶⁶ A székelyek magyar nyelvű helynévadása eltüntethette a korábbi, részben szintén magyar lakosság „nyomait” (talán ezért nincsenek kangar-besenyő helynevek sem⁶⁷), egyes helynevek folyamatossága-átadása viszont amellet szól, hogy itt főleg szláv és magyar nyelvű csoportok éltek együtt a 11–12. század folyamán, ilyen például Delne, Kászon, Taploca, Gelence ~ Kelence, Dorma vagy Cserna neve.⁶⁸

A háromszéki Zabola 12. századra keltezett temetőjének antropológiai elemzése ugyancsak erre az együttélésre utalhat, hiszen az itteni férfit populáció Kárpát-medencén belüli kapcsolatai részben szláv, részben pedig vegyes, magyar–szláv lakosságú területek felé mutatnak, elsősorban a dél-morvaországi Mikulčice 4. (9. századi), a Kis-Balaton melletti Zalavár-Kápolnadomb (11–13. századi), valamint a Balatontól délre található Képuszta (11. századi) népességei irányába.⁶⁹ Az is kiderült, hogy a solt–tételhegyi Árpád-kori népesség rendkívüli hasonlóságot mutat a mikulčicei és általában a morva népességgel, ugyanazt

64 ÁMTBF, 85–86.

65 ÁKIF, 110–113.

66 BOTÁR István 2008, 91.

67 A besenyők által megszállt falvak többsége a Sárvíz mellékén is magyar nevet visel. Lásd KRISTÓ Gyula 2003, 76.

68 BOTÁR István 2008, 87.

69 K. ZOFFMANN Zsuzsanna 1994, 313., 321. (10. táblázat)

a közép-európai – közép-kelet-európai népi szubsztrátumot rajzolva ki, mint a háromszéki sírok esetében.⁷⁰

Ennek a népességnek egyik jellemzőjeként a fák, illetve ligetes helyek pogány kultuszának meglétére figyeltem fel, melyre a temetkezési helyek fatörzseleleteiből lehetett következtetni (Zalavár, Kérpuszta, Halimba).⁷¹ Ez az ősök tiszteletével, illetve a világokat összekötő életfával és a turulmadárral függ össze, mely az égig érő fa tetejéről lehozza az ősök lelkeit, és felruhazza velük a földi halandó újszülötteket.⁷² Hitviláguk talán a kangar-besenyők irányába mutat, hiszen maga a turul szó is besenyő átvétel a magyar nyelvben.⁷³ Kristó Gyula a besenyő személynevek alapján jutott arra a következtetésre, hogy a határvidékeken élő besenyők a 11–12. században még biztosan pogányok voltak.⁷⁴ E téren nyilván további kutatásokra van szükség, jelen esetben azonban meglegszem észrevételem egyszerű jelzésével.

A Kárpát-medence területén tulajdonképpen a 11. századtól kezdődően figyelhető meg egy alapvetően egységes anyagi kultúra kialakulása.⁷⁵ Ennek egyik legfontosabb oka I. (Szent) István államalapítói törekvéseiben keresendő, illetve jelen esetben az Erdély déli részén mintegy 70 évig fennálló kangar-besenyő fennhatóságban (Kabuk-sinjula vagy alsó Jula tartomány⁷⁶), mely csak akkor szűnt meg, amikor a Prokujnak nevezett Gyula „országát” 1003-ban a Magyar Királysághoz csatolták.⁷⁷ Teljesen egységessé pedig 1028 után válik, az Ajtony vezetése alatt álló Maros menti területek integrálásával.⁷⁸

70 FÓTHI Erzsébet – BERNER Zsolt 2014, 138–139.

71 VIZKELETY András 2006, 290–291.

72 FODOR István 2010, 177–178.

73 BENKŐ Loránd 2009, 14–15.

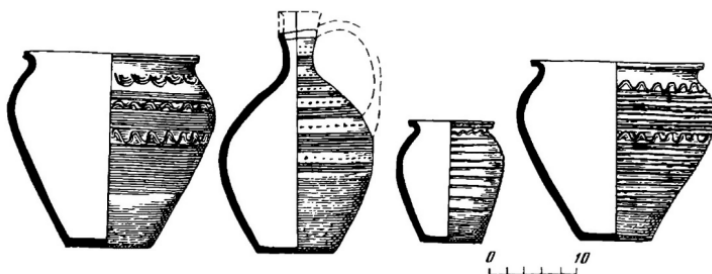
74 KRISTÓ Gyula 2003, 76–77.

75 BOTÁR István 2014, 32.

76 DAI, 168–171. (cap. 37.); ÁMTBF, 40–41.

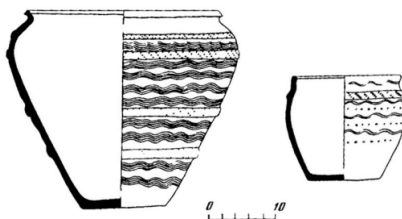
77 ÁKIF, 112., 214.; PUSKÁS-KOLOZSVÁRI Frederic 2011, 71–72.

78 Ajtonyról lásd SZEGFÜ László 1994, 32.

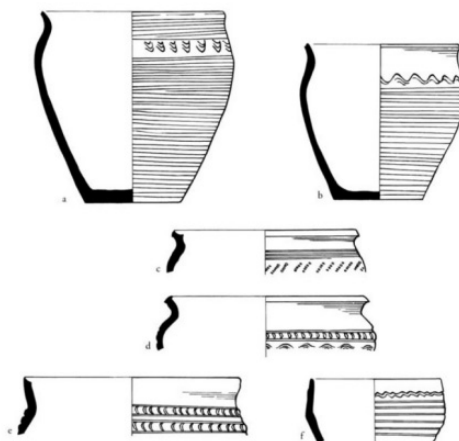
1. kép. Kijevi kerámia, 10. század második fele – 11. század eleje.

Forrás: ROSENFELD, Rostislav L. 1997, 16. tábla/7–9., 11.

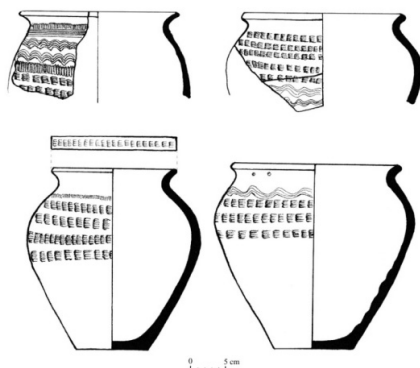

2. kép. Novgorodi kerámia, 10. század második harmada – 11. század első fele.

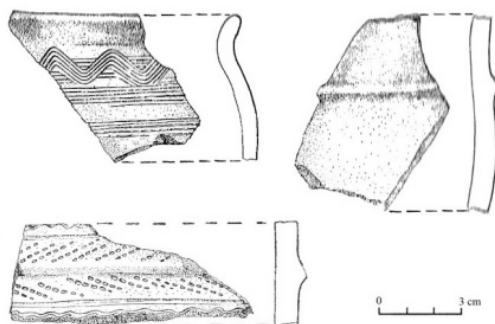
Forrás: ROSENFELD, Rostislav L. 1997, 17. tábla/31., 37.

3. kép. Pszkov, a–b: kezdetleges korongolt kerámia („primitivnokrugovaya keramika”), 920–970 között és c–f: fejlett korongolt kerámia („krugovaya keramika”), 970–1040 között. M nélkül. Forrás: ROSLUND, Mats 2007, 182. oldal, 27. ábra.

4. kép. Fehéregyházi kerámia, 10. század második fele. Forrás: BALTAG, Gheorghe 1994, 2. tábla/1., 2. és BALTAG, Gheorghe 2000, 4. tábla/6., 9.

5. kép. Bârlad-Prodana, 10–11. századi kerámia-töredékek. Forrás: SPINEI, Victor 1982, 47. ábra/2–3., 11.

6. kép. Poklondfalva – belterület (Vitos-telek), néhány 10–11. századi kerámia-töredék a 3/5. objektumból. Forrás: BOTÁR István 2013, 180. kép/10–13.

IRODALOM:

- ÁKIF: Kristó Gyula (Szerk.): *Az államalapítás korának írott forrásai*. SzKK 15, Szeged, 1999.
- ÁMTBF: Moravcsik Gyula: *Az Árpád-kori magyar történet bizánci forrásai*. Budapest, 1988, Akadémiai Kiadó.
- BALTAG, Gheorghe: Așezarea de la Albești – Sighișoara. Elemente inedite în cultura materială din sec. IX–X. In *Revista Bistriței*, 8., 1994, 75–78.
- BALTAG, Gheorghe: Considerații generale privind așezarea de la Sighișoara-Albești. Noi elemente inedite în cultura materială din secolele VIII–X. D. Hr. In *Marisia*, 26., 2000, 169–186.
- BENKŐ Loránd: Maros- és Udvarhelyszék település- és népiségtörténetéhez. In *Századok*, 123/3–4. 1989, 343–359.
- BENKŐ Loránd: *Név és történelem. Tanulmányok az Árpád-korról*. Budapest, 1998, Akadémiai Kiadó.
- BENKŐ Loránd: Árpád „de genere Turul”. In *Magyar Nyelv*, 105. évf. 1. szám, 2009, 9–16.
- BOTÁR István: Csík Árpád-kori településtörténetének kérdései a helynevek és a régészeti adatok fényében. In Hoffman István – Tóth Valéria (Szerk.): *Helynévtörténeti tanulmányok 3*. A Magyar Névtárhivatal Kiadványai 13. Debrecen, 2008, 71–94.
- BOTÁR István: *A Csíki-medence középkori településtörténete*. ELTE BTK PhD-disszertáció, Budapest, 2013.
- BOTÁR István: Árpád-kori településrészlet Csíksomlyón. In *A Csíki Székely Múzeum Évkönyve*, 10. 2014, 29–46.
- BOTÁR István: Fejetlen lovas a limes Fenyédiensis mentén. In *Székelyföld kulturális folyóirat*, 20. évf. 7. szám, 2016. július, 102–112.
- BÓNA István: Erdély a magyar honfoglalás és államalapítás korában. In Dávid Gyula (Szerk.): *Erdély a keresztény magyar királyságban*. Kolozsvár, 2001, Erdélyi Múzeum-Egyesület, 69–97.
- DAI: Gyula Moravcsik – Romilly J. H. Jenkins (eds.): *Constantinus Porphyrogenetus: De administrando imperio*. Washington, 1967, New revised edition.
- FERENCZI István: Az erdélyi honfoglalás kérdése a régészeti leletek világánál. In *Erdélyi Múzeum*, 58. 1996/1–2., 9–40.
- FERINCZ István: Nyesztor-krónika. Poveszty vremennih let. Régmúlt idők elbeszélése: honnan ered Rusz föld, ki volt Kijev első fejedelme, és hogyan alakult ki Rusz föld. In Balogh László – Kovács Szilvia (Szerk.): *Régmúlt idők elbeszélése. A Kijevi Rusz első krónikája*. Budapest, 2015, Balassi Kiadó, 15–228.
- FODOR István: Az „Északi”-Donyec. In *Magyar Nyelv*, 96. évf. 4. szám, 2000, 467–469.
- FODOR István: A turul. In Lőrinc László (Szerk.): *Egyezünk ki a múlttal! Műhelybeszélgetések történelmi mítoszainkról, tévhiteinkről*. Budapest, 2010, Történelemtanárok Egylete, 177–178.
- FONT Márta: A Kijevi Rusz és a Magyar Királyság a 11. században és a 12. század elején (Szent Istvántól Kálmánig). In Balogh László – Kovács Szilvia

- (Szerk.): *Régmúlt idők elbeszélése. A Kijevi Rusz első krónikája*. Budapest, 2015, Balassi Kiadó, 303–315.
- FÓTHI Erzsébet – BERNER Zsolt: A solt-tételhegyi Árpád-kori temető antropológiai vizsgálata. In Somogyvári Ágnes – Szentpéteri József – V. Székely György (Szerk.): *Településtörténeti kutatások Solt-Tételhegy, Kiskunfélegyháza, Amler-bánya*. In *Archeologia Cumanica*, 3. Kecskemét, 2014, 135–158.
- GÁLL Erwin: *Az Erdélyi-medence, a Partium és a Bánság 10–11. századi temetői, szórvány- és kincsleletei I–II*. Szeged, 2013, SZTE BTK Régészeti Tanszék – MNM – MTA BTK Régészeti Intézet.
- GÁLL Erwin: A periferikus 10. századi Erdélyi-medence. Néhány gondolat a 10. századi „magyar hatalmi hálózat” erdélyi hódításáról. In *Korunk*, 2014/8., 82–95.
- GYÖRFFY György: *A magyarság keleti elemei*. Budapest, 1990, Gondolat.
- HEGYI Géza: Etnikai viszonyok a középkori Székelyföldön. In Benkő Elek – Oborni Teréz (Szerk.): *Székelyföld története I. A kezdetektől 1562-ig*. Székelyudvarhely, 2016, 181–191.
- K. ZOFFMANN Zsuzsanna: A Zabola (Zábala – Románia) lelőhelyen feltárt bronzkori és Árpád-kori temető embertani anyaga. In *Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei*, 19–20., 1993–1994, 307–326.
- KATONA-KISS Attila: A Kárpát-medencei bolgár térhódítás a 9. században. Történeti észrevételek a régészet tükrében. In *A Wosinsky Mór Megyei Múzeum Évkönyve*, 31, 2009, 37–56.
- KOVÁCS László: A Magyar Nemzeti Múzeum fegyvertárának XI–XIV. századi csillag alakú guzogányai. In *Folia Archeologica*, 22. 1971, 165–181.
- KRISTÓ Gyula: *Nem magyar népek a középkori Magyarországon*. Budapest, 2003, Lucidus Kiadó.
- MARCU ISTRATE Daniela: Byzantine influences in the Carpathian Basin around the turn of the millennium. In *DACIA*, 59. 2015, 177–213.
- OLTEANU, Ștefan: O monedă de la împăratul Bizanțului Nichifor I descoperită la Șirna, jud. Prahova și importanța ei pentru datarea primei faze a culturii „Dridu”. In *Cercetări Numismatice*, 8. 2002, 173–175.
- PÁLÓCZI HORVÁTH András: Besenyők, úzok, kunok. In Szombathy Viktor – László Gyula (Szerk.): *Magyarrá lett keleti népek*. Budapest, 1988, Panoráma, 106–163.
- PÁLÓCZI HORVÁTH András: Nomád népek a kelet-európai steppén és a középkori Magyarországon. In Havassy Péter (Szerk.): *Zúduló sasok. Új honfoglalók – besenyők, kunok, jászok – a középkori Alföldön és a Mezőföldön*. Gyula, 1996, Erkel Ferenc Múzeum, 9–36.
- POLÁČEK, Lumír: Graphittonkeramik aus Mikulčice. In Lumír Poláček (Hrsg.): *Internationale Tagungen in Mikulčice IV. Frühmittelalterliche Graphittonkeramik in Mitteleuropa*. Naturwissenschaftliche Keramikuntersuchungen. Brno, 1998, Archäologisches Institut AVČR, 127–197.
- PUSKÁS-KOLOZSVÁRI Frederic: Türkök a 10. századi Kárpát-medencében. In *Székelyföld kulturális folyóirat*, 15. évf. 5. szám, 2011. május, 61–75.

- PUSKÁS-KOLOZSVÁRI Frederic: Néhány megjegyzés a székelységgel és a kabarokkal kapcsolatban. In *Székelyszék* kulturális folyóirat, 22. évf. 7. szám, 2018. július, 107–119.
- RĂDULESCU, Adrian: Un atestat străromânesc la Capidava. In *Pontica* 3. 1970, 255–274.
- ROSENFELD, Rostislav L.: Keramika. In Rybakov Boris A. (red.): *Drevnyaya Rus'. Byt i kul'tura*. Rossiyskaya akademiya nauk. Izdatel'stvo „Nauka”. Moskva, 1997, 22–28.
- ROSLUND, Mats 2007: *Guests in the house: cultural transmission between Slavs and Scandinavians 900 to 1300 AD*. Leiden, 2007, Brill.
- SAVA, Eugeniu 1996: Necropola tumulară Bălăbani – II. In *Arheologia Moldovei*, 19. 1996, 191–220.
- SRH: Szentpétery Imre: *Scriptores rerum Hungaricarum*, I–II. Budapest, 1937–1938.
- STAŇA, Čeněk: Die Entwicklung der Keramik vom 8. bis zur Mitte des 11. Jahrhunderts in Mittelmähren. In Staňa, Čeněk (Hrsg.): *Internationale Tagungen in Mikulčice* I. Slawische Keramik in Mitteleuropa vom 8. bis zum 11. Jahrhundert. Brno, 1994, Archäologisches Institut AVČR, 265–286.
- STANCIU, Ioan: Despre ceramica medievală timpurie de uz comun, lucrată la roata rapidă, în așezările de pe teritoriul României (secolele VIII–X). In *Arheologia Medievală*, 3. 2000, 127–191.
- SZABADOS György: Egy steppe-állam Európa közepén: Magyar Nagyfejedelemség. In *Dolgozatok az Erdélyi Múzeum Érem- és Régiségtárából*. Új sorozat 6–7. kötet, 2011–2012, Kolozsvár, 2013, Erdélyi Múzeum-Egyesület, 119–150.
- SZÁDECZKY-KARDOSS Samu: *Az avar történelem forrásai 557-től 806-ig*. Budapest, 1998, Balassi Kiadó.
- SZEGFÜ László: Ajtony. In Kristó Gyula (Főszerk.): *Korai magyar történeti lexikon* (9–14. század). Budapest, 1994, Akadémiai Kiadó, 32–33.
- TAKÁCS Miklós: A Kárpát-medence 10–11. századi cserépedény-lelőhelyeinek térképészeti vonatkozásairól – másodsor. In Liska András – Szatmári Imre (Szerk.): Sötét idők rejtélyei. 6–11. századi régészeti emlékek a Kárpát-medencében és környékén. In *Tempora Obscura*, 3. Békéscsaba, 2012, Békés Megyei Múzeumok Igazgatósága, 405–500.
- ȚIPLIC, Ioan Marian: Aspecte de ritual funerar în necropola medievală timpurie de la Orăștie – Dealul Pemilor X2. In *Banatica*, 23. 2013, 223–241.
- VIZKELETY András: Pogányok vagy keresztények? In *Acta Universitatis Szegediensis – Acta historiae litterarum Hungaricarum*, 29. Szeged, 2006, 289–293.

Csáky Zoltán

NYOMOMBAN KÉK FARKASOK

– *Besúgók, ügynökök, informátorok. A „Costică” 2215. számú
megfigyelési és követési dosszié titkai* –

*Be kell látnunk:
Ha kérdeznek, becsületesen
felelni kell.
A harcot becsületesen
fel kell venni,
az úton becsületesen
végig kell menni,
a szerepet becsületesen
el kell játszani,
keményen és tekintet nélkül.*

*A kapuk mögül ebek viczorognak,
az ablakokból kiköpdösnek
és röhögnek.
Száz közbiztonsági gócpont
adja ki az elfogatási parancsot.
Kemény tárgyak zuhognak a fejünkhöz,
súlyos, vérező kövek,
de néha röppen sóhaj is,
szeretet is, rózsza is.*

*És este a tűzhely mellett,
vagy szuronyos zsandárok között
hátrakötött kézzel,
mégis mondogatni kell
a fellebbezhetetlen,
sziklakemény,
erősítő,
vigasztaló
igét:*

*Krisztusnak és Pilátusnak,
farizeusoknak és vámosoknak,*

*zsidóknak és rómaiaknak,
egyformán szolgálni
nem lehet.*

(Dsida Jenő: Tekintet nélkül, 1928)

2014. június, Kolozsvár. A 45 éve végzett magyar szakos bölcsész-hallgatók találkozója a Marianumban. A fiúkat felismerem: Zsolt, aki bejáratta velünk Kalotaszeget, a sztánai Varjúvárat; a Küküllő mentéről származó Laji, most is jó bort hozott; Jenci, akivel együtt statisztáskodtunk a Sétatéri színházban. És a lányok: a kitűnő versmondó Márta; a most is tanáros külsejű Judit, és a nagy összehozó Ilus, meg a többiek... Csoportvezető tanárunk, a folklorista Mitruly Miklós most is elénekelteti velünk kedvenc dalát: „Óh, mely sok hal terem az nagy Balatonban, hahahaha-ha-ha-ha...” – múltidézés, közös fotó, és megígérjük, hogy 5 év múlva újra itt!

Délután Emővel Dicsőszentmártonba megyünk, a helybéliek kedves invitálásának teszünk eleget, könyvbemutató dedikálással, és persze a *Hagymakupolás honfoglalás* rövidített változatának levetítése – a közönség soraiból érkező reakciókból ítélve: ma is aktuális a második bécsi döntés után Dél-Erdélyben maradt, Kis-Küküllő menti városban. Másnap, visszatérve Kolozsvárra, kávézás közben ismerős arcok, Kántor Lajos, akin nem látszik az idő vasfoga, Kötő Jóska, aki mellett asszisztenskedtem, mikor irodalmi titkár volt a színházban, és persze a Bulgakov nyüzsgő diákközönsége. Estére megbeszélt találkozó X. G.-vel, akivel együtt riport- és portréfilmeket forgattunk a '70-es években a bukaresti magyar adásnak, majd később a Duna Tv-nek is. Rákóczi úti (ma Grigorescu) szép villa, a kertben két dzsip, az egyik *oldtimer*, gazdája büszke rá. Beszélgetünk valamiről. Whisky, jó vacsora, nagy borozgatás. G. meglepően hamar üríti ki a poharát. Nem ilyennek ismertem. Már nem emlékszem, milyen apropóból, de hirtelen feláll és megmutatja a lakásban megtalált lehallgatókészülék helyét. Egyre kínosabb lesz számunkra a beszélgetés, hiszen mi nem hoztuk elő, nem feszegettük a nyilvánosságra került szekus besúgások, dossziék ügyét. G. még mindig magyarázkodik. Búcsúzáskor megkér, hogy támogassam ötleteit – az MTVA-ban én veszem át dokumentumfilmjeit –, többet szeretne forgatni. Megígérem, hiszen igényes, szépérzékű operatőr. Neve van a szakmában.

43 évnyi tv-s, rádiós újságírói pályámon két televízió indulásánál, alapításánál: a bukaresti magyar adásnál és a Duna Televíziónál voltam jelen. 1985. január 12-én, hétfőn, amikor Marosvásárhelyről elutaztam Bukarestbe levezetni az adást Józsa Erikával együtt, kollégáim azzal fogadtak: miért jöttél, a pénteki német nyelvű műsor sem került képernyőre, beszüntették. Magyar adás sem lesz. A diktátor intézkedésének azóta sem került elő írásos nyoma, bizonyítéka. 30 esztendővel később, 2015. január 12-én, hétfőn a sminkszobából a Kívánságkosár stúdiójába igyekeztem, adásmenettel a kezemben, amikor megállított a szerkesztő: – Zoli, jól vagy? – Jól vagyok, miért ne lennék? – Hát csak éppen nem vezetheted le a műsort, mert Szabó László Zsolt vezérigazgató most nem írta alá a szerződésedet. – Nem baj, majd aláírja. – Sajnos, nem fogja aláírni, már felkértük Klement Zolit a helyettesítésedre. – Felmentem a szerkesztőségi szobámba, kipakoltam jegyzeteimet az asztalfiókból, majd kiléptem a Kunigunda utcai épület kapuján.

Ennyi volt? Ennyi volt. Tévém, életem.

Van valami sorsszerű a két dátumban? Nem tudom. De sok a hasonló közös vonás a két közösségi, szellemi műhely létrejöttében, küldetésében, közösségteremtő műsoraikban, az alkotók ragaszkodásában nézőikhez: az erdélyi, illetve az összmagyarsághoz.

Az 1969-ben létrejött¹ bukaresti magyar tv-adás szellemi fellekvára volt a romániai magyarságnak. Megjelenése új korszakot nyitott az akkor másfél milliós közösség gondolkodásában, látásmódjában. Ez az adás ébresztette rá a közösségi kapcsolatokban, kommunikációban egymástól távol lévő bánsági, szilágysági, máramarosszigeti, valamint székelyföldi magyarságot, tudatosította bennük, hogy összetartoznak, összetartozunk.

A Duna Televízió pedig, melynek létét már születésének pillanatában megkérdőjelezték, majd a politikai osztozkodásban felszámolni, beolvasztani, megszüntetni akarták – fennállásának legsikeresebb éveiben több volt mint tájékoztatást nyújtó, kultúrát, szórakoztatást sugárzó csatorna: nemzeti intézmény volt, A Nemzet Televíziója.

És van valami sorsszerű abban a tényben, hogy tévés tevékenységem során mindkét televíziós műhelyben, interjúkban, beszélgetésekben,

1 A bukaresti tv magyar adása első alkalommal 1969. november 23-án volt látható.

portréfilmekben megörökíthettem az író Sütő András munkásságát, de munkakapcsolatunk lenyomata megtalálható a diktatúra titkosszolgálatának, a Securitaténak rólam készült, 400 oldalas, 2215. számú, „Costică” fedőnevű nyomozati követési dossziében. Sütővel földrajzilag is közel voltunk egymáshoz. A *Művészet* (korábban *Új Élet*) szerkesztőségét, mely lapnak a főszerkesztője volt, néhány lépés választotta el a *Vörös Zászló* című napilap szerkesztőségétől. Ifjú szerkesztőként számtalanszor bekopogtam hozzá írást kérni irodalmi-művészeti mellékletünk számára. De a hosszabb és – ahogy telt az idő – egyre gyakoribb, közvetlenebb beszélgetésekre a Kisállomás melletti lakásán került sor, melytől 200 méternyire laktam, a Vörösmarty utcában.

*

„Az imént a barátságról beszélgettünk, most pedig nekem szegezted a kérdést: gyűlöltem-e már valakit? Gyűlöltem, mindenekelőtt azokat, akik kisajátították maguknak az igazságot. Gyűlöltem azokat, akik kisajátították a boldogság kritériumát. Gyűlöltem azokat, akik más hátán próbáltak maguknak lépcsőt vájni az emelkedéshez, gyűlöltem azokat, akik más helyett fogalmazták meg egy emberi közösségnek a gondjait, mint a legokosabbak – de ez a gyűlölet nyilvánvalóan nem annyira egy megnevezett személyre irányuló harag, hanem inkább a jelenségnek szólt, amelyet az életünkben rendre ki kell irtanunk.”
(*Vendégségben Sütő Andrásnál, RTV – 1976*)

„– Nem panaszkodhatunk, igazán jól kezdődik számunkra ez az esztendő, Sütő Andrást a bécsi Akadémia Herder-díjjal tüntette ki. Miközben nézőink tisztelgő gratulációit tolmácsolom, a díjról kérdeznék.

– Talán csak annyit, hogy elgondolkodtam: Herder bizonyára nem sértődne meg, ha hallaná, hogy azon a nyelven köszöni meg az ember, melynek ő a kihalását megjósolta. Megjósolta, de ugyanakkor valami képpen meg is cáfolta önmagát, mert hiszen Herder az elsők között fogalmazta meg Goethe korában a sajátosság méltóságának jelentőségét, az egyetemességhez viszonyítva.

– És azt már lehet tudni, hogy a Herder-díj birtokosaként ki ajánlsz tanulmányútra?

– Igen. Ösztöndíjasként a fiatal és nagyon tehetséges költőt, Szócs Gézát javaslom. Hogy miért Szócs Gézát? Talán mert az én olvasmány-élményeimben Szócs Géza közelíti meg a fiatalnak azt az eszményét, melyet én látni szeretnék.

– *Olvasmány-élményről szóltál, Kányádi-kötetet láttam az íróasztalodon.*

– Igen. Most kaptam meg nemrég tőle, nagyon kedves dedikációval. Kányádinak ez a *Szürkület* című kötete is ragyogó igazolása annak, hogy szenvedésszerűleg, a nagy terhek viselésének a konokságával hurcolja a nemzetiségi problematikát. Úgy értelmezem, hogy a költő közösségének gondjairól van szó, már az első szájnyitása is ezt jelzi. Azt mondja: „jönnek hozzám hajnalonta / ködbe bújva lopakodva / jönnek hozzám hajnalonta / honnan jönnek mit akarnak/csontomig ki mért takarnak?”

– Nem olvasom tovább, Kányádi szebben mondaná. Csak a kérdés foglalkoztat – folytatja Sütő –, miért hozzá kopognak be? Mert azt hiszem, ismerik az emberüket. Bár így ismernének valamennyiünket.” (*Tény és való* – 1979)

*

De valójában már ismertek bennünket. A '70-es évek elejétől az egyre szigorodó Ceaușescu-diktatúrában már nagyon is ismertek, követtek bennünket. Bennünket, az anyanyelvünkért, hagyományaink ápolásáért, a romániai magyar művelődési, kulturális, szellemi életünk létjogosultságáért cselekedni akaró erdélyi magyar értelmiségit, középiskolai vagy egyetemi tanárt, újságíró, művészt, politikus. Valójában már ott szaglásztak körülöttünk, figyeltek, provokáltak, lehallgattak, besúgókat küldtek a nyakunkra, behívtak, jelentéseket írtak a román állambiztonsági szolgálat, a szeku emberei, vagy ahogyan kolozsvári diákkorunkban elneveztük őket, a „*kék farkasok*”. És bár vannak, akiknek az elnevezésről, a metaforáról a '70-es évek elején megjelent *Kék farkasok* című Király László-memoárregény jut az eszébe – melyben a főhős az éjjeli holdfényben a domboldalon leereszkedő farkasokat kék színűnek látja –, mi, a '60-as évek második felében az Avram Iancu utcai Emil Racoviță bentlakásban élő, többnyire bölcsész-hallgatók a körülöttünk settenkedő, sötétkék öltönyt viselő állambiz-

tonsági tiszteket neveztük így el, akik miatt bizony néhányunkat behívtak a kolozsvári szeku Traian utcai komor székházába.

Talán nem véletlenül. Mert ha visszapergetjük a történelem kerekét, a '60-es évek végén a romániai totalitárius rendszer szigorú megkötéseket és előírásokat működtető apparátusában enyhülési időszak következett be, köszönhetően többek között annak a ténynek is, hogy az 1968-as csehszlovákiai beavatkozás után Bukarestnek szüksége volt a romániai magyar tömegek deklaratív támogatására. Az új helyzet a romániai magyar értelmiségi rétegnek szabadabb mozgásteret és új szereplehetőségeket biztosított. Az RKP KB által 1968. június 28-án rendezett magyar értelmiségi találkozón a kisebbségi sérelmek felsorolása mellett igények, követelések is elhangzottak.² Ennek a találkónak a messzemenő következményeként döntött a pártvezetés több új magyar intézmény (Kriterion Könyvkiadó, a Román Akadémia nemzetiségi kutatóintézete, magyar nyelvű tv-műsor) létrehozásáról. Új szelek fújtak az egyetemi életben is. Kolozsvárott az *Echinor* diáklap indulása és az általa létrehozott jelenség ebben a kultúrpolitikai kontextusban magyarázható. Az 1968-ban indult román, magyar és német nyelvű havi egyetemista lap helyi érdekű státuszát túlnőve hamarosan országos szintű és minőségi kulturális, tudományos lappá alakult. „A munkatársi gárdát Szabó Zsolt, Máthé Éva, Csáky Zoltán kezdték szervezni, őket azonban Molnár Gusztáv, Ágoston Vilmos és Bíró Béla váltotta fel, de az egymást négyévenként váltó jeles kolozsvári egyetemi szerkesztők között ott volt Rostás Zoltán, Bretter Zoltán, Szócs Géza, Egyed Péter.”³ És ebben az időben vált országosan ismertté az 1956 végén létrehozott, de valójában a '60-es évek közepén Bodor Pál vezetésével rangos irodalmi-esztétikai-társadalomtudományi vitafórummá váló Gaál Gábor Kör, melynek magvát Csiki László, Farkas Árpád, Király László, Gálfalvi György, Kocsis István, Kenéz Ferenc, Vári Attila és mások alkották.

2 Lásd Novák Csaba Zoltán: A „nyitás” éve, 1968. A romániai magyar értelmiségiek találkozója Nicolae Ceaușescuval. In *Múltunk*, 2008. 2. sz. 229–264.

3 Lásd László Szabolcs: A háromnyelvű sárkány születése. Az *Echinor* 1968-as indítástörténetének rekonstruálása. In *Látó*, 2010. 9. sz. <http://www.lato.ro/article.php/A-h%C3%A1romnyelv%C5%B1-s%C3%A1rk%C3%A1ny-sz%C3%BClet%C3%A9se-Az-Echinor-1968-as-ind%C3%ADt%C3%A1st%C3%B6rt%C3%A9net%C3%A9nek-rekonstrukci%C3%B3ja/1836/> (Letöltve: 2018. szeptember 23.)

Az 1969 novemberében először jelentkező bukaresti magyar nyelvű tv-adás valójában Bodor Pál 1970 tavaszán történt kinevezésével lett igazi szerkesztőségi műhely, s vált rövid idő alatt a romániai magyarság egész életét jótékonyan befolyásoló szereplővé.⁴ Külön dolgozat tárgya lehetne, hogyan történhetett meg mindez az RKP legrangosabb vezetőinek orra előtt?! Lehet, hogy van abban némi túlzás, amit akkor „regéltek”, hogy Székelyföld falvai, városai hétfőn délután 4-től 7 óráig elnéptelenedtek, és százezrek voltak szemtanúi a közösségteremtő műsoroknak (Kaláka, Zenés Karaván, táncbáztalálkozók, könnyűzenei fesztiválok), a tudományos, szellemi élet nagyjait bemutató portréknak, az erdélyi magyarság létkérdéseit feszegető oknyomozó riportoknak, ankétoknak. A marosvásárhelyi napilapban, a *Vörös Zászlóban* több tv-jegyzetben, kritikában szemléltem a gyermekcipőben járó műsort, s talán ezek olvasta, valamint a Gaál Gábor körüli ismeretség okán üzent Bodor, hogy gyere fel Bukarestbe, és csináld! Az induló szerkesztőség tagjai (újságírók, rádiósok, frissen végzett humán értelmiségiek) valamennyien a szakmát kitűnően ismerő román kollégáktól, rendezőktől, operatőröktől, vágóktól tanultunk. Bodor jó érzékkel tapintott rá, hogy érdeklődésem elsősorban a nemzetiségi, társadalmi, erkölcsi problémákra irányult. És hagyott dolgozni. Mintegy kitüntetésként fogtam fel, hogy 1973 nyarán, amikor bejelentkezett Bukarestbe az MTV forgatócsoportja Kós Károlyról szóló portré-ötlettel, engem jelölt ki a stáb mellé társszerkesztőnek. Nagy élmény volt forgatni az idős Kós kolozsvári otthonában, majd Kalotaszegen. Az MTV 1974-ben mutatta be a Kós-portrét, *Hajlékot embernek...* címmel, B. Farkas Tamás rendezésével. Tévés iskolám első vizsgája a hírhedtté vált bicskás riport volt. A *Hargita* című napilapban olvastam az egyre gyakoribbá váló bicskás verekedésekről. 1973–74 telén tizenöt eset közül az egyik Csíkbánkfalván halállal végződött. Kértem Bodort, hadd menjek le, óvott, de mellém adta Öllerer József operatőrt. A filmezést megelőzően egyszer betértem a bánkfalvi kocsmába, s öt percre rá egy srác küld egy deci konyakot. Mondtam, hogy csak kávézni jöttem, de abban a pillanatban, mikor elmondtam, mit keresek a faluban, a srác kifordult a kocsmából. Rá egy hétre, mikor visszamentünk forgatni, végig

4 Lásd Józsa Erika – Simonffy Katalin – Tomcsányi Mária: *A mi magyar adásunk (1969–1985)*. Kolozsvár, 2015, Kriterion Könyvkiadó.

éreztem az ő és a többiek tekintetét a hátam mögött... A *J'accuse*-t 1974. április 8-án mutatta be a bukaresti tv magyar adása. A romániai magyar sajtóban óriási vihart kavart. Huszár Sándor, *A Hét* című hetilap főszerkesztője indulatos cikkben védte meg a „székely virtust”. A *Hargita* napilapban románok, magyarok, németek (sic!) tiltakoztak, hogy a székely nem ilyen, a székely a bicskát csak fafaragásra és szalonnázásra használja. Az újságtól kirúgták Ferencz S. István kollégát, aki a film bevezetőjét írta. Bodor „széles háta” megvédett, de a legközelebbi csiki utamon mellém adták kísérőül Csép Sanyit, nehogy valaki a székely atyafiak közül bicskát rántsón...

„Nyilván indulattal készítettem ezt a riportot, de a csíkiak is indulattal nézték és reagáltak rá. Egyébként lehet indulat nélkül riporthoz fogni? Az igaz, hogy nem kedvező időpontban és közegben tűzték műsorra. Hogy igazam volt, az a felháborodás méretén is lemérhető. Ekkor éreztem úgy, no lám, mi is bele tudunk szólni saját nemzetiségünk berögződött rossz szokásaiba, erkölceibe. De arra is rá kellett döbbernem, hogy mennyire nem ismertek akkor bennünket, tévéseket: egyik írónk a bemutatkozás után azt vágta hozzám: »Te bántani akarod a fajtádat?« S utána megkérdezte, tudom-e, mi a székely, honnan fúj a Nemere, és egyáltalán: olvastam-e a *Viharsarkot* és a *Tardi helyzetet*. Meg sem fordult a fejében, hogy az a tv-s szerkesztő, ki ilyen témához nyúl, ezeket a kérdéseket önmagának is felteszi, és hogy van ilyen alapozása” – nyilatkoztam a magyar adás fennállásának 10. évfordulóján. Bár akkor rosszulesett, de legalább szemtől szembe és nem a hátam mögött, sőt hátba szúrva, besúgásként, följelentésként, a belügyi szervekhez fordulva tette, tették, mint ahogy tette Csire Gabriella, az *Előre* felelős szerkesztője 1975 tavaszán. Dossziémban a „sursa”, a forrás közlése szerint a tavaszi vakációban Focșani-ban tanügyi olimpián Csáky Zoltán, az RTV magyar adásának riportere provokatív kérdéseket tett fel az olimpián résztvevő magyar középiskolák diákjainak. Az iránt érdeklődött, hogy érzik magukat egy olyan városban, ahol nem vehetik meg a romániai magyar lapokat, nem láthatnak magyar színielőadást. A „sursa” Csire tájékoztatására alapozva megjegyezte, hogy Csákyknak nem ez volt az egyetlen provokatív megnyilvánulása. Hangosan felkiáltott, mikor meglátta *A Hét* újságíróját, Adonyi Nagy Máriát – na végre, még egy magyar sajtóást látok itt. De Csire azt is elárulta, hogy Murvai László, aki a tanügyminisztérium

részéről jelen volt az olimpián, nem utasította el Csáky sovinszta megjegyzéseit, magatartását – olvasható a dossziém első lapjain.

És a továbbiakban legyen a főszerep a 2215. számú, „Costică” megfigyelési és követési iratcsomóban olvasható jelentéseké.

78 3

Sursa "BIRO FERENC"

- Lt. Maj. Neciu Gavril

- Casa "HORIA"

- 13 05 1978

- 17012/116.

STRICT-SECRET

Ex.nr. 2

C.N.S.A.S.

02 APR 2015

Directia Arhiva Centrala

MULTIPLICAT IN EX.

Zona 18 luna 05 1978

Semnatura

NOTA INFORMATIVA

Sursa vă informează că recent a făcut o deplasare cu redacția maghiară a T.V. Române pe ruta Deva, Hunedoara, Brașov, Miercurea Ciuc, Chișinău, având ca scop realizarea unui film documentar despre prezența ceangăilor în viața economico-socială a țării, după un scenariu scris de scriitorul BEKE GYORGY.

În această perioadă a sesizat următoarele aspecte demne de reținut:

1) În privința scenariului sursa a observat câteva aspecte. Este scris la modul general în ton cu politica partidului în problema națională, dar se observă diferite substraturi. Scriitorul BEKE, care nu a participat la filmări, accentuează de mai multe ori, să se precizeze faptul că ceangăii, indiferent de zona geografică unde se găsesc, aparțin naționalității maghiare și că număr și ca etnogeneză. Sursa face mențiunea că în rîndul ceangăilor sînt păreri diferite, în legătură cu apartenența lor etnică. Unii se consideră români, alții maghiari. Scenariatul BEKE a urmărit tocmai acest lucru, adică a arăta, a deschide ochii ceangăilor, care vor vedea acest film că ei de fapt aparțin naționalității maghiare. În paranteză sursa menționează că redactorul șef BODOR PAL nu ar fi vrut să se facă acest film dar s-a făcut la insistența redactorului Csáky Zoltán corespondentul redacției la Tg. Mureș.

2) La Tg. Mureș s-a atașat echipei elevul TOKE ZOLTAN anul IV de liceu, care are în perspectivă scrierea unui studiu etnografic despre ceangăii. În contextul unor discuții despre unele "necazuri" avute de sursă cu organele de securitate din Brașov, TOKE a relatat că ~~sursa~~ și el a avut multe probleme cu organele securității din Tg. Mureș. Spunea că a fost și el selecționat în rîndul altor tineri, care s-au solidarizat cu acțiunea lui KIRALY și au întreprins acțiuni de protest, fapt pentru care a fost chemat de mai multe ori la securitate.

Nu a dat

01.04.78

in B. C. C. C.

Stăgănat

reșis: ce

interne la

nu are

01.04.78

„Bíró Ferenc” informátor első jelentése a csángó-film előkészületeiről

1978. május 13-án a „Bíró Ferenc” fedőnevű ügynök⁵ arról tájékoztatja tartótisztjét, Neciu Gavril főhadnagyot, hogy nemrég utazáson vett részt a román tv magyar nyelvű szerkesztőségével Déva, Vajdahunyad, Brassó, Csíkszereda, Gyimes útvonalon, aminek az volt a célja, hogy dokumentumfilmet készítsenek a csángók jelenlétéről az ország gazdasági-társadalmi életében, a Beke György által írott forgatókönyv szerint. Az informátor megjegyzi, hogy Bodor Pál nem akarta elkészíteni ezt a filmet, de Csáky Zoltán erőltetésére történt a film forgatása, aki arra törekedett, hogy a készülő filmből kiderüljön, hogy a csángók tulajdonképpen a magyar nemzet részei. Ugyanez a „Bíró Ferenc” még ebben a hónapban egy másik jelentésében arról írt, hogy a velem történt beszélgetése alkalmával egyetlen szavakkal minősítettem Péterfi Istvánnak, a Magyar Nemzetiségű Dolgozók Országos Tanácsa elnökének elhunytát,⁶ „bine că a crăpat”, jó, hogy megdöglött, mondtam, dacára szép magyar nevének és református papfiúságának, de aki valójában egész életében nehezen boldogult a magyar nyelvvel. A „Bíró Ferenc” által szolgáltatott információkat a kolozsvári szeku még abban a hónapban továbbította a belügy marosvásárhelyi felügyelőségéhez, és jól végzett munkája jutalmául azt a feladatot kapta, minél többet beszélgessen el velem, hogy kiderüljenek politikai állásfoglalásaim, nézeteim.

1981

A tízéves magyar adást dicsérő szavakkal illeti a romániai magyar sajtó. Talán legmarkánsabb, emblematiszáló műsoráról ódákat zengetnek. Ez a középiskolai diákok, valamint a népzene és néptánc avatott képviselőivel, nézők jelenlétével lebonyolított vetélkedő-sorozat valójában tömegeket mozgatott meg. Az alkotói stáb, vagyis Simonffy Katalin zenei szerkesztő, Ion Moisescu rendező és jómagam 22 magyar tannyelvű líceum diákjait vontuk be a honismereti és népművészeti vetélkedőbe Marosvásárhelytől Zilahig, Kolozsvártól Besztercéig, Csík-

5 A „Bíró Ferenc” fedőnév a kolozsvári operatőrt, Xantus Gábort takarja. Lásd: <http://konzeicsilla.egologo.transindex.ro/> (Letöltve 2018. szeptember 24.)

6 Péterfi István (Déva, 1906) biológus. 1943-tól a kolozsvári Ferenc József, majd 1945-től a Bolyai Tudományegyetem tanára. 1959–76 között a Babeş-Bolyai Tudományegyetem prorektora, 1968-tól haláláig az államtanács egyik alelnöke, a Magyar Nemzetiségű Dolgozók Tanácsa elnöke, 1963-tól a Román Tudományos Akadémia tagja. 1978. május 6-án hunyt el Kolozsváron.

szeredától Székelyudvarhelyig. A székely anyavárosban 2500 néző jelenlétében zajlott a felvétel. Az azt megelőző napokban hátizsákos fiatalok százai lepték el a várost, nem csoda, hogy a csíkszeredai szeku akkori főnöke, Erdélyi Elemér tábornok is tiszteletét tette a forgatás idejére, miként Bodor értesített engem madárnyelven a főszekus jelenlétéről. A Kaláka műsorában mutatkoztak be első ízben a Romániában élő magyar etnikumú moldvai, gyimesi, dévai és barcasági csángók. Míg Simonffy Kati a táncházakat szervezte, Boros Zoli a romániai magyar könnyűzene képviselőinek biztosított pódiumot, jómagam a táncházak mellett a Kollégium című sorozattal a nagy múltú erdélyi magyar iskolákat jártam be. Ez idő tájt nyitotta meg a román belügy állambiztonsági főosztálya 1981. június 10-ei dátummal megfigyelési és követési dossziémat.

REPUBLICA SOCIALISTA ROMANIA

STRICT SECRET

Ex. 1

MINISTERUL DE INTERNE
DEPARTAMENTUL SECURITATII STATULUI

DIRECTIA

121/BW/0061802/1981 10 JUN 1981

DOSAR Nr.

INSPECTORATUL GUDSTEAN MURES

- Tov. sef al securitatii -

Vă trimitem alăturat o notă din care rezultă activitatea ostilă, nationalist-iredentistă, desfășurată de CSÁKY ZOLTAN domiciliat în Tg. Mureș, reporter al RMV.

Pentru documentarea acțiunilor sale, cunoașterea legăturilor și organizarea unor măsuri concrete de neutralizare asupra lui CSÁKY ZOLTAN, vă scriu deschide dosar de urmărire informativă care va fi lăsat în control de către indicativul 121/BH din cadrul direcției, unde se vor trimite în viitor toate datele ce se vor obține despre el.

SEFUL DIRECTIEI
Colonel *[Signature]*

SEFUL SERVICIULUI
Colonel *[Signature]*
POPESCU STELIAN

Conceptat

Dactilo: *[Signature]*

Nr. exemplare:

INTRARE
Nr. 002025
19 81 luna VI ziua 4

A BM Titkosszolgálati Felügyelősége
elrendeli nyomozati és követési dosszié
nyitását Csáky Zoltánról

MINISTERUL DE INTERNE
Unitatea 0776

STRICT SECRET
(după compliere)

CNSAS
07 APR 2015
Ministerul Afaceri Externe

DOSAR DE URMĂRIRE INFORMATIVĂ Nr. 2215

privind „COSTICĂ”
(nume cognominal)

180120/

DOSARUL
INFORMATIV AZI
Nr. 03-89
126 PAGES
Căstănu

1086120, Vol. 1

Deschis la data de 14 05 1982
Închis la data de

„Costică” fedőnevű nyomozati és követési dosszié fedőlapja

Akkoriban román állampolgár titkosszolgálati eszközökkel történő megfigyeléséhez a belügyi szerveknek a pártszervezet jóváhagyásához

volt szüksége. Ezt meg is kapta a szeku a marosvásárhelyi pártbizottságtól, azzal a megjegyzéssel, hogy az 1979 óta párttag Csáky Zoltán 1980-ban egyetlen pártgyűlésen sem vett részt. És innentől beindult személyem ellen a titkosszolgálati gépezet. Ha jól emlékszem, 1981 őszén állította meg akkori feleségemet, dr. Sikó Ildikót Kincses Előd ügyvéd a vásárhelyi Köteles Sámuel utcában: szóljon Zolinak, vigyázzon magára, mert követik. Előd egyike volt azoknak, akik részesültek a bukaresti magyar nagykövetség fogadásairól általam elhozott magyarországi sajtótermékekből.

1982

Ki más jelentkezne újabb besúgással, ha nem „Bíró Ferenc”, aki arról tájékoztatja a kolozsvári Horea-házban Neciu Gavril századost, hogy Csáky Zoltánnal részt vett egy egész Erdélyre kiterjedő, magyar népművészettel foglalkozó sorozat készítésében. E sorozatba Csáky szakértőként Kallós Zoltánt szervezte be, akinek előző életében gondjai voltak a belügyi szervekkel (Kallóst 1974 júniusában letartóztatták, de rövid vizsgálati fogság után 1975 tavaszán szabadlábra helyezték)⁷. Az informátor megjegyzi, hogy a nevezett filmen kívül Csáky szándéka az is, hogy a közönség előtt rehabilitálja Kallóst, minél inkább előtérbe helyezve a forgatás során. „Bíró Ferenc” meglátogatta Kallóst otthonában is, ahol személyesen megállapította, hogy igen sok fiatal keresi fel a néprajzkutatót külföldről, aki elárulta neki, hogy alig várja a körösfeketetői vásárt, ahol magyarországi néprajzosokkal fog találkozni. Neciu Gavril százados feladatul adja az informátornak, hogy értesítse őket továbbra is a filmezés eseményeiről, és ha valóban ellenséges tevékenységet észlel, megelőző intézkedéseket hoznak.

Szóval „Bíró Ferenc”! Az a „Bíró Ferenc”, aki egyike annak a mintegy harminc ügynöknek, akik a '70-es évek végén, a '80-as évek elején jelentettek a román hatalom által nacionalista-irredenta eszmék me-

7 Kallós Zoltán, akkor már közismert néprajzkutatót 1974. június 16-án tartóztatták le, majd december 7-én Kolozsváron két és fél év börtönbüntetésre ítélték. Martin Ferenc bukaresti nagykövet azt közölte feletteseivel, hogy „letartóztatását kizárólag politikai szempontok motiválták. A jeles folklorista egész tevékenysége, egész lényé – különösen moldvai csángó kutatásai – a román vezetés éles ellenszenvét váltották ki.” A per után több magyar értelmiségi közbenjárt Kallós szabadlábra helyezése érdekében Ilie Verdet miniszterelnöknél. Mivel Románia nem akarta megkockáztatni, hogy a pernek nemzetközi visszhangja legyen, 1975 tavaszán csendben kiengedték a néprajzkutatót.

legágyaként elkönyvelt erdélyi táncházmozgalomról. Az a „Bíró Ferenc”, akiről besúgóként tesz említést Könczei Csilla kolozsvári néprajzkutató, antropológus, a világhálón 2007-ben közzölt szexblogjában, miután áttanulmányozta édesapja, néhai Könczei Ádám megfigyelési dossziéját.

De menjünk tovább. A Belügyminisztérium Maros megyei Felügyelősége 1982. május 15-én 102/Br.I/002215. sz. iktatószámmal többek között a következő intézkedési tervet foganatosítja, annak érdekében, „hogyan jobban megismerje, sőt megelőzze Csáky Zoltán ellenséges tevékenységét”:

- a marosvásárhelyi rádió stúdió „Luca” és „Gál” informátorait felkéri a célszemély megfigyelésére és követésére;

- „György” és „Szabo” nevezetű informátoroknak Grama Nicolae ezredes elvtárs irányítása alatt figyelnie és követnie kell a célszemélynek a marosvásárhelyi egyetemi tanárokkal és professzorokkal történő találkozásait;

- Grama ezredes és Filka százados feladata, hogy kövesse, milyen gyakran találkozik a célszemély Sütő Andrással és Gálfalvi Györggyel;

- tekintettel arra, hogy a célszemély válóperben áll az idegklinikán dolgozó feleségével, Buzogány ezredes feladata tájékoztatni a körülményekről;

- a célszemély kapcsolatainak és érdeklődési körének minél szélesebb feltárása érdekében utána kell járni, hogy ő vagy szülei tartanak-e kapcsolatot Amerikában élő unokanővérével, aki tagja a „Jehova tanúi” szervezetnek;

- a célszemély riporter, filmzési tevékenységének minél pontosabb megismerése érdekében a BM bukaresti főosztályától adatokat kell kérni tervezett kiszállási programjáról.

Az Intézkedési Terve valamennyi pontja időtartamhoz kötődik, a végrehajtás felelőse Bîrsan Ioan kapitány.

Egy hónap sem telik el és az 1982. 07. 08-i Jelentés arról tanúskodik, hogy a BM Katonai Egysége 0017415-as iktatószámmal jóváhagyja és engedélyezi T.O.ICDT lehallgatókészülék beszerelését Csáky Zoltán (konspirációs neve „Reporterul”, később átváltottak Costică-re), Marosvásárhely, Aleea Carpați, 51. sz. 29353-as telefonjára. A kapott adatokat és információkat a 102/Br. ügynöknek továbbítania kell Bîrsan Ioan elvtársnak, telefonja 184.

MINISTERUL DE INTERNE
DEPARTAMENTUL SECURITATII STATULUI
UNITATEA MILITARA

No. 1016-10225441 28.02.1982

SECRET SECRET
Exemplu: unu

APROB:

(gradul, numele, prenumele și funcția)

INTRARE
no. 101746
18.02.1982 02.02.1982

R A P O R T

Reț. aprobată folosirea mijloacelor T.O. tip 1.C.P.

CĂRMI ZOLTAN KAROL conspirativ, separecul

de profesie și specialitate separecul TV din strada

Aleea Carului nr. 51 telefon 29553

Locuiește T.O. va funcționa în perioada de la 28.02.1982

pînă la 30.03.1982.

Raportul cu datele obținute rezultă că împreună cu

obiectivul mai locuiesc la adresa menționată și:

locuiește numele lui și prenumele și

numele în viață.

(se vor menționa numele, prenumele, profesia și locul de muncă ale persoanelor care locuiesc împreună cu obiectivul).

În folosirea mijloacelor T.O. ne interesează:

Conținutul în privința materialelor înregistrate în T.O. sau în alte locuri.

Dispoziții în ceea ce privește - Presupuneri de natură

materială - industrială

Datele și informațiile rezultate vor fi transmise la

indicativ (1016), tovarășul Găvruta din

telefon 284 care va asigura o permanentă cooperare cu

unitatea (subunitatea) *** în această problemă.

Postea 11/8

SEFUL SERVICIULUI (BIROUTEI)

(gradul, numele și prenumele)

28 APR 2005

Jelentés a lehallgatókészülék beszerelésének
szükségességéről lakásomba

kézzel írott irománya agglégény életem történéseiről.

Ennek az évnek tévés krónikájához hozzátartozik a *Hétköznapiak* című közéleti műsor bevezetése a magyar adásban. Ezt azért érdemes megemlíteni, mert Aradits Laci, Mag Péter és jómagam élő egyenes adásban beszélgettünk a nézővel, és ebben a műsorban készítettük ki név és cím nélkül Ion Lăncrănjan ultranacionalista firkálmányát (*Beszéd Erdélyről*)⁸ anélkül, hogy felelősségre vontak volna bennünket, mert már kiment az éterbe.

1983

Ez az év is jól kezdődik, mondhatnám némi iróniával, hiszen Sütő Andrással közel két órát beszélgettünk a lakásán január végén.

A telefonlehallgatás állandó meghosszabbítással végigkísért 1988-ig, de nemcsak a marosvásárhelyi lakásomon, hanem többnyire minden erdélyi város szállodájában, ahol tv-stábunk megszállt.

És ismét „Bíró Ferenc”! Aki ez év szeptemberében arról ír jelentést feletteseinek, hogy Csáky Zoltán gyakran találkozik Kolozsvárott Cselényi Lászlóval, a román televízió riportérével. Hát hogy a fenébe ne találkoztunk volna, amikor kollégák voltunk a magyar adásnál! Laci apósa, Sütő András pedig Marosvásárhelyen lakott. De a szeku semmit sem bízott a véletlenre, mert ’82 decemberében még szerepel egy jelentés a dossziémban, „Nagy István”

8 Bővebben lásd Vincze Gábor: *Gúzsba kötött kisebbség. Magyarok a 20. századi Romániában*. Nagyvárad, 2009, Partium Kiadó. 109–218.

Beszélgetésünk tartalma nem maradt nyomtalanul, a Sütő lakásán elhelyezett lehallgatókészüléknek „köszönhetően” olvasható a Dosszi-émban 0017009/737/24. I. 1983-as iktatószámmal, „Sorescu” fedőnévvel.

BELÜGYMINISZTERIUM
MAROS MEGYEI FELÜGYE-
LŐSÉG

SZIGORÚAN TITKOS

23. sz. példány

1983. 01. 21.

Sz.: 0017009/737/1983. I. 24.

Fordítás magyar nyelvről.

Bírsan I. százados elvtársnak

„Sorescu”

20.11 óra környékén „Sorescu”-t meglátogatja Csáki Zoltán. A beszélgetésből kiderül, hogy Cs. Z. valamikor kért bizonyos dokumentációs anyagokat a magyar irodalom történetéből, adás szerkesztése céljával. A célszemély támogatását adja e tekintetben.

Más gondolati sorrendben Cs. Z. megemlíti, hogy szándékában áll táncházat szervezni Csíkszeredában, de nemcsak fiatalokkal,

hanem idősebbekkel is, ahol szeretné, ha célszemély is részt venne. SORESCU nem mond sem igent, sem nemet.

A beszélgetés tárgyát módosítva, a célszemély azt javasolja Csáki Zoltánnak, hogy kissé figyeljen oda a magyar irodalomtörténeti múzeum magyar tagozatára (?), amely osztályért Domokos Géza felesége, Éva felel, egyébként az egyetlen magyar alkalmazott azon a helyen. Cs. Z. megígéri, hogy foglalkozni fognak vele, és ha kedve van hozzá, készítsenek egy 20 perces műsort. „Sorescu” nem akarja ezt, hanem csak néhány gondolatot akar sugallani: javasolja, hogy esetleg bemu-

MINISTERUL DE INTERNE
INSPECTORATUL J. IETEAN MURES

STRICT SECRET

Ex.nr. — 23

21.01.1983.

Nr. 0017009/737/24.I.1983.-

Redat din l.meghietar.-

Birsan I.
cu pt. Sorescu

„ SORESCU ”

În jurul orei 20,11 „SORESCU” este vizitat de CSAKI ZOLTAN. Din discuția rezultă că Ca.Z.-le-a cerut oindă sprijinul în obținerea unor materiale documentare din domeniul istoriei literaturii maghiare în vederea redactării unei emisiuni. Obiectivul îl sprijină în acest sens.-

În altă ordine de idei Ca. Z. amănunțit că intenționează să organizeze o găzduire („tănachă”) la Miercurea Ciuc, dar nu numai cu tineret ci și cu oameni mai virați și ar dori să participe și obiectivul. „SORESCU” nu se pronunță nici că va participa și nici că nu.

Schimbind discuția obiectivul îi propune lui CSAKI ZOLTAN să-și îndrepte atenția puțin asupra secției maghiare a muzeului de istorie a literaturii, secție de care răspunde soția lui DOMOKOS GEZA - EVA - de altfel singura angajată de naționalitate maghiară de acolo. CSAKI Z. îi promite că se vor ocupa și îi propune, dacă e dispus, să facă cu el o emisiune de aproximativ 20 de minute. „SORESCU” nu dorește să lucreze, el vrea doar să sugereze câteva idei; îi propune să prezinte eventual în cadrul unei emisiuni oase memoriale a pictorului MAGY IMRE; i s-a construit acolo un mic muzeu, menționează el, și adaugă că acest muzeu este un fapt pozitiv prin faptul că există și este întreținut. Lui CSAKI îi convine propunerea.-

Obiectivul îi mai sugerează să se ocupe eventual și muzeul de la Cluj unde se află documentele cu privire la activitatea lui GAAL GABOR, de asemenea muzeul „BARTOK” și apoi muzeul PETOFI de lângă Bighiușoara.-

„S” - La noi nu decurge nici un fel de activitate de căpături arheologice referitor la naționalități - cu oarecare maghiar.-

Ca.Z. - Nu

-23-

„Sorescu” - Sütő Andrásnál történt
látogatásom lehallgatása

tassa egy adásban Nagy Imre festő emlékházát: készült neki ott egy kis múzeum, majd hozzáteszi, hogy e múzeum pozitív vonása az, hogy karban is tartják. Csákinak tetszik a javaslat.

A célszemély javasolja, hogy esetleg a kolozsvári múzeummal is foglalkozzon, ahol dokumentumok találhatók Gaál Gábor tevékenységéről, továbbá a Bartók Múzeum, majd a Petőfi Múzeum Segesvár mellett.

„S”: Nálunk nem történnek régészeti feltárások a nemzetiségek vonatkozásában – magyar jelleggel.

Cs. K.: Nem.

„S”: Az ilyen tevékenység nem létezik – régészetileg.

Cs. Z.: Ha ásnak is, nem ... (tartják nyilván)...

„S”: Mindig találnak valamit a magyarokról, de nem... (teszik közzé), arra gondoltam, hogy a tévéadásokban esetleg régészeti téma...

Cs. Z.: Igen. Látod, a sepsiszentgyörgyi múzeum igazgatója:⁹ ahelyett, hogy a dolgokat úgy mutatná be, mint ő, inkább sehogy. Még van valaki Iași-ban (?), Ferenczi, aki tudna mondani néhány dolgot: de nemrégiben kitört a botrány, amikor a *Flacăra* kiadta azokat a csángókra vonatkozó anyagokat.

Mint látható, olvasható, nem döntöttük meg a rendszert, nem szídtuk a Kondukátort (Ceașescut), az az érzésem, hogy mindketten tudatában voltunk annak, hogy a titkosszolgálat fülesei hallják, rögzítik beszélgetésünket. Hanem Agost Alexandru András ezredes, a szeku Maros megyei felügyelőségének vezetője nem tétlenkedett, vette a lapot, a beszélgetés folyamán részemről elhangzott csíkszeredai táncháztalálkozó szervezéséről azonnal értesítette a Hargita megyei szeku főnökét, legyenek résen, mert az RTV magyar adásának irredenta, nacionalista koncepciókkal terhelt 38 éves riportere, Csáky Zoltán a városba készül felforgató tevékenységével. Sőt, egy bizonyos „Éva” informátor jelentése szerint (aki szüleim körül fülelt-tüsténkedett) arról is tudomást szerzett, hogy februárban Sepsiszentgyörgyön készülök forgatni színházi bemutatót, ott, ahol „nagyon kellemes számomra a környezet és senki nem mondja meg, hogy mit csináljak”. Arról nem

9 Székely Zoltán (1912–2000) régészről van szó, aki a Székely Nemzeti Múzeum (1968 és 1989 között Kovászna Megyei Múzeum) igazgatója volt negyvenkét éven keresztül.

Madách *Az ember tragédiája* című darabját, a „darab misztikus jellegére hivatkozva”. Fölmentik *A Hét* főszerkesztőjét, Huszár Sándort és helyettesét, Horváth Andort.¹¹ Leváltják a kolozsvári *Igazság* című megyei pártlap éléről *Keszthelyi Gyulát*.¹² Bodor Pál már '83 áprilisában gyógykezelés indokával Budapestre távozott, nem tért vissza, utódja a magyar szerkesztőségnél Molnár Wilhelm. 1984. április 4-én miniszteri utasításra nevet változtat a kolozsvári Babeş–Bolyai Tudományegyetem: ettől kezdve Kolozsvári Tudományegyetem (Universitatea Cluj-Napoca) a neve. Még ez év tavaszán átalakítják a Politikai Könyvkiadót, megszüntetik a nemzetiségi szerkesztőséget. 1984 szeptemberétől a kolozsvári 3. sz. Matematika–Fizika Líceumban (a 400 éves református kollégium utódába) román tannyelvű osztály indul. Ugyanekkor megszüntetik Marosvásárhely egyetlen, csak magyar nyelven oktató ipari liceumát is. Ugyancsak szeptembertől lemond posztjáról a *Korunk* legendás főszerkesztője, Gáll Ernő. 1984. december 26-án Bukarestben ülést tart a Magyar Nemzetiségű Dolgozók Országos Tanácsa. Sajátos nemzetiségi problémákról nem esik szó. Domokos Géza, Gálfalvi Zsolt, Sütő András bírótagokat meg sem hívták, helyüket új, jelentéktelen személyek foglalják el. Ebben az időszakban a „migrációs üzletpolitika jegyében” a romániai zsidók, valamint az erdélyi szászok tízezrei hagyták el az országot. Az erdélyi magyarság esetében a kivándorlási hullám a '70-es évek végén kezdődött és a '80-as években tetőzött.¹³ 1984. december 31-én a román illetékesek egyoldalú döntéssel bezárják a debreceni főkonzulátust.

Ágoston Alexandru ezredes elvtárs, a Maros megyei szeku vezetője nagyon jó fiúnak igyekszik mutatni magát, mert már az esztendő első napjaiban 102/Br.I/0052. iktatószámmal terjedelmes jelentést küld feletteseinek Bukarestbe az *Új Élet* szerkesztőségében, Bartis Ferenc Magyarországra történő távozása alkalmából megtartott összejeövetelen

-
- 11 Huszár Sándort és helyettesét, Horváth Andort 1983. október 22-én mentik föl. Utódjuk Lázár Edit, illetve Barabás István lesz.
 - 12 Keszthelyi Gyulát 1983. október 22-én mentették föl. Az ok az volt, hogy a főszerkesztő fia, Keszthelyi András is belekeveredett az „Ellenpontok-ügybe” (egyik szerzője volt az illegális folyóiratnak), a másik oka pedig az, hogy rendszeres kapcsolatot tart fenn külföldi ismerőseivel.
 - 13 Romániából csupán 1988-ban erősödött fel a magyar kisebbség kivándorlása. Korábban a magyar hatóságok szigorúan korlátozták az áttelepedést, csak „családegyesítés”-re hivatkozva adtak ki bevándorlási vízumot. Például 1982 végén csupán 236 kérvény kapott pozitív elbírálást, ennyi bevándorlási vízumot állított ki a bukaresti magyar nagykövetség.

elhangzott véleményekről. Az ezredes elvtárs által nacionalista-irredenta magyaroknak bélyegzett értelmiségiek, „akik valamennyien a titkoszolgálat célkeresztjében vannak” (Török László, Erdélyi Lajos, Kántor Lajos, Varró János, Veress Zoltán, Balázs Imre, Puskás Sándor, Elekes Ferenc és Csáky Zoltán) az összejövetelen helyeselték Bartis kolléga távozását. Többen elárulták hasonló szándékukat, de volt, aki azt mondta, „ha mindnyájan elmegyünk, magyar értelmiség nélkül marad Erdély”. Birsan Ioan kapitány pedig a lakásomban elhelyezett lehallgatókészülék jóvoltából olyan fontos családi eseményeket jegyzett le, mint hogy szállást foglaltam a Continental Szállóban a feleségem ballagására érkező rokonainak, valamint hogy milyen tésztarecepteket ajánlott anyósom húsvétra Emőkének. Ez utóbbi beszélgetésre a lejegyzés szerint 1984. április 19-én, este 23,21 perckor került sor. Jó éjszakát, fülelő kapitány! Ez év szeptemberében került sor a marosvásárhelyi Orvosi és Gyógyszerészeti Intézet végzős hallgatóinak a kihelyezésére, repartíciójára. Reménykedtünk, hiszen Emőnek 9 feletti átlaga volt, és rendelkezett marosvásárhelyi személyivel. Mindhiába, az 50 magyar szakon végzett gyermekgyógyászból mindössze egy maradhatott Marosvásárhelyen, 49-et Moldvába helyeztek. Feleségem a többnyire (már elrománosított) északi csángók lakta Roman városába került. A kihelyezést követően (némileg oldva a feszültséget és a várható nehézségeket) útlevelünk birtokában egy hétre Magyarországra és Kasára utaztunk. Budapesten ismét találkoztam a közösen forgatott Kós Károly-filmünk stábjával. Elhívtak az MTV művelődési szerkesztőségének egyik bulijára is, ahol Érdi Sándor, a stúdió vezetője feltette a kérdést, nem lenne-e kedvem ott folytatni a tévézést? Kedvem ugyan lett volna, de úgy éreztem, nekem továbbra is Erdélyben van a helyem, a munkám. Akkor még nem sejtettem, mi történik 1985 első napjaiban.

A nemzetiségi nyelvű rádió- és tv-adások 1985 januárjában történő megszüntetéséről, mint említettem, írásbeli dokumentum nem került elő. Valószínű, hogy a döntést a Kondukátor személyesen hozta meg. A magyar adás munkatársait szélnek eresztették. A fővárosban élők közül volt, aki a bukaresti rádió félórára zsugorodott magyar nyelvű adásánál kapott munkát, ahová néhány hónap elteltével engem is (mint marosvásárhelyi tudósítót) besoroltak. Kaptam egy vállon hordozható táskamagnót, s többnyire vívmány-riportokat kellett készítenem mezőgazdasági téeszekben, gyárakban. De járhattam Maros, Hargita és

Fehér megyében. Nyomomban a megszorodó besúgókkal, informátorokkal, ügynökökkel. Különösen egy „Iancu” fedőnevű volt aktív, aki a dosszié tanulsága szerint arról értesítette a felettesét, hogy a nacionalista, irredenta érzelmű Csáky 1985 nyarán az egykori Kaláka és a Kollégium műsorok diákjaival nagyszabású összezejövetelt szándékozik szervezni azzal a céllal, hogy fenntartsa a baráti kapcsolatokat, ahol kicserélhetik a velük hozott könyveket, magyar újságokat. A célszemély különben nagyon elmarasztaló véleménnyel van a romániai magyar lapokról, mert azok nem írnak a magyarság sorskérdéseiről, többnyire a központi pártlap, a *Scînteia* cikkeinek fordításait tartalmazzák. Ugyanakkor dicsérő szavakat zengedez Illyés Gyulának a magyarországi és az európai sajtóban Erdélyről megjelent írásairól – jelenti „Iancu”, aki tartótisztjétől feladatul kapja, faggassa ki Csákyt a Sütővel való találkozásairól is. És Sütő András neve meg is jelenik a dosszié következő lapjain abból az alkalomból, hogy az immár Magyarországra

távozott Cselényi Laciról érdeklődtem, amikor augusztus végén Marosvásárhelyre érkezvén meglátogatta az apósát. A telefonkészülékemben elhelyezett ketyerének köszönhetően, íme a románból visszafordított telefonbeszélgetés szövege.

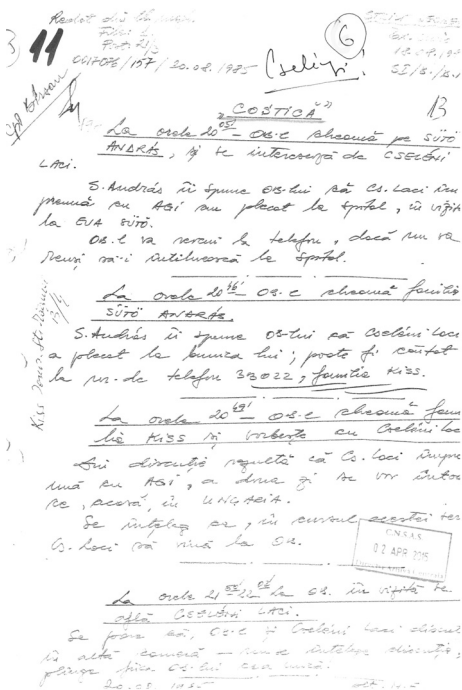
0017076/156-20. 08. 1985

„Costică”

20:05 órakor a célszemély hívja Sütő Andrást, és érdeklődik Cselényi Laci felől. S. András azt mondja, hogy Cs. Laci Ágival együtt elment a kórházba, hogy meglátogassák Sütő Évát. A célszemély újra fog telefonálni, ha nem sikerül vele találkozni a kórházban.

*

„Costică” beszélgetése Cselényi Lászlóval

20:46 órakor a célszemély hívja Sütő András családját. S. András azt mondja a célszemélynek, hogy Cselényi Laci elment nagyanyjához: keresni lehet a következő telefonszámon: 33022, Kiss családnál.

*

20:49 órakor a célszemély hívja a Kiss családot, és Cselényi Lacival beszél. A beszélgetésből kiderül, hogy Cs. Laci, Ágival együtt, másnap hazautazik Magyarországra. Megállapodnak, hogy ezen az estén Cs. Laci ellátogat a célszemélyhez.

*

21:50-től 22:02-ig Cselényi Laci van látogatóban a célszemélynél. Úgy tűnik, a célszemély és Cselényi Laci másik szobában beszélnek, nem lehet érteni a beszédet, a célszemély kisebbik lánya sír!

1985. 08. 20.

(Olvashatatlan aláírás)

Szóval Zselyke lányomnak köszönhetően nem lehetett hallani, miről konspirálunk Cselényi Lacival. Egyébként látogatásának hozadéka 1 liter finom olaj a Trabantomba. A „telefonlehallgató betyár” jelentései ez év folyamán még számtalan, nem túl jelentős epizódot rögzítettek, többek között azt a Mag Péterrel – aki szintén a bukaresti rádió szerkesztőségében dolgozott – lefolytatott beszélgetést, melyben szó esvén a Magyar Dolgozók Országos Tanácsába bekerült Hajdú Győzőről, figyelmeztettem Pétert, hogy vigyázzanak, mert az *Igaz Szó* főszerkesztője egy politikai törtető, nagyon is kétarcú személy. Birsan Ioan kapitány, aki a szekus dossziém 1981-ben történt megnyitása óta őrangyalom, személyes találkozóra hívott a Borsos Tamás utcába, a székházukba. Mondtam, oda soha nem fogok elmenni, de találkozhatunk a Bulevardon az Olga cukrászdában. Ez a kis cukrászda lett ettől kezdve egyre sűrűbb találkozásaink színhelye. A kapitány nálam valamivel fiatalabb, barna bőrű, végig barátságosnak mutatkozó tiszt volt. Érdeklődött feleségem munkahelye iránt, akit Moldvába helyeztek, hogy bírja, mi van a gyermekkel? Oda-oda szúrta, hogy engem mennyire irigyelnek egyesek, mert van munkám a rádióban, és érdeklődött, hogyan jövök ki román tudósító kollégámmal, Iosif

„Iancu” beszámolóiból kiderül, hogy Fehér megyei riportutamon azt tapasztaltam, hogy a nagyenyedi szaklíceumban csak román nyelvű oktatás folyik, a megyében egyetlen magyar nyelvű iskolaigazgató van,

míg Hargitában járván neheztem, hogy Székelyudvarhelyen és Székelykeresztúron egyre több Moldvából jött munkást alkalmaznak. Szidom az egyre durvuló asszimilációs politikát, és „mivel már Kolozsvár elesett, most Marosvásárhelyen, majd Székelyföldön a sor” – írja jelentésében „Iancu”. „Őrangyalomnak” egy újabb találkozásunkkor elpanaszoltam, hogy hiába próbálkozom kisgyermekünkre hivatkozva Emőkét hazahozni Marosvásárhelyre, a minisztérium még válaszra sem méltat. Belügyi vonalon viszont meglett az eredménye siránkozóasomnak, a Maros megyei szeku főnöke, Mariaș Gheorghe őrnagy az év szeptemberében azzal a kéréssel fordult Neamți megyében dolgozó kollégáihoz, nézze-nek utána, miként viselkedik dr. Kémenes Emőke a munkahelyén, gondolkodására hatással vannak-e férje nacionalista, irredenta eszméi: „rugăm să fie controlată informativ pt. a stabili dacă sub imperiului concepțiilor soțului nu are manifestări ostile pe fond naționalist-irredentiști maghiar și dacă întreține relații cu persoane care are asemenea idei.” (Nr. 102/ Br.I./00469 din 18. 09. 1986.)

MINISTERUL DE INTERNE
INSPECTORATUL JUDEȚEAN MUREȘ
= Serviciul I/B =
Nr. 102/Br.I./00469, d.n. 18.09.1986

STRICT SECRET
EX. 117

G ă t r e,

INSPECTORATUL JUD. NEAMȚ AL M.I.
= Securitate =

Rugăm identificăți pe numita OSAKY EMOKA, fiica lui LADISLAU și PARASCHIVA, născută KEMENES la data de 15.10.1958 în Gheorgheni, domiciliată în Tg-Mureș, str. Grigorescu nr. 2/11, de profesie medic, având postul în orașul Roman, alături soț OSAKY ZOLTAN CAROL, reporter la Studioul de Radioteleviziune București, pentru emisiunea în limba maghiară, este urmărit prin D.U.I. pe linia problemei naționalist-irredentiste maghiari.

Având în vedere cele de mai sus, rugăm să fie controlată informativ pentru a stabili dacă sub imperiul concepțiilor soțului, nu are manifestări ostile pe fond naționalist și dacă întreține relații cu persoane care are asemenea idei și preocupări, din răsă Dvr de competență.

Datele și informațiile pe care le veți obține precum și rezultatul verificărilor, rugăm să ne fie trimise operativ, cazul fiind în atenția Direcției a I.

SEFUL SECURITĂȚII JUDEȚENE,
Major
Mariaș Gheorghe

SEFUL SERVICIULUI,
Major
Borzea Sabin

- Nr. I/B
- Rd. 0119/001088
- 2 ex.
- 17.09.1986

C.N.S.A.S.
02 APR 2016
Direcția Arhivă Centrală

A răm állított besúgók, valamint a lakásom telefonkészülékének 6 éve tartó folyamatos lehallgatásán kívül új eszközt vetett be a titkosszolgálat megfigyelésemre: személyem nyomon követését Marosvásárhelyen. Íme, szó szerint magyarra fordítva a nyomon követő informátor (aki – mint írja – fotóról ismert fel) első írásbeli jelentése:

A Maros megyei szeku kérése Neamți megyei kollégáihoz feleségem követésére

Maros Megyei Felügyelőség

Egyetlen példány

„F” szolgálat

Sz.: 0018191/1986. 09. 17.

Címzett: I/B szolgálat

JEGYZÉK

Melynek tárgya Csáki Zoltán-Carol, fedőneve „Costică”, lakhelye Str. Grigorescu nr. 2/11., melyre 1986. 09. 17. és 07. 17. közötti időszakban került sor

FELISMERÉS MÓDJA

„Costică” célszemély követése fénykép alapján történt.

A célszemély tevékenysége

1986. 09. 17-én, 15.38 órakor „Costică” célszemély eljött otthonról egy koros egyénnel és hölggyel (?) (a férfi kb. 65 éves, szürke haja van), és mindhárman beszálltak a 2-MS-6585 sz. Trabant gépjárműbe, majd ezzel felmentek a Somostetőre. A kormány nál COSTICĂ célszemély ült.

Megálltak az étterem mellett, kiszálltak a kocsiból, a koros úr és hölgy elmentek a Trébely dombon lévő kertekbe, és néhány mezőgazdasági szerszámot vittek magukkal. A célszemély sörösüvegeket tett egy hálóbá, és elment az étteremhez, ahol néhány üveg sört vásárolt. Ekkor beült a gépkocsiba és hazament. A kocsit a lakása melletti járdán hagyta, majd betért az Egyetemi Sörözőbe (Braseria Universităţii), ahol megivott egy korsó sört, és hazament.

18:38-kor „Costică” újra kijött otthonról feleségével és babakocsiban lévő gyermekükkel, majd lassan menni kezdtek a Grigorescu, M. Viteazul, Argeşului, Trébely, Verii utcákon, majd megálltak egy padnál a Szovjet Hősök temetője mellett. Néhány perc elteltével kivették a gyereket a babakocsiból, majd sétáltak vele, és járni tanították. 19:50-kor a gyereket visszatették a babakocsiba, majd lassan hazamentek ugyanazon az úton. Az időpont 20:15 volt.

1986. 09. 18-án 7:55 órakor, „Costică” célszemély kijött otthonról, tréningruhába öltözve, és elment a Maros szabadidő telepre, ahol a medence mellett szaladt 8:50 óráig, amikor is megállt, és tornászni kezdett, majd leült a medence szélére, 9:18 órakor felkelt és hazament. 11:00 órakor „Costică” célszemély újra eljött otthonról feleségével és

gyerekével együtt (babakocsival), a személyi kocsijukhoz mentek, beszálltak és a Május 1. bulvárra mentek, ahol kiszálltak a kocsiból és bementek a cukrászdába.

Miután kijöttek a cukrászdából, beszálltak a kocsiba, majd a Bolyai utcába mentek, és megálltak a park mellett, a Ștefan cel Mare utca közelében. A feleség és a gyermek itt maradtak (a babakocsival), és „Costică” célszemély elment a rádióstúdióba, amely az 1918. December 1. bulváron található. A kocsiból kiszállva nála volt egy háló magnetonnal vagy kazettalejátszóval. 13:00 órakor COSTICĂ kijött a rádióstúdióból ugyanazon csomagokkal, beszállt a kocsiba és elment a Tudor III. negyedbe, az Infrățirii utcán indulva. Majd elment valami kioskhoz, az Armoniei utca hátánál (a piac mellett), beszerzett anyagokkal, ahol kérdezett valamit, és visszatért a Favorit komplexumhoz. Belépett a cukrászdába, majd az üzletbe, ahonnan azonnal kijött és a kocsihoz ment.

Ezt követően elment a kocsival a Petőfi térig, ahol leparkolt és gyalog ment az 1. sz. postához, a Lenin utcában. Innen azonnal kijött és bement az Intim cukrászdába, ahol ivott egy kávé.

A cukrászdából a kocsihoz ment, majd ezzel haza – az időpont 13:40 volt. Kb. 3 óra után a célszemély újra kijött otthonról a gyermekkel, babakocsival, és elmentek a Cornișa könyvesboltba, ahol a célszemély egy gyerekjátékot vásárolt (kartondobozban). Innen a célszemély elment az egyetemi élelmiszerboltba, itt bevásárolt, majd a gyerekekkel együtt hazament – 14:00 órakor.

17:00 órakor „Costică” célszemély egyedül kijött otthonról, kezében háló volt, majd elment az Eforie komplexumba, ahol vásárolt néhány... *(valószínű, egy egész sor hiányzik – ford. megj.)* ...haza, ahová 17:40-kor érkezett.

18:15 órakor „Costică” célszemély eljött otthonról a babakocsival, és elment a Rózsák („Trandafirilor”) térre, ahol bement a 41. sz. fénykép-üzletbe. Az óra 18:45 volt. Innen kb. 10 perc elteltével jött ki, majd elment a Mercur üzletbe, ahonnan kezében csomaggal jött ki, és elment a Kultúrpalota melletti nyomdaüzletbe. Itt, mielőtt bement volna az üzletbe, köszönt egy idős személynek, és néhány szót váltottak, utána „Costică” célszemély bement az üzletbe. Innen 19:15 órakor jött ki, és hazatért a Rózsák terén, Május 1. bulváron, M. Viteazul utcán át kb.

20:00 órakor. Ekkor megszüntettük a követést az információs szerv hozzájárulásával.

1986. 09. 19-én 8:40 órakor „Costică” célszemély eljött otthonról egy barna és egy fekete aktatáskával kezében, majd gépkocsijához ment, amellyel a V. Babeş utcán parkolt. Miután beszállt a kocsiba, „Costică” célszemély elment a Május 1. bulvárig, és megállt a cukrászda mellett. Majd kiszállt a kocsiból, a célszemély bement a cukrászdába, és ott ült 8:50-ig, majd kijött onnan egy kb. 35-40 éves, közepes magasságú, gesztenyebarna egyénnel, aki sötétszürke ruhát viselt. A kocsihoz mentek... *(a további szöveg vagy olvashatatlan, vagy át van húzva – ford. megj.)*

9:10 órakor „Costică” célszemély kocsijával egyedül ment a rádió-stúdióba, amely az 1918. December 1. bulváron található. 9:25 órakor „Costică” célszemély kijött a rádióstúdióból, a kocsihoz ment, ebből kivett valamit, majd újra bement a rádióstúdióba.

11:30 órakor „Costică” célszemély kijött a rádióstúdióból, a kocsihoz ment, elindult, megállt a vár melletti Avram Iancu utcánál. Miután kiszállt a kocsiból, elment a Lenin utcában lévő órajavító műhelybe, ott kb. 8 percet maradt, majd visszatért a kocsihoz és hazament. Az időpont 11:50 volt.

12:00 órakor célszemély eljött otthonról feleségével és gyerekével együtt, majd elmentek az Alea Cornişa sétányon lévő könyvesbolthoz, ezt követően a M. Viteazul negyedben lévő élelmiszeregyüttesbe.

Miután kijött a komplexumból, „Costică” célszemély elment feleségével és gyerekével együtt a Crizentema cukrászdába. Időpont: 12:40.

12:45 órakor „Costică” célszemély követését megszüntettük a szakmai vezetés parancsára.

Szolgálatvezető
? alezredes

N.O.

Az a személy, akivel találkozott a Május 1. bulváron lévő cukrászdában, Bîrsan Ioan százados volt. A követett személlyel való ilyen kapcsolatfelvétel az intézkedési terv szerint történt, operációs érdekből.

(Olvashatatlan aláírás)

kék borítású, háromkötetes *Erdély történetét*. Megsimogattam a fedőlapját, de nem volt merszem áthozni a határon.

„A román puliszka nem robban” – tartja a közmondás. Daniel David kolozsvári pszichológus ugyanakkor azt állítja, hogy ez egy klisé, aminek valójában nincs semmi köze ahhoz, hogy a románoknak ne lenne bátorságuk szembeszállni azokkal a visszaélésekkel, melyeknek ki vannak téve, mert egy népnek akár az erőszakosságig is terjedő társadalmi és politikai aktivizmusa szerint két tényezőtől függ: a kérdéses ország átlagos hőmérsékletétől, illetve a népesség maszkulin vagy feminin pszichológiai profiljától. Nos, Románia hűvös időjárású országnak tekinthető, az átlaghőmérséklet 17 Celsius-fok, pszichológiai profiljában a feminin jelleg a domináns, amiből az következik, hogy az aktivitás és a társadalmi, politikai erőszakosság alacsony fokú a románoknál – állítja Daniel David.

Nos, pszichológiai tanulmány ide vagy oda: a románság valóban béketűrő, sok terhet és kegyetlen elnyomást is hosszú ideig elviselő nép, vannak azonban pillanatok, amikor betelik a pohár, és sokak számára is váratlanul robban. 1987 zord telének eleje még nem ez a pillanat. Elnézve az élelmiszerboltok (alimentara) előtt kora reggel az ún. csirkelábakért, 20 dkg vajért sorban állókat, a benzinkutak előtt havi 20 liter üzemanyagért kígyózó sorokat, a társalgások közben oldalra vetett pillantásokat, vajon nem besúgó, aki hallja, mert a titkosszolgálat emberei akkoriban mindenütt és mindenki mellett jelen voltak – nos, úgy tűnik, 1987-ben a román társadalomban még nem jött el az a pillanat, amikor a puliszka robban.

Dossziémban a leghosszabb és legtartalmasabb, 102/2002215/ 1987. 03. 31. iktatószámú Állapotjegyzéket (Plan de Stadiu), miután számba veszi a megfigyelésem során tapasztalt „bűneimet”, Bîrsan Ioan kapitány az alábbi következtetéssel zárja: „Tekintettel arra, hogy a célszemély fontos területen dolgozik és értékes értelmiségi személy, ha olyan helyzet adódik, operációs érdekből kapcsolatai előtt akár kompromittálhatjuk is személyét.” Ez utóbbi az én olvasatomban azt jelentheti, hogy ha a helyzet úgy kívánja, elterjeszthetik rólam, hogy iszákos, netán meleg vagyok, aki kész kezét emelni anyjára is... Miután rájöttem, hogy követnek, sokkal óvatosabb lettem a társasági életben, a kapcsolattartásban zárkóztottabb. Június elején megszületett Csongor fiunk, és világra jötte alaposan megváltoztatta az elképzeléseinket

jövönket illetően. Emőnek a 112 napos szülési szabadsága után vissza kellett mennie Moldvába (vissza is ment), Csongor maradt édesanyámmal, Zselykét elvittük Gyergyóba anyósomhoz. Nekem pedig elegendő volt az újságírói munkának nem nevezhető, néhány perces rádiós vívmány-anyagokból, és 42 évesen éreztem magamban annyi ambíciót és erőt, hogy a tévézést vagy a rádiózást szabadabban csinálhassam. Csak hát öreg szüleink... Ők viszont támogattak bennünket elhatározásunkban, így ősz elején beadtuk kitelepedési kérelmünket, arra is gondolván, hogy mivel Sümegen születtem (honvéd szolgálatot teljesítő apámat ott érte a háború), talán rövid időn belül megkapjuk a kérelem jóváhagyását. A rádiónál értesítettem Molnár Vili bácsit és Mag Pétert, tudtam, hogy tovább úgysem dolgozhatok, felmondtam. Riportútjaimon megismerkedtem egy rokonszenves, fiatal, magyar tévesz-elnökkel, a nyárádszentmártoni Nagy Jenővel, jelentkeztem nála, aki a munkavállaláshoz szükséges orvosi igazolások megszerzése után felvett (mint mondta) cséplőfelelősnek.

Néhány sorral fentebb arról írtam, hogy a román puliszka nem robban. De bizony robban! 1987. november 15-én Brassóban több ezren tüntettek Ceaușescu ellen. A tüntetők a város főterén összetaposták, majd széttépték a gyűlölt államfő portréját, az épületekre rendszerellenes jelszavakat festettek, betörték az üzletek kirakatait. A tüntetés feloszlataása vízágyúkkal és könnyfakasztó gránátokkal történt. Egyes jelentések szerint a letartóztatottak száma elérte a kétezret, a rendőrség több száz embert Bukarestbe szállított, ahol összeverték őket.

1987 folyamán a román statisztikák szerint összesen 1262-en telepedtek át Magyarországra, míg a magyar kimutatások 10 445 érkezett tartanak számon. A különbözetet bizonyára az illegálisan érkezett személyek száma adja.

1988–89

Nyárádszentmárton 35 km-re fekszik Marosvásárhelytől, nem messzire Szovátától. Reggel 6 órakor a Kisállomáson felültem az ingázókkal telezsúfolt buszra, mintegy 3 km-nyire a falutól leszálltam és begyalogoltam a tévesz-irodába. Enyhe télies idő volt, hó nem lévén zöldellt a tavaszi vetés, az erdőből néha őzek bukkantak elő. Az elnökkel és a főmérnökkel átbeszéltük a napi újsághíreket, majd irány a tévesz földjei. Azóta tudom megkülönböztetni a búzavetést az árpától. De a

legfontosabb feladatom a téesz teheneinek a marosvásárhelyi vágóhídra való kísérése volt. Téeszünknek országosan elismert, nagy tejhozamú marhái voltak, az elnök lelkemre kötötte, figyeljek oda, hogy ne csaljanak a vágóhid mérlegei. Nagy Jenőnek mindenre kiterjedt a figyelme, ambiciózus volt, a nyár elején már üdítőt, Bem-bem-et is gyártottunk. Azt talán mondanom sem kell, hogy magamon éreztem a helyi milicista figyelő, követő tekintetét, még akkor is, amikor fotózni bementem a falu református, színes fakazettás kis templomába, melyről kis színes írást küldtem a pesti *Új Tükör*nek.

Ez év tavaszán a Kondukátor egy újabb örült ötlettel állt elő. Bejelentette, hogy az országban 2000-ig végrehajtják az ún. település-szisztematizálási tervet, melynek során mintegy 7-8 ezer falut felszá-

molnak. Rá egy hónapra Budapest szízezres tömeg tüntetett a román falurombolás ellen.¹⁴ A Kádár-rendszer első nagy tömegmegmozdulása volt az erdélyi magyarságért. De hogy irányváltás történt Budapesten, azt az MSZMP KB Külügyi Osztálya munkatársainak, Szokai Imrének és Tabajdi Csabának a *Magyar Nemzet*ben megjelent írása is jelezte, melyben leszögezik, hogy a mindenkori magyar politikának „létparancsa” a kapcsolattartás a határon túli magyarokkal, a kisebbségi jogegyenlőség kérdése sohasem lezárt és nem tekinthető egy ország kizárólagos belügyének. Mindeközben én szorgalmasan jártam ki a téesz-be, Emő Romanban dolgozott, bár

Alt. 7) Nines
Service I B
Date 08.11.1988

strictly secret
138
138

Note report

[illegible]

• C.N.S.A.S.
02 APR 2015
Arhiva Centrala

H.O.
Croni tablau, murărit ^{pe} din
ce cause de placare definitivă în P.P.C.
Decât 10 oămuri n' are ilegal.
Notă în două "Critică"

M. I.

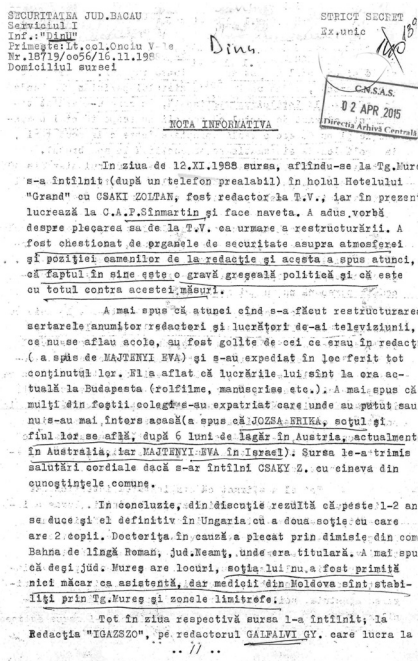
*A nyárádszentmártoni milícia
román nyelvű jelentése*

14 1988. június 27-én tartották Budapesten az 1956 utáni első, engedélyezett tüntetést. A mintegy félszázezer demonstráló a romániai falurombolási terv és a Ceausescu-diktatúra ellen tiltakozott.

kéthetente hazajött Zselykét meglátogatni. És vártuk a „nagy formular” megérkezését, ami azt jelentette, zöld utat kapott kitelepedési kérelmünk. „Örangyalom”, a kapitány elvtárs az Olga cukrászdában történt beszélgetéseinkkor lemezt váltott, a román–magyar kapcsolatokról érdeklődött, és érezhetően arra próbált rávenni, hogy odaát ne legyenek románellenes megnyilvánulásaim, mert akik így cselekednek, nem jöhetnek vissza az országba, nem látogathatják meg hozzátartozóikat.

1988. augusztus 28-án került sor Aradon Grósz Károly és Ceaușescu találkozójára. A magyar külügy tapasztalt diplomatai óvták az MSZMP főtitkárát a találkozótól, a ravasz és ígéreteit be nem tartó Ceaușescutól. Igazuk lett. Mint Szűrös Mátyás emlékirataiban megírta, a magyar küldöttség sajnos beleegyezett abba, hogy a határon átüljön a beposzkázott Daciákba, a tárgyalási helyszínen pedig Grósz feje fölött kamera rögzítette az előtte fekvő jegyzeteket, így Ceaușescu előre tudta a felvetett témákat. A magyar főtitkár végül mindenben visszakozott, a közös közlemény is a román javaslat alapján készült el, a román diplomácia teljes sikert aratott. Az elkésredés érezhetően tapintható volt az erdélyi magyarság körében.

Dossziém tanúsága szerint a szeku ez év vége felé bevetett egy újabb ügynököt, hátha kihúz belőlem olyan információkat, melyek akadályai lehetnének az áttelepedési kérelmünk végleges megadásának. A Bákó megyei belügy I/OV/ 005319/23. 11. 1988. iktatószámmal a Maros megyei felügyelőséghez küldött levelében arról értesít, hogy „Dinu” fedőnevű informátorukat Marosvásárhelyre irányították azzal az utasítással,

A Bákó megyei szeku levele
„Dinu” ügynök bevetéséről

hogy vegye fel a kapcsolatot és beszélgesse el Csáky Zoltánnal, Gálfalvi Györggyel és Pávai Istvánnal, a Maros Táncegyüttes művészeti vezetőjével.

A „Dinu” fedőnevű ügynök, akinek a munkahelye Moldvában van, de érdeklődése, vonzalma a néptánchoz, az irodalomhoz kötődik, szoros kapcsolatot ápolt erdélyi magyar értelmiségiekkel. Teljesítette is a küldetését, el is beszélgetett mindhármunkkal. Jelentéséből kiderül, hogy tőlem csak a szokásos panaszokat sikerült kicsikarnia: a magyar nyelvű tv- és rádióadások felszámolása súlyos politikai hiba, kollégáim közül sokan már külföldön vannak, Józsa Erika Ausztráliában, Majtényi Éva Izraelben, feleségem sajnos továbbra is Moldvában dolgozik, „ahonnan magyar orvos soha nem fog visszakerülni Erdélybe”. Én jól érzem magam a téeszben, de már nagyon várjuk, hogy elhagyhassuk Romániát. Végül jelentésében az informátor szívélyes üdvözlét küldi általam azoknak a közös ismerősöknek, akikkel Magyarországon találkozni fogok (sic!). Úgy tűnik, a „Dinu” által szolgáltatott újabb információk nem álltak útjába a kitelepedési engedély megadásának, melyet november végén megkaptunk. Felmondtam a téeszben, egy kis hordó borral és pálinkával búcsúztattak, sok sikert kívánva. Az azóta eltelt időben egyszer visszamentem Nyárádszentmártonba, a téeszt felszámolták, Nagy Jenő elhunyt.

Aleea Cornișa utcai kétszobás lakásunk szép lassan csatatérre változott, megkezdtük a pakolást, a könyvek, a festmények minden egyes példányát, ha vinni akartuk magunkkal, le kellett pecsételtetnünk és jóváhagyatnunk a múzeum „értékbecsüsével”, ezért az értékeesebb festmények szerzőinek aláírását egy vásárhelyi festővel amatőrré változtattuk, a kék Trabantra már megvolt a vevő, de csak eljövetelünk napján váltam meg tőle. Január közepén éppen dobozoltunk, mikor betoppant Birsan Ioan kapitány személyesen. Ahhoz, hogy a belügyminisztériumnál végleg lezárják követési és megfigyelési dossziémat, szükségük van egy általam adott nyilatkozatra – mondta –, melyben kijelentem, hogy eltávozásom után külföldön továbbra is lojális maradok Romániához, sem szavakban, sem cselekedeteimben nem folytatok románellenes tevékenységet. Helyben, ott előtte megírtam. Ez volt az első és egyetlen írásbeli nyilatkozatom, amit a román titkosszolgálatoknak adtam, és a dossziében található jelentés arról tanúskodik, hogy a BM Maros megyei Felügyelősége I. B. Szolgálat 002215/1989. 02.

bizonyítékot. Mégis úgy érezte, hogy tudják, hallják, mi történik az otthonában. És valóban, jóval később, Ceaușescu nyugatra szökött kémfőnöke, Ion Pacepa könyvéből derült ki, hogy a módszer ördögibb volt, mint amit a legvadabb fantázia is elképzelt volna.

Ion Pacepa, Ceaușescu kémfőnöke *Vörös horizontok* című könyvében írja: „Legfelsőbb Vezető Elvtárs és Nagyrabecsült Elena Elvtársnő, kiállításunk témája: DGTO elkövetkezendő fejlődése, annak érdekében, hogy parancsára szeretett országunk, az RSZK minden állampolgárát le tudjuk hallgatni. Ez egy telefonkészülék, amit a DGTO 10 évi munkával fejlesztett ki – egy ártalmatlan kinézetű, piszkos fehér színű telefont mutatott fel.

– Nagyon érzékeny mikrofonként működik, és képes minden beszélgetést rögzíteni abban a szobában, ahová elhelyezték. Ha jóváhagyjuk, hogy Romániában csak ezt a telefont lehet legálisan megszerezni, az egész, széles körű elektronikus ellenőrzési rendszer új korszakát nyithatja meg, és megoldaná azt a kényeszerű szükségességet, hogy a mikrofonok elhelyezésekor titokban magánlakásokba kell behatolnunk.

– Jóváhagyom. Holnaptól, 1978. március 28-ától kezdve ez az egyetlen, használatra engedélyezett telefon Romániában.

– Jelenleg hány régi fajta van használatban?

– Több mint 3 millió – válaszolta haladéktalanul Diaconescu.

– Cseréljék ki őket újakra! – parancsolta Ceaușescu.

Geartu most egy teljesen normális kinézetű telefondugaszt mutatott, és elmagyarázta, hogy a műanyagtesten belül egy elrejtett mikrofon van, amit csak úgy lehet megtalálni, ha a dugaszt teljesen szétbontják. Olyan szobákban lehet hasznát venni, ahol nincs készülék, és így az egész lakást le lehet hallgatni. Ugyanez a tárló néhány olyan új fejlesztést is tartalmazott, amit a DGTO a falvak számára tervezett, ahol gyakran nincs az embereknek telefonjuk.

Ceaușescu figyelmét már egy televízió kötötte le, ami beépített vevőkészüléket tartalmazott és a kód beállítása után távirányítással lehetett bekapcsolni.

– Úgy tervezzük, hogy ezt a mikro felvevőkészüléket minden vidéken eladásra kerülő tv-be beépítjük. A beépítés egyik előnye az, hogy így állandó energiaforrás van, nincs szükség külön elemekre. A másik az, hogy a tévék a nap 80%-ában nem működnek (a román tv csak néhány órát sugároz naponta).

- Ha alkalmazzuk ezt a hókuszpókuszt, még tovább kell rövidíteni az adásidőt.

- Néhány film és hír a pártról, amire az embereknek szükségük van, igaz Nicu? - kérdezte Elena.

- Bevezetni! - mondta Ceaușescu, miközben a következő tárlóhoz lépett, amelyben vendéglői lehallgatófelszerelések voltak.

A kerámia hamutálcák és virágvázáik ragadták meg a figyelmét. Geartu tájékoztatta, hogy ilyen, elemmel működő mini lehallgatókészülékeket tartalmazó hamutálcákkal és virágvázákkal a következő öt éves terv végére minden vendéglőt fel lehet szerelni. Bármelyik ott lévő tisztünk vagy pincérnőnek álcázott ügynökünk bekapcsolhatja őket, kihúzza belőlük egy tű vékonyságú szeget. Ezeket a mikro lehallgatókészülékeket tartalmazó kerámia hamutálcákat és virágvázákat, melyeket a szovjet KGB fejlesztett ki, minden kelet-európai titkosszolgálat alkalmazza már, hogy éttermi és szállodai beszélgetéseket hallgasson le...

Dél volt, amikor Ceaușescu a kiállítás végére ért. Mély lélegzetet véve körülnézett, majd megkérdezte:

- Hány embert leszünk képesek lehallgatni a következő öt éves terv végére?

- Csak azt mondhatom, Legfelsőbb Vezető Elvtárs és Mélyen Tisztelt Elena Elvtársnő - válaszolta Diaconescu -, ha terveinket jóváhagyják, akkor 1984. január 1-jére 10 millió mikrofont tudunk egyszerre megfigyelés alatt tartani. Ha feltételezzük, hogy a népességnövekedési ráta ugyanaz marad a következő öt évben, mint az elmúlt ötben, akkor becslésünk szerint egy év alatt periodikusan minden egyes családot le tudunk hallgatni, a gyanúsakat pedig folyamatosan...

Elena tapsolni kezdett.

- Az elmúlt évtizedben minden esztendő valami újat jelentett a kommunista történelmünkben. Tegyük 1984-et egy másik ilyen fordulópontra! Legyünk megint egyedülállók a Varsói Szerződésben! Legyünk elsők az egész világon, Elvtársak! Nagyon rövid időn belül mi leszünk az egyetlen ország a Földön, amely képes lesz megismerni minden egyes állampolgára gondolatát. Mindössze öt év választ el bennünket egy új tudományos kormányzási formától."

(Forrás: Ion Mihai Pacepa: *Vörös horizontok. Egy román kémfőnök vallomása*. Washington, D.C. Regnery Gateway, New York, 1987.)

Hogy Ceaușescu orwelli tervéből – a Nagy Testvér mindent lát, mindent hall – az évek során mit sikerült megvalósítani, azt már sohasem fogjuk megtudni.

Csép Sándor: „Engem állandóan molesztáltak itt Kolozsváron, de sokszor Bukarestben is a tévés »megbízottak«. A legdöbbenetesebb az volt, hogy a munkatársi gárdán belül engem is besúgjon X. G. Olyan intim dolgokat olvastak a fejemre, amikről csak ő tudott és hallott.

– Akkor még nem gyanakodtál?

– Hát már akkor kezdtem gyanakodni, hogy valaki belülről olyan dolgokat ismer rólam, amiket csakis egy közvetlen munkatárs tudhatott. És most kiderült, X. G. volt. Amikor megmondták neki, hogy menjen el a szerk.-ből, hozzám vezetett az első útja, hogy akkor mit csináljon? Én már akkor megkaptam a dossziémat, illetve egy részét. Persze még nem tudtam, hogy »Bíró Ferenc« azonos vele. Gyalázatos dolgokat írt, hogy »elhagyta a családját, együtt él egy színésznővel«, meg ilyenek voltak benne, hogy »állandóan nacionalista eszméket hirdet«. Amikor elővettem, hogy ő írta ezeket rólam, bizonygatta, hogy egy szó sem igaz. Akkor jóhiszemű, segítőkész emberként mondom: »Ezt írd meg nyílt levélben sürgősen!« Hát ezt nem írta meg. Arra soha nem adott magyarázatot, hogy miért lett besúgó...” (*A mi Magyar Adásunk*, 404. o.)

„Bíró Ferenc” az én esetemben, „Bíró Ferenc” a táncházasoknál, Könczei Ádámmal másodszor, „Bíró Ferenc” Csép Sándor dossziéjában harmadszor...

Kis családunk beilleszkedése Magyarországon nem volt zavartalan. Budapesten a Leonardo utcai albérletben csak két hetet töltöttünk, amiért egy havi rezsit fizettünk. Ráadásul Csongort agyhártyagyulladás gyanújával – a vonat kabinjában egész úton nem lehetett lehúzni az ablakot – érkezésünk másnapján befektettük a Heim Pál Kórházba. Jóval érkezésünk előtt apósom átjött Magyarországra üresedő orvosi állásokat keresni. Talált is egy gyermekorvosit a hatvani kórházban. Március elején odamentünk, nővérszálláson laktunk, mert lakás még nem volt, de a hónap közepére megoldódott, vagonunk is megérkezett, kipakoltunk. Rendeződni kezdtek a dolgok. Én életemben először kőművesnek álltam, egy fiatal egyetemista társaság befogadott segédmunkásnak. Hatvan közelében egy restaurálandó kastély állványzatán egyensúlyoztam éppen, amikor a táskarádió Nagy Imre és kivégzett

Íme a magyar változat:

Kossuth rádió: 1989. 11. 30. Külföldi hírek, 23 óra.

Comănesci képe mindig is rejtve volt valami titokzatos kód alatt, és őszintén beszélve ebből igyekezett korlátlan hasznot húzni Ceaușescu diktatúrája, saját érdekében. Nadiáról Csáky Zoltán számol be, rádió-állomásunk volt munkatársa, aki Magyarországon telepedett le ez év február havában.

Kérdés: Először is rólad, két mondatban, hogy érkezted meg hozzánk Romániából?

Válasz: Nagyon nehezen határoztam el magam. Az utolsó impulzust az a tény adta meg, hogy feleségemet, aki a marosvásárhelyi Orvosi és Gyógyszerészeti Intézet végzettje, 1984-ben kihelyezték Moldvába. Ez akkor történt, amikor a bukaresti rádió és tévé beszüntette a magyar nyelvű programokat.

Kérdés: Hány évig dolgoztál ott?

Válasz: Csak 18 évig.

Kérdés: Mit éreztél abban a pillanatban, amikor megtudta a Nadia Comănesci-csel kapcsolatos hírt?

Válasz: Tulajdonképpen Nadia Comănesci származási helye Onești, illetve Ónfalva. Tehát csángó. Azt is mondják róla, hogy nagyszülei neve Kemenes volt.

Kérdés: Te személyesen is ismered Nadiát. Csináltál egy vele kapcsolatos filmet. Közről ismerted. Ez mikor volt?

Válasz: Igen rég. Valamikor a '70-es évek közepén, amikor sokszor jártam Déván, Károlyi Béla híres sportiskolájában. Abban az időben Nadia igen kicsi volt. Mind ő, mind Károlyi Béla igen sokszor megjelent a bukaresti tévében.

Kérdés: Beszéltél vele magyarul?

Válasz: Nem. Nem is próbáltam meg. Nem is sikerült négyszemközt beszélnünk.

Kérdés: Ebből azt értem, hogy az interjúkat román nyelven készítetted... *(a hosszú mondat további része nem olvasható – ford. megj.)*

Sajnos, a román titkosszolgálat által lehallgatott és lejegyzett rádiós interjú teljes szövege a dossziében is kihagyásokkal szerepel. Mindenesetre a rádióinterjút követően a szeku Maros megyei felügyelősége SJ001251/1989. 12. 06. iktatószámmal kezelt Jelentésében arról olvashatunk, hogy Csáky Zoltán Carol (született 1945. március 8-án,

Sümege, állampolgársága magyar, foglalkozása rádióriporter, munkahelye Budapest) személyét információs figyelés alá helyezik.

Én még az év elején, a Keleti pályaudvaron azt hittem, nincsenek már nyomomban a „kék farkasok”. A Securitate „kék farkasai” már valóban nincsenek, mert a szervezetet 1990 januárjában feloszlatták. Rá egy évre, 1991 májusában az Argeși megyei Berevoiești faluban a szeku elrejtett iratai között a magyar kérdés akár pogrommal történő „végső megoldása” tervezetének, valamint a magyar értelmiségiek listáját P. M. Băcanu, a *România Liberă* főszerkesztője nyilvánosságra hozta. Ezt a pogromot már nem tudta végrehajtani a szeku, de Marosvásárhely 1990. évi véres márciusának a kiobbantásában benne volt a keze.

A szeku utódjaként 1990. március 20-án alakult meg a Romániai Hírszerző Szolgálat (SRI). Első vezérigazgatója az az Asztalos Imreként Szatmár megyében született Virgil Măgureanu, aki Ion Pacepa tábornok szerint a szeku kollaboránsa volt kapitányi rangban. A Diktátor rendszerét elsőprő december végi bukaresti forradalmi (?) megmozdulásokat, fegyveres összetűzéseket az MTV képernyőjén néztük, néztem, néha Cselényi Laci és Vári Attila tolmácsolásában. És amikor Boros Zoli is megjelent a képernyőn, románul és magyarul bejelentve, hogy újraindítják a bukaresti tévé magyar adását, megdobbant a szívem. Január 1-jén mondtam Bodornak (akkor még a *Magyar Nemzet*nél dolgozott), hogy szándékomban áll hazamenni. Pali nagy bölcsen csak annyit szólt, várjál, várjunk. A TV2 akkori igazgatójának, Baló Györgynek viszont letettem az asztalára egy dokumentumfilm szinopszist. Elfogadta, s így sikerült megörökítenünk a *Jelentés Erdélyből* című, háromrészes dokumentumfilmben a marosvásárhelyi könyves-gyertyás felvonulást, Tőkés első istentiszteletét a Vártemplomban és azt a torokszorító pillanatot, amikor a gyulafehérvári székesegyházban Trianon után 90 évvel a hívek szájából ismét felcsendült a *Himnusz*. A dokumentumfilm alkotóit, köztük jómagamat Nemeskürty István, az MTV akkori elnöke Nívódíjjal tüntette ki.

*

Az 1992 szentestéjén induló Duna Televízió első műsoraira készülve portrét forgattam a Sikaszóban élő Sütő Andrásról. Az író nagy szeretettel fogadta stábunkat, de még a forgatás előtt megmutatta az erdei ház falában a padló alól kihalászott lehallgatókészülék zsinórjait, majd a tornácról rámutatott a gátnál lévő épületre, ahonnan lehallgat-

ták. Az író a filmben a Duna Tv küldetésére figyelmeztetett, s arra kért, készítsünk, készítsék dokumentumfilmeket a Kárpát-medencében kisebbségben élő magyarok sorsáról, arról, hogy van-e, lesz-e jövő Erdélyben, Kolozsváron, a Felvidéken és Délvidéken. Felhívta a figyelmet az ortodox egyház lopakodó terjeszkedésére a Székelyföld magyarok lakta falvaiban, városaiban. Úgy érzem, hogy azóta néhány portré- és dokumentumfilmmel némileg eleget tettem Sütő kérésének. A 2000-ben bemutatott 60 perces *Hagymakupolás honfoglalás* nagy visszhangot váltott ki nem csupán az erdélyi magyarok, de a román nyelvű sajtó és az ortodox egyház híveinek körében is. Hargita és Kovászna megye görögkeleti püspöke, Ioan Selejan a Mediafax hírügynökségnek adott éles hangú nyilatkozatában visszautasította azokat a vádakokat, amelyek szerint az ortodox egyház erőszakosan románosítana a két megyében. A pátriárka szerint az ortodox egyház nem terjeszkedik, csupán missziót teljesít, és ingatlanjait követeli vissza a Székelyföldön. A bukaresti sajtó nacionalizmussal és felbujtással vádolta meg a film alkotóit, a szerzők szerint a *Hagymakupolás honfoglalás* kihívás (sfidare) a román állam számára. De a figyelem célkeresztjébe kerülünk az állambiztonsági szerveknél is. Történt, hogy 2001 őszén erdélyi bemutatókörútra indultunk a filmmel, Marossy Géza operatőrrel. Első állomásunkon, Kolozsvárott, a New York Szállodában szálltunk meg. Késő este volt, amikor a vetítés után befejeztük vacsoránkat, és távozáskor az üresnek vélt teremben még két férfi gubbasztott. Marosvásárhelyen ugyanezt a két alakot fedeztük fel szállodánk étkezőjében. Sepsiszentgyörgyön a Bodok Szálló halljában ugyanazzal a két bőrkabátossal futottunk össze. Nem „kék farkasok” voltak, hanem bőrkabátosok. Sajtóértesülések szerint Romániában a jelenlegi titkosszolgálatnak több ügynöke van, mint amennyi Ceaușescu hírhedt Securitájának. A köznyelven „új szekusoknak” – román kollégák által „kék szeműeknek” (ochii albaștri) – nevezett ügynököknek ma már nem annyira a zsarolás, a megfélemlítés a céljuk, hanem pénzért, előnyökért vállalják a szolgálatot. A technikai eszköztáruk világszínvonalú.

TITKOSAN – NYÍLTAN

2015 áprilisában hoztam el Bukarestből, a CNSAS Matei Basarab utcai székházából szekusdossieremet. Heteken, hónapokon keresztül halogattam a 400 oldal rendszeres átnézését. Az első döbbenet akkor

ért, amikor még ott, a zárt levegőjű, nem túl tágas szobában kinyitottam, és az első lapján az állt, hogy nacionalista, irredenta tevékenységem miatt, a semlegesítesem érdekében tájékoztatási, megfigyelési iratcsomót nyit a román titkosszolgálat. Láthatóan elsápadtam, mert az iratcsomót elem tevő tisztviselő megszólalt: „Calm, domnule, calm, citiți în liniște mai departe” (Nyugalom uram, nyugalom, csak csendesen olvassa tovább).

Elhoztam, félretettem. Rá fél évre a CNSAS e-mailen elküldte négy ügynökük személyének adatait, feloldva konspirációs nevüket. Na, akkor már átlapoztam tüzetesebben az iratcsomót: ki, mikor és miért jelentett rólam? De lefoglalt a tévés munkám, majd a Duna Tv 25. évfordulójára írt, szerkesztett kötetem. Nem éreztem késztetést arra, hogy a nyilvánosság elé tárjam a magam történetét. Valójában a vallomásait közzétevő, '56-ért 7 évet ült Dávid Gyula győzött meg közös dedikálásunkkor a csíkszeredai könyvvásáron, hogy a múlt hiteles feltárásával a jövő nemzedékének is tartozom. Mert mit is csináltam? Csupán tettem a dolgomat, és erre filmjeim, a nyomtatott sajtóban megjelent írása-
im a bizonyítékok. És itt kell igazat adnom Markó Bélának, Gálfalvi Györgynek és másoknak, akik megírva a saját történetüket, azt vallják: bár alapvetően fontos a múltat a maga teljességében feltárni, a cél nem az, hogy informátorokat, embereket leplezzünk le.

Noha a hivatal számomra is felfedte a dossziémban szereplő ügynökök közül négynek a nevét, magam is sejtem, kiket rejt a konspirációs név, de mivel nincsenek csálthatatlan bizonyítékaim, személyüket nem tárom a nyilvánosság elé.

Consiliul Național pentru Studierea
Arhivelor Securității
(C.N.S.A.S.)

Str. Mihai Bravu
nr. 55-57
Sectorul sector 3
cod 030671
Tel: 0374.189.161
Fax: 0374.189.164
www.cnsas.ro

Nr. P 232/11 07 DEC 2015

Domnului Zoltán Károly CSÁKY

Stimate Domn,

La cererea dumneavoastră, pe baza notelor Direcției Investigatii nr. S/DIA/1808/24.09.2015, Colegiul Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității, Intrunit în ședința din data de 17.11.2015, în conformitate cu prevederile art. 1 alin. 7 din O.U.G. nr. 24/2008 privind accesul la propriul dosar și decursivarea Securității, aprobată cu modificări și completări prin Legea nr. 293/2009, coroborată cu art. 27 din Regulamentul de organizare și funcționare al Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității adoptat prin Hotărârea nr. 2/2008, pe baza documentelor din arhiva proprie, a stabilit că:

- > numele conspirativ „**ANA**”, a fost asociat în actele Securității cu doamna [redacted] în Clujna/Republica Moldova, fiica lui Gheorghe și Galina;
- > numele conspirativ „**BIRO FERENC**”, a fost asociat în actele Securității cu domnul [redacted] în Cluj, fiul lui Ioan și Paraschiva;
- > numele conspirativ „**DINU**”, a fost asociat în actele Securității cu domnul [redacted] jud. Bacău, fiul lui Petru și Ruja;
- > numele conspirativ „**JACOB / IANCU ALEXANDRU**”, a fost asociat în actele Securității cu domnul [redacted] Târgu Mureș, jud. Mureș, fiul lui Alexandru și Maria.

În privința celorlalte nume conspirative care fac obiectul cererii dumneavoastră, vă comunicăm faptul că investigațiile vor continua și vă vom înștiința pe măsură ce vom avea informații noi.

Președinte
Prof. univ. dr. Dragoș PETRESCU

A CNSAS felfedi a „Costică” dosszié négy informátorának a nevét

„Ana” – bizonyára az a nősemély, aki szüleim tömbházában a földszinten lakott, jó néhányszor én is láttam megfordulni édesanyámnál. (Az Éva fedőnevű informátor kilétét a CNSAS nem fedte fel.)

„Dinu”-val akkor találkozhattam, amikor a klézsei csángókat hívtam át Bákó megyéből a csíkszeredai Kalákára. Valószínűleg ő ismertetett meg a nótaféval, Lőrinc Györgyné Hodorog Lucával.

„Jacob, Iancu Alexandru” – ő lehet az a fiatalember, aki tartotta köztem és a táncházas, kollégiumi diákság közt a kapcsolatot. Számomra nagy csalódás, vajon mivel zsarolták meg? Ha ő az, akire gondolok, akkor évekkel ezelőtt meghalt Marosvásárhelyen.

„Bíró Ferenc” – nos a konspiratív név mögött ugyanazt a személyt sejtem, aki szerepel Csép Sándor és Könczei Ádám dossziéjában is. Az a kollégám lehet, akivel a ’70-es és ’80-as években a bukaresti magyar adásnak, később pedig a Duna Televíziónak együtt filmeztünk. Elküld-

A szerző a „Costică” dossziéval a kezében
(Bukarest, 2015. április)

tem neki a hivataltól kapott irat másolatát, a válasz nem késett, azt állította „Bíró Ferenc”-hez semmi köze. A világhálón ugyan beismerte, hogy írt jelentéseket a tévés munkája során kapcsolatba került személyekről, de nem a szekunak, hanem a pártnak. Többször is keresett, megszakítottam vele a kapcsolatot.

A *Kék farkasok* című regény szerzője, Király László egyik versében így ír: „Jó szű, rossz szű, életünk nem hosszú, / Mégis minden bánatomért elmarad a bosszú”.

Én viszont ahhoz tartom magam, hogy a keresztény tanítás legcsodálatosabb eleme a megbocsátás.

Gödöllő, 2018. szeptember

MINDEN PEDAGÓGUS A GYERMEK SZEMÉBEN KÖVETENDŐ PÉLDA KELLENE LEGYEN

– *Sarány István beszélgetése Borsodi László nyugdíjas tanárral* –

Borsodi László tanár úr csíksomlyói otthonában fogadott. A kegytemplom szinte karnyújtásnyi közelségben van. Otthonos, értelmiségi lakás. Szobája ablaka a Szék útjára néz, tompán ugyan, de besűrödik az utca zaja. A szobákban roskadásig telt könyvespolcok, a falakon kortárs művészek képei. Rámutat Márton Árpád festőművész, korábban tanárkollégája egyik gyönyörű munkájára: csecsemőjét karjában tartó anyát ábrázol. A szokatlan novemberi déli napfény, no meg ez a kép ragyogja be a szobát, miközben beszélgetünk.

– *Somlyói a család?*

– Csíkszeredából kerültünk ide 1942-ben. Édesapám kisiparos volt, borbély, édesanyám háztartásbeli. Albérletben laktunk, a tulajdonos csíkszentimrei volt, s 1940-ben, amikor bejöttek a magyarok, megmondta, hogy a lakást tovább nem adja ki, mert fel akar költözni Csíkszeredába. Akkor édesapámék itt építettek, és 1942-ben költöztünk Somlyóra.

– *A műhelye holt volt?*

– Jó darabig Csíkszeredában volt, aztán itt bérelt műhelyt. Egy ideig itt működött, de kicsi volt a lakás – mi hárman voltunk testvérek –, akkor aztán a közelben bérelt helyiséget, ahol haláláig dolgozott. Nagyon korán meghalt, alig 47 évesen, 1955-ben. Csíksomlyóra, gondolom, az vezérelte, abban reménykedett, hogy a búcsújáráhely közelsége miatt növekedni fog a forgalom. Egy borbélynak, nyilvánvaló, ez számított... De hát nem jött be a számítása, egyáltalán... Így kezdődött itt az élet.

A magam élete 1932-ben, Csíkszeredában vette kezdetét. Iskoláim egy részét ott jártam: a mai Segítő Mária Gimnáziumban volt elemi tagozat is, az első két évben oda jártam, aztán '42-től '44-ig itt, Csíksomlyón végeztem. Utána kerültem középiskolába...

– Akkor Csíksomlyón hol működött az elemi, melyik épületben?

– Fent, a kórházzal szemben. A *Csíksomlyó története* szerint a ferencesek alapítása, s talán az övék volt az épület is. Tehát ott fejeztem be az elemi iskolát, utána kerültem Székelyudvarhelyre, a Páduai Szent Antalról elnevezett szeráfikumba, mert már a kezdet kezdetétől szoros kapcsolatba kerültem a ferencesekkel.

– Kik voltak akkoriban meghatározó egyéniségek a csíksomlyói zárdában?

– A házfőnök P. Szőcs Dénes¹ volt, a kegytemplomban ma márványtábla őrzi a nevét, később Amerikába került, sokat zaklatták a románok, elég keményen és tisztességtelenül. P. Hajdú Leánder volt a házfőnökhelyettes. Róluk csak szuperlatívuszokban lehet beszélni. Akire még emlékszem gyermekként, az P. Dézsy Ipoly volt, tudomásom szerint magyarországi származású, nem székely ember. A laikus testvérek közül ott volt a híres-nevezetes Boros Valér, az orgonista, aztán Gyenge Vitus, a messze földön híres szakács. Pap Szilveszter volt a sekrestyés – ő volt itt, azt hiszem, a legidősebb. Most hirtelen rájuk emlékszem, ők voltak azok, akik maradandó nyomot is hagytak bennem, a lelkemben, a gondolkodásomban. Kiváló emberek voltak szerzetesként és – mivel a falu felé ők végezték a szolgálatot – papként. A laikus testvérek is kitűntek a helytállással, a munkával. S mondom ezt úgy is, hogy nemcsak a templompadból láttam őket az oltárnál, vagy később, mint ministráns-gyerek, hanem rendszeres bejáró voltam a kolostorba. Vonzódtam is hozzájuk, és be is fogadtak. Így láttam a

1 P. Szőcs Dénes Albert, OFM (Székelyudvarhely, 1905. okt. 31. – Fairfield, Connecticut, USA, 1979. jún. 1.) 1936-tól Csíksomlyón házfőnök, az ő kezdeményezésére rendezték meg az *Ezer Székely Leány Napját*, amelynek gyakran szervezője és szónoka. 1939. december 21-én a „rongyos gárda” tagságával vádolt 36 magyar ellenállót, közöttük 24 papot utasítottak ki a román hatóságok Magyarországra; ezek egyike volt P. Szőcs Dénes, akit különös kegyetlenséggel megkínóztak. A II. bécsi döntés után, 1940-ben tért vissza Erdélybe. Újra csíksomlyói házfőnök. Mint kolozsvári helyettes házfőnök, majd házfőnök 1942-ben a Szt. Bonaventura nyomda igazgatója. 1944–45-ben tábori lelkész. Egy kórházzvonattal angol hadifogságba került, Erdélybe nem térhetett vissza. 1948-ban az USA-ba küldték magyar lekipásztornak. 1953–1961 között Fairfieldben (Connecticut) a Szt. Imre-, majd Farrellben (Pennsylvania) a Szentháromság-templomban szolgált. 1962–75-ben visszatért Fairfieldbe, ahol 14 éves működése alatt majdnem megkétszerezte a hívek számát. 1976-tól az erdélyi tartomány provinciálisa Youngstown-ban.

mindennapjaikat is, mármint azt, amit egy kívülálló gyerek láthat. Édesanyámék erről tudtak, és a szerzetesek el is kéreztettek-forma a szüleimtől, s különböző megbízatásokat adtak nekem. Például postára jártam a küldeményekért, vagy üzeneteket adtam át. Sok élményben volt részem köztük, s ennek köszönhetem például azt, hogy amikor a Szűzanya-szobrot menekítették, akkor jelen lehettem azon, ahogy levették, fényképezték, csomagolták...

– *Ez a meneküléskor volt, amikor Kolozsvárra vitték?*

– Amikor Kolozsvárra vitték.² P. Elemér³, akkor ő is itt volt, ugye, ő volt az, aki kísérte a szobrot. Mindenbe nem avattak be, ami nem tartozott reánk, arról esetleg csak beszélgettek, hallottuk, de a csomagolásnál, az útra való felkészítésnél ott lehettünk. Ott voltunk.

A szobrot egy hatalmas faládába rakták: a legnagyobb tisztelettel érintették, fehér vászonnal bélelték a ládát. A szoborról a fej körüli csillagkoszorú leszerelhető, a korona levehető, így azokat levették, a jogart kivették a kezéből, tehát ami törhető vagy sérülékenyebb volt, azt külön csomagolták, biztonságos helyre. Így készítették fel az útra. Éjszaka történt az elszállítás, de ugye, arról nem tudtunk.

Tehát szorosan kötődtem a rendhez, és P. Leánder – nyugtassa a Jóisten! –, aki észrevette, hogy érdemes volna tanulnom, ajánlotta édesapámnak és édesanyámnak, hogy engedjenek el a szeráfikumba. Holott nem voltam elsőrendű tanuló, kellett nekem az irányítás, szükségem volt a rendszerességre. Ezért választottuk a szeráfikumot, no meg az anyagiak miatt, mert eléggé szerény módon éltünk.

– *Bizonyára sokan nem tudják már, mi a szeráfikum...*

– A szeráfikum tulajdonképpen fiúbentlakás, kollégium volt, amelybe a ferencesek támogatásával szegény sorsú fiúgyermekek kerülhettek, olyanok, akikben mutatkozott érdeklődés, aztán később hivatás arra, hogy esetleg ferencesekké legyenek.

2 A kegyszobornak a II. világháború ideje alatti menekítéséről a kolozsvári *Domus historiában* található bejegyzés szerint 1944. szeptember elejétől 1945 áprilisáig volt a kolozsvári ferences rendházban. Ez idő alatt ki sem csomagolták, így védtek. Bár a hatóságok szándéka az volt, hogy a kegyszobrot is elmenekítsék, mégis sikerült az egyházi előjáróknak Kolozsváron tartani. Így menekült meg, és 1945. április 14-én visszavihették a csíksomlyói kegytemplomba.

3 P. Spomberger Elemér

- Közben a gimnáziumba jártak...
- A gimnáziumba jártunk, akkor Baróti Szabó Dávid nevét viselte. A tanításra rendszeren 8-ra mentünk, de étkezés, készülés az órákra stb. itt volt a szeráfikumban. Na, volt egy kevés olyan programja is a szeráfikumnak – anélkül, hogy erőltették volna, de rendet követeltek, fegyelmezett körülmények között tartottak –, ami a világi bentlakásokban nem volt meg. Hát mire gondolok: szentmise-hallgatás, májusi vecsernyéken való részvétel. Így-úgy irányítottak már a szent szegénység felé: pénzt nem tarthattunk, ha kaptunk, azt leadtuk a prefektusnak, és ő kérésre azt mindig visszaadta, ha éppen szükség volt rá...
- A szeráfikum a ferences templommal átellenben működött, az utca túloldalán?
- Igen. Ott működött később az egészségügyi liceum...
- S most szintén ferences kollégium működik benne...
- Úgy van. A prefektusok közül – mi így neveztük a vezetőnket, aki különben a rendházban lakott; egy ajtó kötötte össze a két épületet – P. Bodó Mariánt említeném. Később itt öregedett meg nálunk, Somlyón, majd Barótra került, azt hiszem, kérésére otthon temették el. P. Ferencz Ervin is volt a prefektusunk, többek között... Meg rövid ideig P. Biró Antal, aki elég tisztességes kort élt meg, magyar-német szakos tanár volt. A napirendhez tartozott délután a szilencium, hozzá a megfelelő fegyelem, este a lecke kikérdezés. A nagyobbak kérdezték a kisebbeket, ezt a prefektus úr mindig számon kérte a kikérdezőktől, hogy hogyan állunk, és annak megfelelő volt a jutalmazás is.
- Mennyi időt töltött a szeráfikumban?
- Ott voltam '42-44 között... '44-ben jöttek az oroszok, s szétdúltak minden iskolát, így az udvarhelyieket is, a szeráfikumot is. Utána egy évet jártam itt, a csíkszeredai gimnáziumban, '45-ben kerültem vissza, s ott voltam '47-ig.
- Ez még érettségi előtt volt?
- Érettségi előtt... '45-ben voltam 16 éves. Akkor a rend vezetősége úgy látta jónak, hogy minket, nagyobbakat – ha akarjuk és ha hivatást érzünk – bevesznek a rendbe mindjárt a noviciátus megkezdésével. Az

újoncévet Mikházán töltöttük. Így kerültem én 1947-ben Mikházára. A noviciátus akkor egy év volt. Kezdtük október 4-én reggel, s következő év október 4-én reggel ért véget... Beöltöztettek. Ez volt az újoncév: ismerkedtünk a renddel, annak történetével, a fegyelemmel, szokásokkal. S akkor jött '48, így mi voltunk az utolsó novíciusok, akik minket váltottak, azokat szétzavarták. A noviciátusból a székelvöldiek – voltunk vagy haton – ide kerültünk Csíksomlyóra, a rendházba. Rendesen beöltözve, habitusban. Egy évet voltunk itt. Közben változott a helyzet, és mindenképpen kilátásban volt, hogy valami lesz a ferencesekkel... A rend vezetősége nagyon bölcsen elemezte ezt a helyzetet, és úgy látta, hogy érettségi nélkül, befejezetlen középiskolával nem lehet főiskolát, teológiai tanulmányokat kezdeni.

– Közben megszűnt Vajdahunyadon a rend teológiai intézete '48-ban...

– Igen, akkor szűnt meg. Akkor ezt a helyzetet velünk megbeszélték, s beleegyezésünkkel hazakerültünk a szülőkhöz, azzal a meghagyással, hogy végezzük el a középiskolát, addig a helyzet valamire alakul, s akkor majd meglátjuk, hogy lesz... Nahát, így kerültem ki '49-ben a somlyói rendházból. Hazajöttem és '49-től '52-ig elvégeztem a középiskola három, még hiányzó osztályát. Két tanév alatt végeztem a hármát, mert azért voltak itt rendes emberek, és megengedték, hogy nyáron egy évet soron kívül letehessek. '52-ben érettségiztem, majd felkerültem Kolozsvárra, az akkori Bolyai Egyetemre.

– Közben '51-ben, ugye, a rendet is feloszlatták⁴...

– Persze, szegényeket szétzavarták. A kapcsolatunk megmaradt a renddel, csak éppen nem éltünk rendi életet, közösségi életet kevésbé...

Nekem ezzel a két évvel, a noviciátussal és a somlyói évvel utólag sok bajom volt. Egyszer láttak itt habitusban, szertartásban vettünk részt. Mindenki tudta, nem is titkoltam, hogy később hivatást éreztem és szerettem volna ferences lenni. Akkor úgy volt – mivel tudták is, és a besúgás is meg volt szervezve alaposan –, hogy mindenhová kellett az önéletrajz. Még gyerekként is. Nem lehetett véka alá rejteni, be kellett oda írni, hogy én '47 őszétől '50 tavaszáig, ameddig innen hazabocsájtást nyertünk, ott voltam. Aztán ezért elmarasztaltak. Azt

4 1951. augusztus 20-án, a rend védőszentjének ünnepén internálták a ferences szerzeteseket a máriaradnai kolostorba.

mondom most utólag, hogy hála Istennek. Akkor nem esett jól, a gyermeklélek törekeny...

– *Ráadásul a társadalmi származása sem volt a legegészségesebb, iparos szülő gyermeke lévén...*

– Így, így...! Mindenképp magyar szakos szerettem volna lenni. És persze kellett az önéletrajz, s oda be kellett írni. Behívtak s megmondták, hogy meg se próbáljam az előéletem miatt. Akkor ajánlották az orosz nyelvet és a lélektant. Ugye, az oroszok egyrészt a róluk elterjedt hírek miatt, ami megelőzte őket, másrészt amiatt, amit magukkal hoztak, számomra nem hogy nem voltak szimpatikusak, ellenszenvesek voltak. Habár az orosz nyelvet nem tanultam nehezen, sőt! Ezért nem kellett! Az akkori lélektant meg – lehet, hogy furcsán hangzik, de – nem tartottam eléggé komolynak, és túlságosan materialista beállítottságúnak véltem, ami nem kellett.

Úgy lettem biológus – szégyen vagy nem szégyen –, hogy ott volt hely. Odamentem, felvettek, és aztán '56-ban sikerült elvégezni...

– *Akkor még a Bolyain sikerült elvégezni...*⁵

– Igen. Tiszta magyar egyetemet, sőt: magyar katonaságot. Ott végeztük a katonaságot a Bolyai keretében, s minket mind egy alakulatba soroltak, egyedül a vezetők voltak más nyelvűek. Szóval ilyen volt...

– *Visszatérve arra, hogy szinte kényszerválasztás volt a szak kiválasztása, az Ön generációjának tagjaival beszélgetve feltűnt: nagyon sokan kerültek kényszerpályára, nem azt tanulták, amit eredetileg szerettek volna. Vagy nem oda készültek, vagy csak ott volt hely, vagy a származásuk miatt kellett más szakot választaniuk...*

– A Bolyain eltöltött négy év alatt azt becsültem, hogy a munkát értékelték. Ha tanultál, volt becsületed, minden fekete folt ellenére. Mi meg úgy voltunk, hogy 96-an kezdtük el az első évet és első fél évben tizenhatan mentünk át minden tantárgyból. Nem voltam első tanuló, de a tizenhatban ott voltam. Ekkorra egy kicsit enyhült a szerzetesi

5 A tanügyminiszter a 168/1959. június 19. számú rendelettel elrendelte a Victor Babeş Tudományegyetem és Bolyai Tudományegyetem egyesítését július 1-jei hatállyal.

múltam iránti ellenszenv, bár a tanárok közt is voltak olyanok, akik nyilvánvalóan elfogadtak, szimpatizáltak, de olyan is volt, aki a folyosón – jött szembe velem, ketten voltunk a folyosón – úgy köszönt, hogy *Laudetur Iesus Christus*. Ez kicsit rosszlesett, hogy őszinte legyek. Nyilvánvalóan nem úgy fogadtam, hogy *In eternum. Amen*, hanem köszöntem diákmódra. Szóval ilyenek is voltak... Utána is, egészen '89-ig azért ez kísért. Elő-elővették, el-elfelejtették.

– Attól függően, hogy éppen milyen időszak volt?

– Igen, igen.

– Az egyetemi évek alatt kik voltak az Ön számára meghatározó egyéniségek? Kire emlékszik szívesen professzorai közül?

– Azokra kivétel nélkül, akiknek volt a fejében, akik tudták az általuk képviselt anyagot, és akik igényesek voltak. Na, most én ezzel az igényességgel iskolai viszonylatban úgy állok, hogy mások szigorúságnak nevezik. Tehát azokra, akik velünk szemben is igényesek voltak – mondjuk, hogy szigorúak –, nem adták egykönnyen a jegyet, a jegynek értéke, fedezete volt. Tanáraim közül Csűrös Istvánra⁶ emlékszem szívesen, nagy tudású ember volt. Vagy említhetem Szabó Zsigmond, dr. Schwartz Árpád – egyedüli doktorátusa neki volt –, akkor Gyurkó István, Péterfi Ferenc, Péterfi István nevét. Utóbbiak testvérek voltak, közülük István⁷ az államtanács alelnöke is volt abban az időben. Mindenképpen nagy tisztelettel emlékszem rájuk, jó néhányukra tanárságom alatt is, az alkalmazott módszertanban visszaemlékeztem arra, hogy mit tettek, hogyan tették. Jólesett, lélekbe vésődő

6 Csűrös István (Székástóhát, 1914. máj. 3. – 1998. aug. 2., Kolozsvár) – botanikai szakíró. Előbb a kolozsvári mezőgazdasági főiskolán, 1946-tól a Bolyai Tudományegyetemen adott elő; 1959-től nyugalmába vonulásáig a Babeş-Bolyai Tudományegyetem növénytan tanszékvezető tanára.

7 Péterfi István (Déva, 1906. márc. 8. – 1978. máj. 6., Kolozsvár) biológiai szakíró. Középiskoláit a kolozsvári piarista gimnáziumban végezte (1924); az I. Ferdinánd Egyetem Természettudományi Karán szerzett egyetemi diplomát (1929) és ugyanott doktorált (1933). Tudományos pályáját az egyetem Általános Növénytan Intézetében kezdte; 1927-től gyakornok, 1936-tól egyetemi tanársegéd előbb a román, majd 1940-től a Kolozsvárra visszatért Ferenc József Tudományegyetemen. 1943–44-ben előadótanár, majd a Bolyai Tudományegyetem, az egyesítés után a Babeş-Bolyai Egyetem növényélettani tanszékén professzor. 1959–76 között a Babeş-Bolyai Egyetem prorektora. 1968–78-ban, tíz éven át Románia Államtanácsának alelnöke. A Román Tudományos Akadémiának 1955-től levelező, 1963-tól rendes tagja, 1974–78 között alelnöke.

volt. Aztán voltak olyanok, akik jó párttagok voltak, ezért tartották őket. Volt, aki tudta azt, hogy nem az ő pártjukon állok, nem vagyok elvtárs, mások pedig mintha nem tudták volna, nem ártottak. De volt olyan, aki ezt határozottan éreztette. Akkor nem esett jól, s az ember nem is merte ezt nagyon kifejezni... Nekem fontosabb volt, hogy az iskolát elvégezzem, mint az, hogy az egyet nem értésemet kifejezzem.

– *Milyen volt Kolozsvár légköre akkoriban? Diákként hogy érezte ott magát?*

– Nagyon jól! Egyrészt azért, mert mind magyarok voltunk és tisztán magyarul tanultunk. Heti egy-két román óra volt, mert azt akarták, hogy megtanuljuk a nyelvet (azzal nincs is semmi baj), ugyanakkor orosz is tanítottak.

Kolozsvár – és most szókimondó leszek! – a mai Kolozsvárnál jobban tetszett, mert magyarabb volt az utcán is. Megkaptuk a kultúrának azokat a formáit, hozzáférhető módon, amelyeket egy ilyen kisvárosban, mint Csíkszereda, vagy falun, mint Csíksomlyó, nem kaphattunk meg. Gondolok a színházra, az operára, előadásokra, kiállításokra, gondolok a Kelemen Lajos professzor úr heti városismertető sétáira. És nem utolsósorban gondolok arra a lehetőségre, amit a katolikus egyház biztosított, mert nekünk, akik innen, a Székelyföldről mentük oda – nem beszélve arról, hogy milyen előéletem volt a vallást illetően –, óriási szükségünk volt a vallásra, lételem volt számunkra. Persze, ezt nem vették jó néven, így inkább a város szélére, a Hóstát körül, a szentpéteri templomba jártunk vasárnap este. Illetve hát esténként a Főtérre...

– *Akkoriban ferencesek nem voltak Kolozsváron...*

– Nem voltak, egyáltalán nem. Abban az időben jött be a békepapság, azért is mentünk inkább a város szélére, ahol nem békepap szolgált. A Főtéren [a Szent Mihály-templomban – S. I.] Baráth Béla esperes szolgált, s tudtuk, hogy Márton Áronnak ellenszegült, megtagadta az engedelmességet, és ezt nem tudtuk elfogadni. Két dologért: egyrészt mert valamit értettünk, tudtunk Márton Áron szelleméből, büszkék voltunk arra, hogy ő székely, s hát hogy hagyjuk cserben? S akkor voltunk jó páran, akik kerestünk olyan templomokat, ahol nem békepap szolgált.

– *Tehát a közös érdeklődésűek megtalálták egymást...*

– Igen. Megtaláltuk egymást, szívesen töltöttünk időt együtt. Annyira meg, hogy bizony szervezkedtünk... Főleg szatmáriak, nagyobbak, végzősök voltak, akik a szervezést végezték, magánlakásokban és a Házsongárdi temető elhagyott kriptáiban is vettünk részt szentmiséken. Egy kicsikét szervezkedtünk, egyezkedtünk, magyar könyveket cseréltünk. Harmadéven például a katonai oktatás keretében ejtőernyővel kellett ugrani, s eltörött a lábam, nem tudtam járni, és papot hoztak gyónáshoz, szentségvételre. Negyedéves koromban aztán meggyült a bajom a Securitatével emiatt, és tovább is kísérték, még itt is. Nyilván, mikor végeztem, nem jelentettem be, hogy eljövök, de utolérték, megkerestek, hogy tudjam: ismernek. Ugye, a társaságból hármat elkaptak, szatmáriak voltak, akikkel én kapcsolatot tartottam és aiktól könyvet is kaptam; és ahogy a csoportban lévőket fokozatosan elkapták és bevitték, sejtettem, hogy mikor következem. És következtem is, bevitték kihallgatásra. Akkor nálam három könyv volt.

– *Milyen jellegű könyvek voltak ezek?*

– Rendszerellenes könyvek voltak, egynek emlékszem a címére, de a szerzőjére nem: *Új társadalmi rend felé*⁸. És ebben a szerző azt írta le, hogy a kommunizmus mint új társadalmi rend milyen jövővel kecsegtet. Például határozottan emlékszem egy ilyen kitételre, miszerint Lenin azt mondta, nem számít, hogy mennyi vér folyik, mert ha odakerülünk, veszélybe sodródunk, minket a fán feljebb húznak. A könyvet a pincében dugtam el, ugyanis nem lehettem bentlakó, emiatt házbérben laktam. Persze, amikor bevitték a Securitatéra, vallatáskor érdeklődtek a könyvek felől, úgy általában. Tagadtam, mondtam, hogy nincs nálam könyv. Akkor visszavitték a zárkába. Bent volt az is, aki a könyvet adta. Őt is kihallgatták, s megmondta, hogy nálam van a könyv – ki tudja, hogyan szorították ki belőle. S akkor ismét hívtak. Na, a lényeg az, hogy egy ilyen, a cellából való visszahíváskor a szekus elém tett egy kézzel írott nyilatkozatot, lefödté a tenyerével az aláírást, de én az írását ismertem, mert a mi bandánkból volt, s mi írásban is értesítettük egymást, hogy mise ekkor... Na, ő

8 Varga László: *Új társadalmi rend felé*. Budapest, 1940, a Magyar Kultúra Kiadása.

bevallotta, hogy a könyv nálam van, kiszorították belőle. Mondta, most már fölösleges tagadni, s akkor bevallottam, hogy nálam van. Ne mondjam, hogy mi volt a következménye! Kivitték a lakásra, le a pincébe – elég rendetlenség volt a pincében –, hárman vittek, egy ment elől, kettő hátul. Közel volt a szeku és a lakás, úgyhogy nem is engedték, hogy visszahúzzam a cipőfűzőt a cipőmbé. Megmondták, vigyázzak, nehogy gyanús mozdulatot tegyek, mert hárman vannak... Na, mind-egy. A három közül egy magyar volt, Balázs nevezetű. Lementünk a pincébe: hol van a könyv? Én mentem, hogy mutassam. Ne-ne-ne! Magyarázom el, hol van, nem engedtek oda. Aztán kiszedte az egyik a három könyvet, a fa közé volt berakva. Papírhulladékok voltak ott, s ez a magyar, a Balázs nevezetű egy pisztolyt bedobott a papír közé. Mivel nem engedtek oda, s ő majdnem mellettem állt, láttam. Na, mondom, reám fogják, hogy fegyverem is van! Mondom: ezt tessék onnan felvenni, mert azt ön tette oda. Nyúl le, s mondja: ne, fegyver! Ezt ön dobta oda! Ezzel aztán el is halt a dolog, de tessék elképzelni! Aztán nyilatkozni kellett a könyvvel kapcsolatban. Volt házkutatás is, még mielőtt bevitték volna. Én naplót vezettem éveken keresztül, még a szeráfikumból hoztam magammal ezt a szokást... Azokat elvitték, és vissza nem adták. Na így. S aztán kiengedtek.

– *Ez negyedéven volt?*

– Negyedéven. S meg voltam ijedve, hogy nem engednek államvizsgázni. Mivel édesanyám özvegy volt, és minden jel arra mutatott, hogy én kell legyek a családfenntartó, borzasztóan aggódtam édesanyám miatt. Az engem nem érdekelt annyira akkoriban, hogy mi lesz. Félelemérzésem nem volt, nem mondhatom. De érdekes, hogy mennyire meg volt szervezve minden, vakszeműveggel vezettek a folyosón, amiben az üveg helyett papundekli volt, se jobbra, se balra nem lehetett látni, s ők fogtak és mondták, hogy lépcső. Szóval ez mi? Utólag tanulság, keserű tapasztalat. Erről én nemigen beszéltem, a fiamnak is csak később, amikor már tanár volt.

– *Végül sikerült államvizsgázni?*

– Sikerült. Az nem esett jól az egész kivizsgálásban, egyfajta lelki bántalomnak is vettem, hogy mielőtt kiengedtek volna, kihallgatásra még felvittek. Egy alezredes ült velem szemben, szidott, mint a bokrot,

hogy szégyelljem magam. Olyan dolgokért kellett szégyellnem magam, amiket már azelőtt a szememre vetettek, immunis voltam. Hanem hátratedette a kezemet, azt mondta, hogy nem szabad elővenni és... ököllel az arcomba ütött. Hát ezt sem mondtam senkinek, mert hatásvadász nem akarok lenni, de az, hogy az arcodba ütnek ököllel és még egy ilyen természetes reflex sem alkalmazható, hogy védjed magad, ez valahogy bántott.

– *A fájdalomtól túl a megalázás fájhatott...*

– A megalázás. Talán nem is volt idő a fájdalommal foglalkozni... Aztán ez megvolt, s engedtek államvizsgázni.

– *Államvizsga után hová került?*

– A korábban említett bizonyos kilencvenhatból negyvenheten végeztük el az egyetemet.

– *Tehát szinte fele lemorzsolódott...*

– A negyvenhétből államvizsgára állhatott harminchét, s a harminchétből sikerült huszonhetünknek. Ismétlem, nem voltam első tanuló. Talán második-harmadik sem. Ott középen, valahol... Aztán a helyválasztás úgy volt, hogy Péterfi Ferenc dékán behívott és mondta, hogy milyen helyek vannak. Először azokat hívták, akik házasságot kötöttek az egyetem alatt – normális! –, utána azokat, akik jegyességi viszonyban voltak, és utána jöttünk tanulmányi eredmény szerint. Ugye, a harmadik csoportba kerültem, de eléggé elől. S akkor Péterfi úr felajánlotta nekem Érmihályfalvát. Középiskola. Mert több városi hely és több középiskola nem volt, ez az egy. Én kész igénnyel léptem be, mondtam neki, ne tessék haragudni, nem tudom elvállalni. Nem kellene dicsekvésnek hangozzék, de az igazság az, hogy négy év egyetem alatt, s azelőtt is, míg pap akartam lenni, engem az érdekelt, hogy itthon, az itteni népnek legyek a javára. Lehetőleg mint pap, de nem sikerült, hogy az legyek. Akik akkor kikerültünk, senkinek sem sikerült. Szétszóródtunk. Később, a középiskolában volt egy-két székelyföldi társam, akivel egyezkedtünk, hogy hazamegyünk és otthon tanítunk. S milyen jó lesz! Én haza akartam jönni mindenképp, a Székelyföldre elsősorban, hogy székely gyerekeket tanítsak. De a kihelyezéskor nem mondhattam, hogy székely gyerekeket akarok tanítani, hivatkoztam a

családi helyzetre, hogy családfenntartó vagyok stb. És akkor azt mondja Péterfi úr: Borsodi elvtárs, menjen haza s még egyet aludjon a dologra, én addig Érmihályfalvát tartom. Másnap mentem, tisztelettel tudóan megköszöntem, s mondtam, hogy ha lehet, akkor engem engedjen haza. S akkor közölte, hogy van hely Csicsóban és Szentimrén. Csicsót választottam végül, mert volt vonatközlekedés, Szentimrét nehezebb lett volna megközelíteni, s hogy lakásért se kelljen ott fizessek, hanem édesanyámtól járjak. Akkor aztán a végén választottam. Így volt valahogy: comuna Ciceu. De a comuna Ciceunak három falu volt a tagja: Csicsó, Madéfalva és Csaracsó. Na most, biológia szakos hely Madéfalván volt, úgyhogy Madéfalvára kerültem, ott tanítottam három évig. Minden évben kértem, hogy kerüljek közelebb, haza. S hogy közelebb kerüljek, felhelyeztek Rákosra igazgatónak. De igazgató csak három hónapig voltam, akkor megürült a biológia szakos tanfelügyelői szék...

- Gondolom, abban az időszakban még nem volt annyi képzett tanár...

- Nem, nem, tanítók voltak. Madéfalván egyetlen voltam, akinek egyetemi végzettsége volt, akadt egy, akinek főiskolája, s a többi tanító volt. S akkor aztán behoztak ide tanfelügyelőnek. Ami Madéfalvát illeti - ugye, én biológia-kémia szakos vagyok -, volt ott két kémiaóra. Haltam meg, úgy akartam azt a kémiát! Az igazgató azt mondta: nem lehet. Mondom: hát kinek adja? Egyedül vagyok. Nem lehet, mert így, mert úgy... Megvolt a szándéka. A végén, pár nap után ideadja a két kémiaórát, ha elvállalom emellett az énektanítást. Énekóra négy volt. Végiggondoltam, s mondtam neki egy nap múlva: eh, legyen! Közben megtudtam, énekből mit kell tanítani, hazajöttem s a tükörben vezényeltem négynegyed, háromnegyed stb., hallásom, hangom volt, hoztam a kolostorból az éneklést. Elvállaltam. Ez csak azért érdekes, mert már év közben pendítették, hogy aki éneket tanít, annak énekkara is kell legyen. Édes jó Istenem, mi lesz velem? Hát a kánon, az a legegyszerűbb. Utána jött egy elég magas rangú pártaktivista, a nyár elején, s mondja, hogy akinek iskolai énekkara van, annak falusi énekkara is kell hogy legyen. Ugye, a kultúrmunka stb. Na, hát legyen oda is kánon meg népdalok. Elküldtek karvezetői tanfolyamra Marosvásárhelyre. Hathetes volt. S milyen a Jóisten? Megjutalmazza az embert. Itt találkozhattam a híres Szalman

Lóránttal⁹, s itt láthattam, ha rövid ideig is, Nagy Istvánt¹⁰, aztán Zoltán Aladárt¹¹. Így aztán karmesterit is végeztem. De ezzel sokra nem vittem. Emlékszem, volt egy körzeti kultúrverseny, az énekkarral menni kellett, és harmadikok lettünk. De összesen három énekkar volt. (Nevet.) A tanfelügyelőségre '59 decemberében kerültem, és '62-ig voltam tanfelügyelő a csíki rajonban. '62-ben kirúgtak.

– *Milyen indokkal?*

– A múltam miatt nem lehettem párttag. Egyrészt a templomba járás nagyon evidens volt, másrészt pedig szívárogtatták ezt a szekus-ügyemet, meg hát politikailag sem vagyok rendes ember, s akkor kirúgtak. Nagyon kemény dolgokat vágtak a fejemhez, lelkiileg megviselt. Volt olyan, aki amikor konfirmálták a pártból való kidobatásomat, azt mondta, azon csodálkozik, hogy még szabadon vagyok, meg hogy egy ilyen embernek nem itt a helye, a becsületes emberek között. S akkor konfirmálták azt, hogy nem lehetek tovább tanfelügyelő. (Nem mintha az tetszett volna nekem, de ez most nem tartozik ide.) Csíkszenttamásra akartak helyezni, de nem mehettam el édesanyám miatt. Mondtam, ne tessenek haragudni, így nem tudom vállalni, kilépek a tanügyből, mert távolabb menni nem tudok. S akkor ki kellett menjek a teremből, tanácskoztak, majd amikor bementem, mondták, tudomásul veszik a helyzetemet és büntetésből a csíkszeredai 1. sz. líceumba helyeznek. A mai Márton Áronba.

-
- 9 Szalman Lóránt (Kolozsvár, 1929. szept. 11. – Marosvásárhely, 2007. ápr. 12.) karmester, zenei szakíró. 1953–57 között a Gh. Dima Zeneművészeti Főiskola karvezetés szakán tanársegéd. Alapító karvezetője a marosvásárhelyi Állami Székely Népi Együttesnek (1957), itt 1958–67 között karmester-igazgató. 1969-től nyugdíjba vonulásáig (1990) a Marosvásárhelyi Filharmónia karmestere, 1970–73 és 1978–83 között igazgatója.
- 10 Nagy István (Csíkszereda, 1907 – ?) karmester, karnagy, igazgató. Tanulmányait a marosvásárhelyi Városi Konzervatóriumban végezte 1926-ban, majd a Zeneakadémián folytatta, ahol 1933-ban szerzett diplomát. A Kolozsvári Konzervatórium igazgatója volt, majd a Gheorghe Dima Konzervatórium tanára. 1946-tól 1948-ig a kolozsvári Állami Magyar Opera karnagya. A romániai magyar kórusművészet kiemelkedő személyiségéként rendkívül sokat tett Bartók Béla és Kodály Zoltán karműveinek megismertetéséért.
- 11 Zoltán Aladár (Homoródszentmárton, 1929. máj. 31. – Marosvásárhely, 1978. júl. 9.) zeneszerző, zeneíró, zenekritikus, szerkesztő, pedagógus, folklorista. A Gh. Dima Zeneművészeti Főiskolán szerzett oklevelet zenetanári (1951), zeneszerzési (1952) és karmesteri szakon (1953). Előbb a főiskolán gyakornok, majd tanársegéd (1950–55); 1955–60 között a *Művelődés* munkatársa, szerkesztő, a zenei rovat vezetője. 1965-től haláláig a Marosvásárhelyi Állami Filharmónia igazgatója volt.

– Büntetésből...?!

– Tessék elképzelni, büntetésből kerültem ide. Életem egyik legnagyobb vágya, miután tanári pályára léptem, az volt, hogy visszakerülhessek a saját iskolámba. Annyi nagyszerű emberrel találkoztam itt... Így amikor nekem a legjobban kellett volna ujjongani meg örvendeni, akkor szomorú képet kellett vágjak, mert a büntetést úgy illik fogadni. Így kerültem ide és harmincnyolc (38!) évet itt töltöttem el. Előbb biológiát és kémiát tanítottam, utána, látván, hogy a gyermekösszetétel itt nem akármilyen, úgy döntöttem, hogy a két tantárgy közül elég az egyiket tudni. Így aztán lemondtam a kémiáról...

– Meg, gondolom, az óraszám is kijött az egyik tantárgyból, nem kellett kórust is vezetni...

– ...s így lettem biológus. A kémia már csak arra volt jó nekem, hogy a biológiát jól tanítsam, főleg az élettant, a fiziológiát, mivelhogy a működéstan nagyjából kémiai folyamatok összessége, így a kémia engem segített.

– Gondolom, a kémiatanítási tapasztalat is közelebb vitte ahhoz, hogy a diákokkal is jobban meg tudja értetni, kapcsolatot tudjanak teremteni a két tudomány között.

– Minden funkció tulajdonképpen a kémián alapszik, a biokémián. Így nagyon jó volt.

– Nagyon fontos tárgyat tanított olyan szempontból, hogy a nyolcvanas években a humán pálya egyre zártabb, egyre elérhetetlenebb lett a magyar fiatalok számára, s ha valaki értelmiségi akart lenni, az vagy mérnöknek készült, vagy orvosnak tanult. Önre épp a legnehezebb jutott, az orvosira való felkészítés.

– Orvosira sok gyereket készítettem fel. Orvosi, testnevelési szak, állatorvosi, állattenyésztő mérnöki és később aztán a technikumok, tehát sok felhasználási területe van. Itt a fő a matematika volt, a mérnöki pálya, pláne Ceaușescu idején. Abban az időben az történt – bár Csíkszeredából jutottak be orvosira, de viszonylag kevesen –, a Maros Magyar Autonóm Tartomány tanfelügyelőisége összehívott egy gyűlést Gyergyóban, '63-ban talán, és oda matematika, fizika, kémia, biológia szakos tanárokat hívtak. Minket, biológusokat nagyon meg-

szidtak. Leszidtak, főleg a csíkiakat, hogy nem jutnak be az orvosira a gyerekek, s Marosvásárhelyről mennyien bejutnak, s Szatmárról mennyien bejutnak! Akkor én, a faragatlan székely, aki mégiscsak elfogultan szeretem a székelyeket, azt mondtam magamban: a székely gyermek – s azok közt a csíki is – nem születik hülyének, hülyébbnek, mint máshol. Ha nem jutnak be, az a mi bajunk is, a mi hibánk is. A tanításon kell változtassunk. Igényesség kell, magam felé elsősorban – mert különben a biológia nagyon szép tantárgy, és nagyon szépen és hangulatosan is lehet tanítani. Sajnos, az én óráim ilyen szempontból nemigen voltak hangulatosak, mert az igényességet szem előtt tartva kellett megtanítani. Abban, hogy az ember a gerincoszlop harminc és egynéhány csigolyáját fel tudja sorolni és meg tudja nevezni – hátí tájéki, medence tájéki stb. –, azt nem tudom, hogy miként lehet széppé vagy hangulatossá tenni.

– *Azt meg kell tanulni!*

– Meg kell tanulni. A másik pedig a felvételi vizsgák az egyetemre. Az igényesség szellemében folytak azok is. A gyerekek kitalálták, hogy minél többet tanuljanak meg. De azt a minél többet meg kellett tanítani! Azt, hogy hány millimikron egy izomszál átmérője egy izomban – nem szép, de meg kell tanulni. Miért is? Mert aki megtanulta és beleírta a dolgozatába, az többet ért, mint aki írt róla, de nem írta bele. Aztán a mi gyerekeinket, ugye, a harcosásra és a bizonyításra nem kellett külön biztatni, fogták magukat s megtanulták a tankönyvet kívülről. S lám, kapjanak akkor hibát! Igen ám, de ha észrevettem, hogy mindent megtanul, azt a mindent meg is kellett tanítani. Van, aki ezt a dolgot leintéssel kezeli, azt is mondja, hogy ez egyszerű magolás. De hogy könnyebb legyen a magolás vagy a totális elsajátítás, úgy véltem, azzal segíthetek, hogy érthetőbbé teszem az anyagot. Tehát ha érti azt, hogy mit tanul, akkor esetleg az egyik mondat értelme a másik mondat értelmét is megvilágítja, könnyebb lesz. Na szóval, így indult el az igényesség. Emiatt engem úgy könyveltek el, hogy nagyon szigorú vagyok, és nem kell nagy logika ahhoz – már a gyerekek nyelvén, a diákzsargonban. Általában a szigorú embert nem szeretik. De aztán csakhamar megfogalmazódott bennem, hogy én nem azért tanítok, hogy szeressenek – s főleg nem azért, hogy középiskolás, tizenegyedi-

kes-tizenkettedikes korban szeressenek, hanem majd úgy tizenöt év múlva mondják el, hogy azért nem volt rossz!

– *És elmondták?*

– Sarány úr!... Vissza... Nem száz százalék alatt, hanem száz százalékban és afölött!

– *Csupán azért kérdezem, mert én csak tisztelettel hallottam beszélni a tanár úrról...*

– Azért tettem szóvá, hogy igényesség helyett szigorúságot mondanak, meg hogy én azt mondom, hogy a szigorút nem szeretik. De magamtól is tanultam, én is a szigorú tanáraitam tiszteltem és szerettem – még most is! –, minderről pedig arra következtettem, hogy ez az út nem rossz. Főleg az eredmények alapján nem az. Történt olyan is – s ezt a gyerekektől tudom, ők mesélték, mert a beiratkozásra nem kísérttem el őket –, mivel a vásárhelyi gyerekek mindig az utolsó percben iratkoztak, és vitatkoztak a beiratkozási létszám fölött, az egyik tanár mondta, hogy várj, ez nem végleges, mert a csikiak még nem iratkoztak be. Na, ezért volt érdemes tanítani! Valószínű, bíraltak is a hátam mögött, de nem bántam meg. Tetszik tudni miért? Mert – s erről manapság nem divat beszélni – ha a jóindulat, a szeretet a lelkedben van, és őszinte is, az kisugárzik. Ezt talán senki nem érti meg jobban, mint a gyerekek. És úgy is kell közölni, hogy az csakugyan az ő érdekében történik, érte történik. Én neki akarok jót! Magamnak már nem, legalábbis e téren, ilyen vonatkozásban. Van egy jó tanácsom: a kicsi gyerekeknek sem szabad hazudni vagy nem az igazat mondani. A kicsikének, ha nem érti meg a tiszta igazságot, úgy kell megmondani, úgy kell szavakat vagy eszközöket keresni, hogy azért az igazság jusson el hozzá. Az, hogy a szomszéd osztályban adott nyolcas nálam csak hatos volt, nagyon sajnálom, de az hatos volt.

– *Végül is a felvételin kellett helytállni!*

– De figyelni kell a gyerekekre, különbséget kell tenni köztük. Megtörtént, hogy volt egy cukorbeteg diákom. Nem akart ő orvosira menni, csak érettségizni akart. Nekem tudnom kell, hogy mikor és hogyan feleltetem őt – ez kicsi csalafintaság! –, és hogyan osztályozom azt, aki orvosira akar felvételizni. Ezért általában azokat, akiken úgy

éreztem, hogy emberileg segítenem kell, nyilvántartottam magamban, és mindig tudtam, hogy mikor kell szólítani, hogy az ő tudása ne legyen sértő arra nézve, aki sokat és jobban tanult.

– *Rendkívüli pedagógiai érzék kell ahhoz, hogy az ember ezt meglássa és kivitelezze...*

– Nemegyszer mondtam, kollégáknak is: figyelj ide, az egyetemen megtanulunk, amit megtanulunk, de még utána is készülni kell, itt mese nincs. Visszatérve a felkészülésre: a gyereket nem azért küldi ide a szülő, s a gyerekek nagy része nem azért jön, hogy én szeressem, kényeztessem, hogy ő szeressen, hanem a szülő azért küldi, hogy én tanítsam. Persze, lehet a tanítási módszerben hiba. Lehetek hibák, s valószínű, voltak az enyémben is, de bár az indulásnál legalább az akarat legyen jó. És amire büszke vagyok: én nem tudtam, mit jelent pénzért órát tartani, azon kívül, amit a fizetési lapon aláírtam. Voltak olyan anyagrészek, amelyeket nem lehetett az órán megtanítani, nem fért bele. Akkor órán kívül kellett pótolni!

– *Számolta össze, hogy nagyjából hány orvos került ki a keze alól?*

– Nem. Nem ön az első, aki ezt kérdezi, s bár logikus a kérdés, de nem számoltam össze. Ez hanyagság. Hanyagság, mert amikor megjöttek a felvételi eredmények és azok jók, számomra is elfogadhatóak voltak, akkor annyira örvendtem én is, hogy erről megfeledkeztem. Egy idő után voltak, akik szóltak, de már kérdéses volt, vajon össze tudom-e írni az egészet. Akkor frissiben kellett volna.

– *Furcsa idők voltak, sok fölösleges dolgot elvégeztettek a tanárral, de az Ön beszámolójából az derül ki, hogy elégtétele is volt...*

– Föltétlenül. Akkoriban kezdett bejönni divatba a fizetett magánóra, de én ilyen fizetett magánórát nem tartottam. Órát tartottam, persze. Amelyik percben a gyerek, aki elvállalta a többletet, amelyik percben ezt nekem tudomásomra hozta, abban a pillanatban megszűnt a tanár-diák viszony. Ő abban a pillanatban nekem munkatársam lett. Mert eredményt, s ami persze őt segíti vagy érte van, csak ilyen közös munkával lehet elérni.

– *Milyen volt, amikor először szembesült azzal, hogy egy volt tanítványához került betegként?*

- Mint mondtam, a felkészítő órákat mindig díjmentesen tartottam, s amikor érettségiztek, felvételiztek, volt, aki megköszönte. Köszönjük szépen! S én erre azt válaszoltam: nagyon szívesen, de ne legyen rá szükségem! Azért találkoztam pár orvos tanítványommal. Furcsa és különleges érzés, de tükröződött az, hogy csakugyan segíteni akar és a tetteiben kifejeződő hála nagyon jó érzés volt.

- *Nagy későre aztán bekövetkezett a rendszerváltás... Ez milyen fordulatot hozott a munkájában?*

- Az is eljött, de előtte körülbelül három évvel megcéloltak a megyei pártbizottságnál s az akkori tanfelügyelőségen – ugye Vrabie¹² volt a főtanfelügyelő –, hogy szabaduljanak meg tőlem. Össze is vonták a magyar tagozatot, csökkentették a létszámot. Én románul a magasabb osztályokban nem tudtam volna tanítani, mert magyarul tanultam, és akkor már talán késő lett volna nyelvet változtatni. Így aztán az óraszám apadt, s nekem kifelé állt a szekerem rúdja. Órákat kaptam katedra-kiegészítésként az építészeti iskolában – a mai Kós Károly Szakközépiskolában – és a faipariban¹³, de ott is nagyjából az estiben. Hát el tetszik képzelni, hogy az Olimposz után a tenger feneke, a mennyország után a pokol. De – s ezt azért mondom, hogy legyen elve az embernek, ahogy az életet éli és végigcsinálja – én, mint mondtam a helyválasztáskor Kolozsváron, a székely gyermekekért jöttem haza. Ott is székely gyermekek voltak. De amint mondtam korábban, hogy a kicsiknek ilyen nyelven, a nagyoknak meg amolyan nyelven kell szólni, úgy ott is meg kellett keresni a közös nyelvet, és tanítani őket. Megkapni a módját annak, hogy a biológiában, amit ki nem állhat, amit nem szeret, mert neki semmi szüksége rá kőművesként, legyen sikerélménye, annyi legalább, hogy túrjon meg az órán, és legyen csendben... csak megakad benne valami belőle. Ez a váltás kicsit nehéz volt. Meg hát nehezebb volt a mellőzés, ugye. Meg az is, hogy értek ilyen-olyan elmarasztalások – nem bántás, mert nem sértődtem meg –, például a pártbizottságnál elhangzott az én nevemmel kapcsolatban, hogy nincs már órám itt és kikopok. A főnök, most már nem tudom, melyik párttitkár, azt mondta, hogy áldozat nélkül

12 Nicu Vrabie román tanár, a rendszerváltás előtt főtanfelügyelő volt.

13 Ma a Venczel József nevét viselő szakközépiskola.

nincs eredmény. Ez annyiban vigasztaló is, amennyiben elkeserítő, hogyha éppen áldozatnak tekintettek volna. Rosszulesett.

Kálmán Zsóka¹⁴ volt az igazgató az építészetiben, s mikor odakerültem – híre ment, hogy én milyen véreskezű vagyok –, karácsony felé, az első évharmadban jön és mondja, tanár elvtárs, ugye ebben az osztályban nagyon sok megbukik. Kőműves osztály volt... Mondom neki: Zsóka, fogja meg az asztal szélét: egy se bukik! Nem létezik! Egy se bukik. Mondom, két dologért. Mert azt a keveset, amit ott kérek, azt valahogy tudják, a másik pedig, mindenik mögött ott áll egy aggódó szülő, akinek az a gyermeke a legkedvesebb a világon. Ha látom, hogy akar, kötelességem úgy közeledni hozzá, hogy az akaratából érvényesüljön valami. A leghűségesebb köszönőim voltak, miután én onnan elkerültem.

Hát, Sarány úr, elmondom az ezzel kapcsolatos egyik legnagyobb titkomat. Reggel, ugye, mentem a gimnáziumba megtartani azt a kevés órát, délután mentem át az estibe, és menet végeztem a keresztutat... Mert elsősorban az ember lelkileg kell valahogy ezt a dolgot rendbe tegye. A fizetésben nem tükröződött ez... Na aztán voltak kollégák is, akik... nehezemre voltak.

– *Tehát nem kolléga módjára viselkedtek.*

– Nem! De nem sokan. Magától az embertől is függ, hogy miként viszonyulnak hozzá. Ugye harmincnyolc évet tanítottam. Valaki mondta egyszer, hogy ej, harmincnyolc év az hosszú idő, lehetett bajod az igazgatókkal! Mondom neki: te, nekem egyetlen igazgatóval sem volt bajom. Ó, nem létezik! Dehogynem, létezik! Mondom: tudod, miért? Én magamat annyira becsültem, hogy nem engedtem, hogy hozzám ne úgy viszonyuljon, ahogy kell. Őneki is végeznie kell a dolgát, s az ő dolgának egy részét én vagyok köteles elvégezni. Akkor végezzem úgy el, hogy ne kelljen másodszor visszajöjjön.

– *Akkor nincs konfliktus.*

– Nyilvánvaló! Arról nem beszélek, hogy az elvtelen viszonyulás – régen nyalásnak nevezték – távol állt/áll tőlem... Különben a változás

14 Ungvári Kálmán Zsófia

után érdekes, hogy egyik nap megtörtént a dolog, s másnap már a Márton Áron Gimnáziumban annyi órám lett, hogy tartani sem tudtam.

– *Tehát elégtételt nyert, megtörtént a jóvátétel.*

– Igen, de az elégtételt – Istennek legyen hála! – inkább az eredmények jelentették. Nagy elégtétel volt számomra, hogy visszakerülhettem a saját iskolámba, mert ennek az iskolának – és gondolom, ugyanígy van a székhelyudvarhelyi Tamási Áron és a kolozsvári Brassai Sámuel is – szelleme van. Ezek a falak beszélnek. Ezek a falak valamit sugároznak, aminek te vagy a célja, és te kellene legyél a receptora. Például azt sugják, hogy itt, ezekben a padokban járt iskolába Márton Áron, aki szerette az iskolát. Ezt az iskolát látogatta nagy szeretettel Majláth Gusztáv Károly. Itt volt tanár Pálffy Ferenc¹⁵, aki később Kolozsvárra az agronómiára, az állatorvosira került. Ezek azok, akik beszélnek. Az ő szavukat kell megérteni. És akkor azt hiszem, ha valamit is adsz magadra vagy arra a gyökerre, amelyből kinőttél, akkor azt hiszem, sok biztatás, sok ösztönzés nem kell. Akarjál olyan lenni, hogy esetleg téged is sugjanak a falak. De ha nem, az se baj, csak azt ne sugják, hogy nem voltál olyan, amilyen kell. Engem a ferencesek között eltöltött idő, az ott ért rendkívül jó hatások, és ennek az iskolának a szelleme úgy éltettek, úgy adtak erőt, hogy akármilyen fáradtan feküdtem, másnap fel tudtam kelni, hogy menjek...

– *Hogy érzi: a társadalom mennyire becsülte és becsüli most a tanárt?*

– Mikor először hallottam, elfogadtam és magamévá tettem a kijelentést, miszerint a tanító a nemzet napszámosa¹⁶. Ez csakugyan napszámos munka, de valami nagyszerű. Én a nemesebb oldalát fogtam fel a napszámos munkának, de a felsőbbek – nevezzük így: a társadalom – nagy része, azt hiszem, a megfogalmazásnak ezzel a részével nincs tisztában. Egy időben az is volt a gondom, hogy akik közvetlenül irányítják a tanügyi munkát, az ott folyó tevékenységet, talán nincsenek

15 Pálffy Ferenc (Marosvásárhely, 1912. okt. 18. – Kolozsvár, 1991. máj. 2.) mezőgazdasági szakíró. 1936–45 között a csíkszeredai Római Katolikus Főgimnáziumban, 1945–48 között a Bolyai Tudományegyetemen tanított; 1948-tól haláláig a kolozsvári Mezőgazdasági Főiskola tanára.

16 Vas Gereben mondta, de eredetileg a színészekre. Később aztán kezdték a pedagógusokra alkalmazni, ma pedig már csak rájuk gondolnak e megnevezés hallatán.

is tisztában azzal, amit vezetniük kellene. Ezért azt gondolom, hogy az iskolában folyó tevékenységet az érti, aki maga is végezte egy kicsit, aki közel volt hozzá, és esetleg benne is élt. Azt hiszem, az, hogy ki mennyire becsüli meg vagy miként viszonyul hozzá, személyfüggő is, mert attól is függ, hogy az illető, amikor diák volt, hogyan élte meg azt.

– *Tehát milyen tanárokhoz volt szerencséje...*

– Például a gyimesi származású Veress Péter¹⁷, egykor Magyarország külkereskedelmi minisztere itt járt nálunk iskolába. Ahányszor hazajött és meglehetett, mindig meglátogatta az iskolát. Egy alkalommal, amikor látogatába jött, Eigel Ernő volt az igazgató, és szaladt, hogy mutassa meg az iskolát, többek között a biológia-laboratóriumot is. Volt nekem egy kis gyűjteményem csupa gusztustalan állatokból, s hogy azt mutassuk meg. Hát én lógattam az orromat, mondtam Ernőnek, ne mutogassuk, én azt nagyobb részt magamnak s a gyermekeknek készítettem. Azért mondom, gusztustalan, mert kételtűek és hüllők voltak, főként kígyók, mert róluk írtam az első fokozati vizsgadolgozatomat, a viperákról. Kísérőkkel volt, de egy adott pillanatban ketten maradtunk. Megyünk felfelé, s azt mondja: maga tudja, hogy mikor ide jártam, nem szerettem a természetrajzot? Mondom: én se. Utána szerettem meg. És utána, ahogy ezt viccesen elmondta, beszélgetni kezdtünk, s olyan dolgokat mondott, amelyek meggyőztek arról, hogy nagyon szereti az iskolát, és az, hogy visszajön és meglátogatja, igazolja, hogy megbecsüli azt.

– *A gyerekek változtak-e?*

– Nekem két gyermekem van, ők is már az iskolapadok elé kerültek, és ha az ők és a pedagóguskollégák véleményére is gondolok, akkor azt mondhatom: igen. Minden bizonnyal igen, mert ugye, a világ modernizálódik, halad. Ezért sok is a panasz. Gyakran elhangzik: bezzeg, a mi időnkben...

17 Veress Péter (1928) külkereskedő. A Közel-Keleten volt külkereskedelmi kirendeltség-vezető, majd a Külkereskedelmi Minisztérium főosztályvezetője, miniszter-helyettese (1971–74), illetve minisztere (1979–87). Időközben párizsi magyar nagykövet is volt (1974–79).

– Valószínű, a mi tanáraink is ezt mondták rólunk...

– A mi időnkre, és azonnal magamra is gondolok, mert egyike vagyok még az élők közül a „mi időnk”-ből. Kétségtelen, ahhoz hogy taníthass, fegyelem is kell. Mindenképpen a metodikának is ilyen irányba kell változnia. De nem tudom, hogy megfelelőképpen keressük-e azt, hogy a problémákat orvosolni lehessen. Azt is vallom, s magamnak vallom elsősorban, hogy a gyermekek, amennyiben változtak, annyiban az is változott, hogy az ő formálásukban a hangsúly egy kicsit máshova került. Szerepe van az iskolának, a pedagógusoknak, de mérhetetlenül megnövekedett a szülők szerepe abban, hogy a gyerek olyan legyen, amilyennek szeretnénk, hogy majd felnőttkorban is legyen. Az iskola vonatkozásában rendben van: csengetnek, ötven perc stb., nagyon-nagyon fontosnak tartom az oktatószemélyzet magatartását, annak megnyilvánulását a gyermekek felé. Egyszerűbb szavakkal úgy is mondhatnánk, hogy a példaadást. Szerintem minden pedagógus a gyerek szemében követendő példa kellene legyen valamilyen szempontból, de elengedhetetlen, hogy a tudás szempontjából az legyen. Elengethetetlen az, hogy sugározzék róla: tudja azt, amit mond. A matematikát, a biológiát stb. Azt, hogy maga a pedagógus felelősséget érez az intézmény iránt, amiben dolgozik. És a gyerek iránt. A gyereket szeretni kell, de nem simogatva. Ha kell, úgy is. A gyereket szeretni kell, ezért kell mindent megtenni. A fáradságot nem kell kímélni. Ez volna a pedagógusnak elsősorban a feladata. Hogy mi történik iskolán kívül, abban mérhetetlenül megnövekedett a szülők szerepe. A mi időnkben, annak idején 9 vagy 10 óra után a gyereknek nyilvános helyen nem volt mit keresnie, ha az nem volt rendezvény. Most kár volna a pedagógust azzal terhelni, hogy a gyerek miért megy be a vendéglőbe. Nem tudhatja! A szülő tudja, hogy hánykor fekszik, a szülő tudja, hogy cigarettára, italra – Isten ments –, kábítószerre honnan van pénze. Te adod a pénzt, nem én! Vagy lop a gyerek – az még nagyobb baj! Szóval ilyen szempontból mondom, hogy a szülők szerepe mérhetetlenül nagy lett, s ebben sajnos nem lehet kifogás az, hogy nem bírok vele. Mégiscsak este én nézem meg, hogy lefeküdt-e. Nem tudom... lehet, ez is maradi felfogás...

– Nem hiszem. Valahol itt kell legyen a kulcsa a dolognak, ugyanis a szülők hajlamosak arra, hogy mindent az iskolától várjanak el, ugyanakkor

meg arra hivatkoznak, hogy a pénzkeresettel vannak elfoglalva, gyakran nem is találkoznak napközben a gyerekkel és a rájuk háruló nevelési feladatok teljesítését a tanártól várják el.

– Térben is eltávolodik a tanártól a lehetőség. Egy dologban nem hiszek: abban nem hiszek, hogy rossz a gyermek. Hogy rosszkodik, ha lehet, azt elhiszem, mert láthatom is.

– *Nyilván, próbálják feszegetni a határaikat.*

– Mondok egy példát: volt egy diák, később biológiatestőr és kutató lett. Nem én tanítottam, de szünetekben, s főleg nagyszünetben járt fel hozzám, hogy szakmai kérdésekről beszéljünk. Egy alkalommal már becsengettek – nálam a csengetés, az szent volt és sérthetetlen! –, és mondom neki: te, Pali, csengettek. Nem mész? S azt mondja, még ráérek, úgyis óra alatt tízóraizunk stb. Mi ez? Fegyelmezetlenség. Amit a tanár előtt csinál meg. Ilyenek vannak, ezek hétköznapi dolgok, de igen, a szülők abbéli hivatkozása, hogy a létfenntartás stb. sokat elvesz az idejéből, az mind igaz, de valahogy meg kell oldani a dolgot. De vajon ez az útkeresés elég őszinte? Nem csak addig terjed ki utánajárában, ameddig az én kényelmemet nem sérti? Vajon, ha áldozatot kell hozni, s esetleg a magam rovására vagy kevésbé javára, megteszem-e? De hogy meg lehet kapni, meg kell kapni, az biztos, és van rá lehetőség. Gondolom én...

– *Nem maradt volna ezen a pályán, ha nem hitt volna ebben.*

– Harmincnyolc évet voltam a gimnáziumban, negyvenvalamennyit a tanügyben. Azalatt is sokszor változott a helyzet, és mi is kellett alkalmazkodjunk a változáshoz. Az, hogy ma is vannak pedagógusok, akik szép eredményeket érnek el: ők is valahogy csinálják. Elfogadtatják magukat...

– *Térjünk vissza a rendszerváltás utáni történésekre. Újból lehetett nyíltan gyakorolni a vallást, az iskola falai közé visszaköltözött a hit, sőt, intézményesen az egyház. Ebben a folyamatban Ön is aktív szerepet vállalt.*

– Ott kezdeném talán, hogy ha valamit hiányolnék a pályámon – egyebek mellett, de elég nagy hangsúllyal –, az az, hogy a tanításban és a nevelésben is nagyon sokan nem tudtuk azt adni, ami bennünk volt. Ami a lelkünkben volt. Ha igen, akkor is egyedi esetekben, egyedi

lelki problémákkal vívódó, egyedi lelki válságban lévőekkel lehetett esetleg szóba hozni a dolgot. Változott a rendszer és visszaköltözött az egyház és a vallásos felfogás az iskolába. Ez természetesen nagy öröm volt, elsősorban azoknak, akik ezt igényként szenvedték el addig. Nyilvánvaló, hogy a tantestület akkori állapota szerint nem mindenki fogadta ezt örömmel, vagy nem igényelte, mások viszont, ha igen, igen, ha nem, nem, s a harmadik része örvendett, hogy köztünk az Úr, nyíltan is. A magam és még néhányunk részéről az iskolával kapcsolatban és hozzá kötődve az volt a cél, hogy mindent, ami régen volt, s ami most is szükséges és aktuális, vezessük vissza az iskolába, hogy az, ami olyan sokáig hiányzott, legyen része az iskolának. Hogy a tanításba ezt ki hogyan vitte be, az a saját dolga volt, meg hát a tantárgytól is függött. Intézményesen – és amivel kapcsolatban én is próbáltam tenni, és valamit tettem is – az iskolának azok a tradíciói, amelyek szorosan kötődtek a valláshoz. A névadásban aktívan próbáltam részt venni, a Márton Áron nevet választottuk. Hát ez sokakban feltűnést keltett vagy túlzásnak tűnt. Én nem tartom túlzásnak.

Nekünk határozottan szerepet kellett vállalni a csíksomlyói búcsúnak a régi formában való megjelenítésében. Ez ment is, a tanárok legnagyobb része szívesen vállalkozott, ha megkértük, vagy ha véleményt kellett nyilvánítani. Tehát változott a helyzet, de a mai iskola nem a régi. Nem a régi, mert a gyerekek között ma is van olyan, akit a vallás nem érdekel, az iskola vallásos volta ilyen szempontból a régitől eléggé nagy mértékben különbözik. De a kollégák hozzáállása, hogy az iskolában vallásos szellemben folyjon az oktatás, nevelés, pozitív volt.

A Segítő Mária Gimnázium még nem volt, és egyik nap nagyszünetben a Márton Áronban összehívtak egy gyűlést. A gyűlésen megjelent Borbély Gábor főesperes úr, Eigel Ernő vezette a tanácskozást. Elmondták, lehetőség volna arra, hogy elinduljon a Segítő Mária Gimnázium, de egyelőre az egyháznak erre anyagi lehetőségei nemigen vannak. Elhangzott a kérdés, hogy van-e a tantestületben olyan, aki térítésmentesen órát vállalna az új gimnáziumban – neve még nem volt akkor. Kézfelemeléssel kellett jelentkezni... és egy kisebb iskolára való tantestületnyi ember jelentkezett, hogy térítésmentesen vállalja – ugye, valamennyiünknek majdnem dupla szakunk volt – bármelyik szaknak az oktatását. Amikor beindult az iskola, vállaltuk, mentünk,

de egy órát sem kellett ingyen tartunk, mert közben rendeződött az anyagi helyzet. Úgyhogy igen, pozitívan reagáltunk.

Most annyival bővült, gazdagodott a tanítás, hogy félelem nélkül, nem csak a tantermi oktatásban, hanem az iskolán kívüli nevelés eszközeibe, lehetőségeibe is bekerült a vallás, bekerült az istenhit. Gondolok a tanulmányi kirándulásokra. Egy alkalommal Miklós Jós-kával¹⁸ kirándulni vittünk gyerekeket, a kirándulás végső pontja, célja Gyulafehérvár volt. Jós-kával megegyeztünk, hogy a katedrálist meg fogjuk nézni. Azt akkor nem volt szabad, még a kommunizmus idején volt. Na, de mit ad az ég, elmegyek Jós-kához, s mondom neki, te, egyúttal nézzük meg a Márton Áron püspök úr sírját is. Na, csakhogy oda nemigen volt szabad bemenni. Én bementem a püspöki irodába, ott volt egy szimpatikus hölgy és mondom neki, hogy Csíkszeredából vagyunk, és legyen olyan kedves, az idejéből áldozzon ránk öt percet... Azt mondja a hölgy, hogy itt van a katedrális kulcsa, és a sír kulcsa is, menjünk, nézzük meg. Mialatt én ezeket intéztem, s tapostam az utat, azalatt Jóska az udvaron összefutott Jakab Antal püspök úrral. A püspök úr megszólította, beszédbe elegyedtek, s Jóska mondta, hogy a csíkszeredai gimnáziumból vagyunk. A püspök úr nagyon kedves volt, és az egész társaságot meghívta a püspöki kertbe – Jóska még tiszteletből sem merte mondani, hogy püspök úr, köszönjük szépen, de nem tudjuk elfogadni. Beleegyezett, felmentek. Na és aztán következett a búcsúzás, felszálltunk az autóba... De mi lesz, ha hazamegyünk? Jóska Gyulafehérvártól Medgyesig azon morfondírozott, hogyan támassza alá, hogy ez tulajdonképpen miért is volt, miért is kellett így történjen, hogy ne legyen ebből aztán probléma. Most, ugye, ez nincs. Mehetünk, meg lehet nézni... Ugye, azt nem kell mondanom, hogy a településlátogatásoknál a templomok az elsők... Most ezeket szabadon lehet látogatni. És látogatják is.

– *Az első szabad búcsúról milyen emlékei vannak?*

– Azon már szervezőként vettem részt. A régi és a mostani búcsúk között óriási a különbség: a régi búcsú az ünnepi szentmise után kezdődött, a szentmise a templomban volt, jóval kevesebb zarándokkal. A körmenet a szentmise után egy órával kezdődött, és ahogy régebben

18 Miklós József (Farkaslaka, 1940. dec. 7. – Csíkszereda, 2003. nov. 26.) nyelvtanár, tolmács. A Márton Áron Gimnázium és a Sapientia EMTE tanára volt.

is volt, Gyergyóalfalu ment elöl, középen a labarum és a papság, utána a hívek zöme. Akkoriban a körmenetben nagyon ritkán volt püspök, de ott volt a ferences tartományfőnök. A labarumot már akkor különös szertartással vitte az akkori Római Katolikus Főgimnázium legkiválóbb végzős fiútanulója és vagy hat kísérő fiú, faciger, ők is különös öltönyt viseltek. Már az első búcsút úgy akartuk, hogy a régi formában történjen, és így is történt. Ebben a Márton Áron Gimnázium tanárai segítettek, és amennyiben és ahol tudtam, próbáltam én is részt venni...

– *Roppant érdekes, izgalmas és tanulmányos mindaz, amit elmondott. Önt hallgatva eszembe jutott, hogy milyen meglepetéseket hoz az élet, a gondviselés: Ön magyartanárnak készült, miután pap nem lehetett, de nem sikerült. Erre fel a fia magyartanár lett, ugyanabban a gimnáziumban, amelyben Ön is tanult és tanított. Sőt, mi több, a ferencesekkel való kapcsolata is intézményes, ugyanis a rendtartomány sajtófelelőse. Gondolom, ez nem kis elégtétel Ön számára...*

– Hát igen. Ha szabad elmondani, volt egy példaképe, a nagytekinélyű Pöhacker Balázs atya. Az ő keze alatt ministrált – mert ő gyakran járt ministrálni –, s a hívek mondták: biztos pap lesz belőle. Na, nem lett az. Akit az Isten hív, az lesz pap. Még azt is jól kell értelmezni...

– *...egyáltalán meghallani a hívást!*

– Utána nem volt kétely egy percre sem, hogy magyar szakos tanár legyen. Pünkösdi búcsú volt éppen, rendezőkkel, másokkal, a fiam is már akkor nagyobb volt, már középiskolás, beszélgettünk a kolostorban. Ott volt egy ferences testvér, és éppen arról beszéltünk, hogy én is voltam a rendben. És mondja a ferences testvér a fiam jelenlétében: ó, Laci bácsi, milyen kár, hogy nem lett ferences. A fiam rárivall: te mit beszélsz? Akkor mi volna most velem? Persze, nagyon örvendek neki, s annak is, hogy magyar szakos lett. Bár az első felvételije nem sikerült, kitartott amellett, hogy magyar szakos legyen, Kolozsváron végzett. Hát igen, úgy ahogy tetszett mondani, számomra nagy elégtétel. S az is, hogy két ügyes, jó gyermekkel áldott meg a Jóisten. Hát szóval itt az elégtétel. Aztán a nagy számadás még hátravan...

- Volt időszak, amikor a fiával együtt tanítottak?
- Nem. Ő 2000-ben jött a gimnáziumba, én akkor jöttem ki onnan.
- Tehát váltották egymást...
- Igen. Versenyvizsgán 2000 nyarán elnyerte az állást és bejutott, én pedig kiléptem. A fiókomat kitakarítottam, papírral béleltem, a szekrényt is kitakarítottam, bezártam, a kulcsot betettem a fiókba. Azt hiszem, egy cédulát is hagytam, és becsuktam a fiókot. Már nem emlékszem, hogy mit írtam, valami olyasmit, hogy a Jóisten segítse. Aztán abba a szekrénybe költözött be, s az volt a fiókja is, amíg át nem rendezték a tanárit. A gondviselés figyelmét észleltem én ebben is, hogy oda jött, ahol iskolába járt, és az én helyemre is jött. Ez egy külön ajándék. A lányom pedig a Segítő Máriában tanít, az is egy isteni ajándék. S az is, hogy a fiam nem veszítette el, mert talán azelőtt már megtalálta a ferencesekhez vezető utat. Úgyhogy most sajtóreferens, s az is jó dolog. Jó dolog...
- Azt hiszem, ez akár zárszó is lehetne. Helyette azonban meséljen erről a kis Márton Árpád-képről, amely egy gyermekét tartó anyát ábrázol... Mint mondta, hosszú ideig ez volt az Ön szentképe...
- Igen. Az ágyamból éppen azt látom. Szentképet kitenni abban a vészes időben nem volt ajánlatos, csupán a konyhában volt egy feszület. Amikor valami bántott, néztem a képet, s mondtam: ennek a nőnek olyan jósaágos az arca, mint a Szűzanyának, a kicsi gyermek meg kicsi gyermek, hát az legyen az én szememben Jézus... És akkor az így jó volt...

Borsodi L. László

CSONKOLT TESTEK, CSONKA LELKEK

– Muszka Sándor: Szégyen¹ –

Muszka Sándor *Múzsák, trágyás szekérrel*² című kötetről úgy fogalmaztam, hogy a könyv első felében olvasható versekben az értékvesztésre ironikusan, hetykén reagáló költői magatartás mellett a kötet második részében fellelhető a veszteségtudatból származó elégikus, nosztalgikus költői magatartás, amely számot vet élettől, szerelemmel, halállal, költészettel. Annak a reményemnek adtam hangot, hogy talán ez a gondolatibb verseszéd lesz a jövőben Muszka költészetének erőteljesebb vonulata, védjegye.³ A kritikus reményének beteljesülésére azonban várni kellett, mert az időközben megjelent és visszhangtalan maradt *Magányos nőknek, bukott fiúknak*⁴ című verseskötet leszámítva a költő prózaírói pályára lépett. A székely egyperceseket tartalmazó *Sanyi bá*⁵ és *A lusta dög*⁶ a szerzőt – főként az előbbi – az egyik legnépszerűbb humoristává avatta, az olvasók nemcsak a könyvesboltok polcai előtt lapozgatva kuncogtak, vagy otthon a fotelben ülve hahotáztak Muszka poénjain, hanem az ő szövegeitől volt hangos jó néhány televíziósatorna szórakoztató műsora is.

A röhögés közepébe azonban belecsap egy szó, a legutóbb megjelent kötet költőietlen, egyben drámai címszója, a *Szégyen*, amely nézőponttól függően megalázottságot, kiszolgáltatottságot, önbecsülés-vesztést, sértettséget, lázadást fejez ki, és az önfeledt nevetést a tragikum és a groteszk-abszurd csendjébe fordítja át. Ha nem tudnánk a fülszövegből, hogy Muszka Sándor egy öregotthonban vállalt munkát, és ez az élettapasztalat ihlette a könyvet, a szövegekből akkor is kiderülne, hogy a társadalom peremére szorult és szorított, el- és lezüllött, otthonaikból

-
- 1 Kárpát-medencei Tehetséggondozó Nonprofit Kft., Budapest, 2018, Csillag István illusztrációival.
 - 2 Erdélyi Híradó Kiadó, Előretolt Helyőrség Szépirodalmi Páholy, Kolozsvár – Ráció Kiadó, Budapest, 2010.
 - 3 Vö. Borsodi L. László: Ha felcsipeszkedünk a trágyás szekérre. In *Székelyföld*, 2013. február, 115–120.
 - 4 Orpheusz Kiadó, Budapest, 2014.
 - 5 Erdélyi Híradó, Kolozsvár, 2012; 2. kiadás: Ulpius-ház, Budapest, 2013.
 - 6 Irodalmi Jelen Könyvek, 2017.

száműzött vagy önként a hajléktalan életmódot választó, utóbb az öregotthon/hajléktalanszállás kegyetlen körülményei közé került emberek sorsáról van szó. Az egyes szám első vagy harmadik, illetve a többes szám első személyben beszélők szólama hol egyéni sorsként, hol közös emberi léthelyzetként panaszolja el a múltban az általuk vagy mások által okozott és a jelen körülményeihez vezető testi-lelki szenvedést, a jelen kínjait, a sorstársak rosszindulatát, állati durvaságát és a társadalom megvetéséből fakadó magányt. A szegény a szereplők saját hibáik miatt érzett szorongása, önbecsülés-hiánya, büntudata („hol kezdenénk és elmondható-e / a romlás mit magunk idéztünk fejünkre”; „az alantól hittük a kéklő magasság” – *Örök Faust*), valamint a költészet ítélete egyrészt a társadalom felett, amely ilyen ember alatti léthelyzetbe kényszeríti egyes tagjait, másrészt a teremtés rendje felett, amely emberhez méltatlan torz lényre degradálja azt, aki Isten képmása volt.

Életüket, ha egyáltalán életnek lehet nevezni, a lelkét eladott Faustéhoz lehet hasonlítani, az élettér, amelyben élnek, egy létállapot metaforája, a könyvben többször visszatérő, a lent archetípusához kapcsolódó pokol képzetével rokon, Dante poklának külön bugyra: „lakhelyünk e mérhetetlen mély / hol kínoknak ezer acélfogója / sem élni sem halni nem hagy” (*Örök Faust*). Világuk tetem, amelyben – körülöttük és bennük – testi és lelki értelemben minden rothadásnak, oszlásnak indult („Csonkok, fekélyek, szagló pelenkák, / bomlásnak indult, viruló tetemek”), de mintha ez a pusztító állapot soha nem jutna végpontra, volt kezdete, kiváltó oka, de nincs vége, életük olyan, mint a vámpíroké, élniük kell holtan, és haláluk maga az élet: „Átkozottak, kiket nem fogad be a föld, / és nincs helyünk sehol rajta kívül más.” (*Tetem*) Az is lehet azonban, hogy a születés eleve a bűnbe esés, a rothadás, a bűnre való hajlam az emberbe van kódolva, ebben az esetben az ember sorsa determinált, és torzulásának, önelvesztésének nincs meghatározható kezdete: „Terméketlen fák lemetszett ágai, / heverünk vetetlen ágyakon. / Senki, de senki nem emlékszik már, / a rothadás mikor költözött belénk.” (*Szabad*)

Nevenincs férfiak, nők és gyermekek, identitás nélküli lények világa ez, akik hol a morfiumadagtól elkábulva, Isten által elhagyottan (*Egy napra még visszatér a nyár*) ismeretlen nyelven kiáltoznak (*Névtelen*), hol egy-egy tiszta pillanatukban felidéződik bennük a közelmúltban elkövetett, érthetetlen tett miatti marcangoló büntudattal együtt („újév

reggelre megbolondultam, / ma sem értem, mi történhetett”) a megszépült távolabbi múlt emlékképe: „Nem így akartam, itt van a fénykép, / megcsókolom, szerettem nagyon. / (...) Sört iszunk, azok az estis barátok, / az egyéves lányom járni tanul.” (*Album*) Az emlékezést tartalmazó versek olyanok, mint a létezés bűnében fetrengők egy-egy megrendítően szép vallomása, gyónása arról, hogy gyengeségük miatt képtelenek voltak tudatosan szembenézni az élettel, és el akarták dobni azt: „Égő szurokká változott a hab, / sülyedni kezdtem, menthetetlenül. / (...) / tűzoltók törték rám a lakásajtót.” (*Tengeren*); „Nem akartam tudni már semmiről, / csak az a békés, zsibbasztó kábulat, / néztem, hogy fog tüzet a viaszkosvászon” (*Monoxid*). Vagy megrontás, gyilkosság vezetett el egyeseket a lét elviselhetetlenségének a tudatához: „Magyartanár volt, költőnek készült, / rajtakapták egy tanítványával. / Börtönbe került, onnan utcára” (*Túl szomorú*); „Leszúrta anyját, aztán végzett magával, / Zuhanásában még belefogódzott.” (*Ölel*)

Az emlékezés nemcsak bűnbánat, hanem büntetés is („Az arctalan hóhér birtoka ez, / ki mikor alszunk, megnyalja csonkjaink. / (...) / Pokolkirályé, ki láncra verve tart, / míg életünket újra nem éljük.” (*Szállás*), amely elől nem lehet menekülni se nappal, se éjjel: „mindnyájan tudták, mi közeleg, / mégis csak ő nem aludt az éjjel.” (*A kertben*) A kiútatlanságból a létezés poklának újabb bugyrait választják, ahogyan a múltban is tették (ilyen értelemben felszámolódik a két idősik közötti határ, egymásra vonatkoztathatók), és még mélyebbre sülyednek: italba, gyógyszerekbe („Nem bírta már el gyomrom a szeszt, / jöttek a gyógyszerek.” – *El innen*; „A bróm, / ádáz börtönőrünk, / napok óta / semmit nem kérdezett.” – *Kanűr*), állati szexbe menekülnek („Nem sír, s csak néha tépi ruháit, / ha cigije elfogy, bárkit szájába vesz.” – *Virág és kiscica*), vagy egymás ellen támadnak, érzékeltetve, hogy helyzetükre nincs megoldás, nincs megváltódás: „Mikor a tolószékből a földre, / rúgtak, s mankókkal vertek a többiek.” (*Mikor a tolószékből a földre*) Mindannyian az életüket vakvágányra vivő tragédia után vannak („A legtöbb közülünk volt már bezárva” – *Négy fal*), amit visszamenőleg nem tudnak megváltoztatni, a jelen nem oldja fel a múlt bűneit. Ebben a világban és létidőben nincs erkölcsi rend, az ok-okozatiság megszűnik. Ebben az utáni, az érkezni nem akaró halált váró állapotban a sorsukat irányítani képtelen, magányos, passzív lények növények módjára vegetálnak, kiesve a konvencionális időből, a

társadalomból: „Mióta fekszem, / alkonyul, virrad, s te nem jössz sosem.” (*Mióta fekszem*). Élő halottak, akik nem illeszkedtek be a világba, vagy kiestek annak működéséből, az elhibázott teremtsé selejtemberei, akik kényszerűen mintha saját elmúlásuk fölött virrasztanának: „kihűlt ágyakban hevernek éberen, / mint szavak egy meg nem írt versben.” (*Tinta és tű*) Emberi rekvizitumok, ember formájú állatok, akiknek Franz Kafka féreg formájú emberénél, Gregor Samsánál is kétségbeejtőbb a helyzete, akik így panaszkodnak: „Teknősbékát csinált belőlünk az úr” (*Monoton*). De hogy ki ez az úr, kisbetűvel írva, nem tudni. Bár az Isten név feltűnik a kötetben, inkább a beszélő intézeti korszaka előtti életéhez köthető, a távoli, elérhetetlen transzcendencia maradványaként értelmezhető, nem Gondviselőként, aki irányítja, intézi a világ sorsát. A kisbetűvel írt rejtelmes úr említése inkább a kiszolgáltatott, megvetett embereken uralkodó földi kisistent sejtet, aki úgy fogható fel, mint a – ha egyáltalán létező – mindenható, -tudó szerepéből kiesett, az erről a világról megfélemező Isten groteszk, kicsinyes földi mása. Ezt az is alátámasztja, hogy a lét förtelmébe dobott, a létezése miatt szégyenkező embernek nincs kihez fohászkodnia, helyzete Baka István *Fredman szonettjeiből* című versének beszélőjénél is siralmasabb, mert ő legalább kérhet, neki van, akit megszólítania: „Ha már a hús-vér szégyenébe hoztál, / hadd üljek még terített asztalodnál”. Ehhez képest Muszka Sándor versvilágában az embert magára hagyó, Beckett Godot-jára emlékeztető, érkezésével riogató abszurd urára ismerhetünk, aki nem megszólítható, nem ad feloldozást: „bűneim megvallanom kinek? // Hallgat most, akinek szólni kéne, / elindult már, úton van felénk” (*Tánc*). Marad a teljesség vágyának beteljesülése helyett („Éji pillangó verdes a fényben, / visszahull egyre, nem éri el.” – *Spleen*) a testbe zártság, az ösztönök börtöne, a függőség okozta agonizáló, élőhalott állapot, felkészülés arra, amire nem lehet, de kell („Hány ezer meddő nekifutás kell, / míg elemelkedhetsz lebegve, súlytalan” – *Kő*), az elfogadhatatlan kényszerű elfogadása („tanulunk nem embernek lenni” – *Hárman*), mert újrakezdeni nem lehet, nincs miért. Ezt nemcsak az idő irreverzibilitása teszi lehetetlenné, hanem az is, hogy az élet, mint egyszer megszerezhető keserű tapasztalatok ideje, kerete nem ad már reményt, erőt semmiféle újrakezdéshez, hitet ahhoz, hogy jobb, másabb lehet, inkább közönyt, rezignált belenyugvást abba, hogy ennyi és ilyen a lét: „mert aki élt, az életre nem kel, / nem nézek oda, ott van, tudom.” (*Árnyék*)

Dramai hangvételő, megrázó Muszka Sándor *Szégyen* című versvilága, aki úgy változtatja irodalmi témává a hajléktalanok hűgyszagú, morfiomos, pálinkabűzös hétköznapijait, történeseit – amelyben nemcsak a testek csonkoltak, hanem a lelkek is csonkák –, hogy talál ehhez egy adekvát költői nyelvet. Ennek a nyelvezetnek a poétikai hatása pedig a depoetizáltságban rejlik. Ereje a költőietlenség, az élőbeszédhez közeli nyelvi eszköztelenség, kopárság, utalásos jelleg, a sejtetés és kihagyás, hogy ebben a nyelvi egyszerűségben annál erőteljesebben ragyogjanak fel a költői képek, amelyek szintén azt sugallják, minden előbb, mint maga az ember: „fénycsóva biceg a kórházfolyosón” (*Egy napra még visszatér a nyár*); „Nézem, a kereszt árnyéka hogy halad” (*Mínusz*); „Szikrázik a fény a sárga csontokon” (*Haza*); „Koromfellegből szállt le az angyal” (*A kertben*) stb. Ez, a költőietlen költői nyelv szépsége, a végest, a veszendőt művészetté, a létezés poklát, a rútot esztétikai széppé formáló poétai gyakorlat lehet az olvasó egyetlen vigasza, kapaszkodója a létfelejtés drámájával, az emberi élet végességével való szembesülés ellenében.

Muszka megérkezett ahhoz a gondolati és létösszegző-számvető versbeszédhez, amit a *Műzsák, trágys szekéren* című kötet második fele ígér. Minden bizonnyal ez a hang érlelődik, csiszolódik tovább, és még tömörebb szövésű költői nyelven tud majd megszólalni a következő verseskönyvekben, amelyekben már nem egy valószerű/fiktív tér-idő kerethez kötötten (öreges otthona, hajléktalanszálló), hanem egyetemesebb, filozófiai síkon fogalmazódnak meg a lét összefüggéseire vonatkozó kérdések, dilemmák. A létet tragikusnak, rútnak és reménytelennek látó felfogás, ars poetica ugyanakkor megérteti, sőt visszamenőleg és előreutalva is más megvilágításba helyezi Muszka Sándor nevetett műveit. Az a nyomasztó, a létezés egészét meghatározó dráma ugyanis – amin végigvisz könyvében a szerző – fájdalmat okoz, a humor pedig a fájdalomból ered. A nevetés ösztönös mechanizmus a sírás megakadályozására. Ezért véd meg minket *Sanyi bá* a *Szégyentől*, és mutat rá a *Szégyen* arra, hogy milyen léttapasztalat hívja létre Sanyi bá humoros, olykor ironikus „felálló nyeletlenkedéseit”, meggyőzve, hogy nem a felszín fecseg azokban a szövegekben sem, hanem az emberi létezésből fakadó szomorúság, szégyenérzet háritása, tudatos felejtési akarása. Remélhetőleg, ezt a két- vagy többféle hangot, értékszerkezetet egységesítő közös alap, nyelv- és lételfogás alakítja tovább a szerző kibontakozóban levő életművét.

Gazda József

MAGYAR MANASZ

Manasz az a kirgiz, csodálatos, emberfölötti erényeket megtestesítő mitikus hős, aki szétszórt népét egyesítette s elvezette mai hazája földjére. Köréje szövődik a kirgizek nemzeti eposza, mely az egyetemes irodalom egyik leghosszabb hőskölteménye.

„Ezüstből teremtetett, / Aranyból teremtetett, / Égi és földi lénynek / Ötvözete hős Manasz” – olvassuk.

Bár már a XIX. században papírra vetették az első lejegyzéseit, máig él szájhagyományban is, előadói, megszólaltató énekesei a társadalmilag is megbecsült manaszcsik.

Miért fontos nekünk, magyaroknak, hogy ez a sajátos mű a mi nyelvünkön is megjelent?¹

Mert ritmusos, hét szótagos, 4/3-as ütemben zsongó sajátos sorait olvasva, azokat magunkban lüktetve, mintha a mi népünk múltjában, őseink életében, életmódjában is szemlélődnénk. A hősköltemény színhelye az a keleti táj, az Altaj-hegység, Kína, Mongólia és Taskent közötti messzi terület, amelyre Kőrösi Csoma Sándor is el szeretett volna jutni, hogy keresse, kutassa, honnan jöttek a mi eleink... Hogy rokonaink-e a kirgizek vagy a hőkölteményben ugyancsak szereplő kazakok, mandzsuk vagy mongolok, esetleg a kitajok, nem ez a kérdés merül fel bennünk az eposz sorainak olvasása közben, hanem az, hogy mint lovasnomád népek, ők is ugyanazt az életformát élték, mint a mi eleink. Legeltették állataikkal a jófüvű sztyeppét, gyorslábú hátszlovakon benyargalták a ködbe és fellegekbe vesző tájakat, s mindennapjaik része, létük értelme a szinte állandó harc volt a hasonló életmódot folytató más népekkel a jobb legelőért, a táj szívének a birtoklásáért, s annak révén a létükért, megmaradásukért.

Hősöket, már-már legyőzhetetlen vitézeket neveltek ki.

1 *Manasz*. Kirgiz hősének. Budapest, 2017, Molnár Kiadó. Kirgiz eredetiből a nyersfordítást készítette, a jegyzeteket és az utószót írta: Somfai Kara Dávid, a műfordítást a kirgiz verstani elvek alapján készítette és a verstani tanulmányt írta: Csáji Koppány László.

„Hős Csubak és Alambet, / A világgal felértek (...) / Szilaj hős, vitéz Szirgak, / Sólýomröptöd célba ér (...)”

Ló és lovas szinte össze voltak forrva, csak együtt, közös erővel tudtak győzni. A mű is mindig együtt nevezi meg a harcoló hőst a lovával. Ugyanannyi lónév, mint ahány hősnek a neve. Ahogy a vágatva száguldó vitézek harcáról olvasunk, a mi egész Európát bekalandozó őseink jutnak eszünkbe, akik – a nyugati krónikások is feljegyezték – huj-huj kiáltásokkal közelítették meg és kaszabolták az ellenséget. Itt is csatakiáltásokkal vágatnak a harcosok az ellenség felé. Harcmódoruk is hasonló a mi eleinkéhez, visszafelé nyilaznak, néha megtévesztő módon menekülnek, hogy aztán „*arcul szembetérvén*” üldözőiket legyőzzék. Bátran és vitézül minden percben készek meghalni a népükért. Mert ha: „*Kalmakok legyőznének..., / Népünket kiirtanák.*”

A mi legendáinkból is ismert motívumokra bukkanunk, mint amilyen az erejével hencegő idegen birkózó. „*Dzsolojtól mindenki fél, / Támadóját megöli.*” Amiként a mi Botondunk és Toldink is legyőzik a bizánci óriást, illetve a cseh vitézt, az ő öreg harcosuk, Kosoj is erőt vesz Dzsolojon.

„*Sötéthajú lányokból, / Nomádlak szépeiből / Százharmincat raboltak*” az ő harcosaik, akárcsak Hunor és Magyar meg 50-50 jó leventéjük a mi *Csodaszarvas* legendánkban. És sorolhatjuk tovább is a közös motívumokat, mint amilyen a fehér ló áldozata vagy a halotti tor szokása.

Ellenfeleik – kitajok, kalmakok – ugyanúgy győzni akartak, mint ők, mert azok számára is éppen olyan fontos volt a lét, a megmaradás. Nekik is hős vezérek – mint amilyen Kongur báj –, s vitéz harcosaik voltak: Usak, Muradil, Neszkara. Ám a kirgizek erkölcsileg többek voltak – vallja az eposz –, becsületesek a küzdelemben, szavukat megtartók, a becstelenséget megvetők. A hős Manaszt is csak ármánykodással, orvtámadással tudta mérgezett fegyverével megsebesíteni Kongur báj, ami aztán majdani halálát is okozta.

A sztyeppék szép nomád lányainak leírása vetekszik a Biblia *Énekek énekének* soraival:

„*Akilaj – idősb lánya – / Épp 16 éves múlt, / Díszes gombként ragyogott. / Szemöldöke szép ívű, / Fényes, göndör haja volt, / Gyöngysorként foga fénylett... / Törmarkolat dereka, / Keze mint ezüstfonál, / Bőre olyan gyönyörű, / Mint a legszebb porcelán.*”

Sorjáznak a varázslatos tájakat, harcot, emberi jellemeket, egy nép küzdelmes sorsát megörökítő képek, történetek, a vitézséget, az erőt megjelenítő leírások, melyek népük lelki nagyságát, erejét örökítik meg. Az ősök a múlt kódébe vesző legendáit. Még azt sem tudta kideríteni a történetírás, hogy valós lény volt-e Manasz, ha az volt, mikor élt, vagy pusztán a mítosz szüleménye.

Ömlenek, gördülnek a verssorok, s a 18 573. sorral ér véget a nagyeposz. Bár terjedelmes, mégis inkább tömörnek, néha szikárnak, nem túlbeszéltnek, de mindig megjelenítő erejűnek érezzük. Költőisége robusztus és lírai egyszerre – mondhatjuk mi is a fordító szavaival. Stílusa eredeti, nem követ előképeket, a maga sajátosságait adja. Csáji László Koppány felbecsülhetetlen értéket teremtett, szólaltatott meg, s tett a mi tudatunk részévé is, nemcsak műveltségünket, önismertünket is gazdagítva ezzel.

Botticelli Remix, 2000, részlet (kenyér, mélynyomás, penész, 90x180 cm)

Halász Péter

NYERGESTETŐ – EGY RÉGI-ÚJ NEMZETI EMLÉKHELY TANULSÁGAI

– Balázs Lajos: *Nyergestető*.

*A lelkiismeret ágkeresztes-kopjafás temetője*¹ –

Balázs Lajos, a csíkszeredai Sapientia EMTE docense, néprajzkutató legújabb könyvével olyan témához nyúlt, ami a történelmi szemléletű etnográfia, szociográfia és história határterületén található, s így együtt, módszertanait összegyúrva, alkalmas a szerző által felvállalt téma megragadására. A szabadságharc egyik legutolsó csatájaként számon tartott, Nyergestetőhöz köthető ütközet nem volt a magyar történelemben valami sorsdöntő csata, nem is hadászati jelentősége miatt érdemes rá, hogy megőrizze a nemzeti emlékezet, hanem az eseményhez fűződő, azóta eltelt bő másfél évszázad során kivirágzott, főként színhagyománnyal terjedő, újabb és újabb rétegekkel gazdagodó szellemtörténeti háttér, aminek úgyszólván minden jelensége egy népcsoportunk, a székelység, majd egyre inkább a XX. században többször is szétszakított magyarság öntudatának, összetartásának erősödését szolgálta.

Nyergestető a Keleti-Kárpátok nyugat felé tekintő oldalán, egy 878 méter magas hágó a jelenlegi Hargita megyében, átjáró a Háromszéki és a Csíki-medence között. 1849. augusztus 1-én – alig két héttel Világos előtt – Gál Sándor tábornok a Moldvából beözönlő orosz csapatok ellenében Tuzson János alezredesre bízta a szoros védelmét. A túlerővel szembeszálló pár száz székely nagy része odaveszett az öldöklő élet-halál küzdelemben, s ennek a kilátástalanságában is vállalt harcnak az emléke mindmáig „a Nyergestető”. Az esemény köré már a kortársak elkezdtek fonni a kérdésekből és feltételezésekből készült koszorút. Egy „muszkavezető” kászoni oláh pástorról feltételezték a székely katonaságot hátba támadó cári csapatok útbaigazítását, hiszen a nemzeti önérzetnek éppúgy „árulóra” volt szüksége, mint a világosi fegyverle-

1 Gutenberg Kiadó, Csíkszereda, 2018

tétel esetében. Ezt követően az abszolutizmus idejéről természetesen, de a kiegyezés utáni időkből sincs nyoma Nyergestető nemzeti emlékhellyé válásának. Csak a millennium idején kezdett foglalkozni a nemzeti kegyelet ezzel a helyszínnel. Balázs Lajos föl is teszi a kérdést: a leveretés, majd a felemás megegyezés „lelki bénultsága”, vagy „a kezdeményező személyiség hiánya volt-e az emlékműállítás késleltetője”? Érdekes módon kerülő úton jelentkezett a *nemzeti lelkiismeret*, mégpedig egy csíktusnádi születésű, 1858 óta Bukarestben élő kovácmester személyében, „aki 1896 nyarán a budapesti millenniumi ünnepekről hazalátogatva, bejárta gyermekkorra tájait, s döbbenet tapasztalta, hogy a Nyergestetőn, az egykori csata színhelyén a hősök sírjára még egy egyszerű keresztet sem állított az utókor. Elnökletével 11 tagú bizottság alakult Románia fővárosában, és „rövid idő alatt összegyűlt az a tekintélyes összeg”, amelyből felállították és 1897. augusztus 8-án ötezer ünneplő részvételével felavatták az emlékművet. Ilyen kovácmesterek termettek akkoriban Csíkban és Bukarestben! Megható adalék, hogy ezen az ünnepségen számos 48-as honvéddel együtt részt vett az ütközetet egykor vezénylő Tuzson János nyugalmazott alezredes is.

Az ezt követő száz esztendő során, elsősorban a környékbeli székely települések népének hagyományában élt a hősies nyergestetői küzdelem emléke, a körülményektől függően emeltebb fővel, vagy éppen szemlesütve, hiszen a Trianon utáni Romániában minden magyar történelemre való emlékekezést a fennálló hatalom elleni tiltakozásnak tekintettek. De hát a kegyeletnek és az emlékezésnek számos formája létezik, s ebben a magyarok Mohács óta óriási gyakorlatra tettek szert.

A csíki, háromszéki székelyek körében szokássá vált, hogy arra járva két ágacska kereszt alakban összekötve odaszúrnak a nyergestetői ütközet vagy a tömegsír feltételezett helyére. Hogy mikor jött létre ez az „*ágkeresztes temető*”, valójában senki sem tudja. Balázs Lajos is csak tétova emlékezésekből idéz könyvében: „Az egész emlékhely állandó átalakuláson volt. (...) Vesszőkből, ágakból készültek az első kereszték. Úgy hívták a helyet, hogy *ágtemető*, még a Ceaușescu-időben így nevezték, mert ezeket az ágkereszteket időnként valakik kitakarították, de utána a látogatók újraszúrták minden évben.” Elsősorban március 15-ére emlékezve. Műfaját tekintve talán a homokképekhez hasonlítha-

tó ez a keresztbe tett ágakból készített, évenként ismételten megújított „emlékhely”. „Név szerint nem volt itt senkinek halottja, mégis mindenkinek volt benne halottja.” Senki által nem szervezett, nem irányított, de talán éppen ezért működő, hagyománnyal fenntartott kollektív nemzeti emlékezet. Olyan ragaszkodás a múlthoz és az abban megtestesülő identitáshoz, amit a tiltás, az ellenkezés, a *csakazértis* érzete táplált. Amint Balázs Lajos megfogalmazta: „a 89 előtti hatalom érezte, hogy a Nyergestetőn csendes, latens, szimbolikus küzdelem folyik a közös emlékezés ébrentartásáért. Ezt példázzák a titokban elhelyezett gyertyák, a névtelen gyertyagyújtók, ágkeresztet leszúrók, imára betérők, a fatörzsekbe mélyen és elérhetetlen magasságú berovások, a magyar zászlót viselő fenyő törzsének vasazása stb.”

Ilyen virtuális – szinte képzeletbeli – emlékhely volt tehát a nyergestetői ütközet helyszíne ott a Kászoni- és az Alcsíki-medence között hosszú időn keresztül, de hogy mióta és miként tartották számon a helybeliek, azt a dolog természetéből eredően sokáig homály fedte s fedí részben még ma is. A könyv visszaemlékezéseiből úgy tűnik, hogy az 1960-as, 1970-es években kezdődött ez a latens megemlékezési forma, bár elképzelhető, hogy valamilyen formában már korábban is őrizték a hagyományát. A kegyelet erejét, érzelmi töltetét bizonyára jelentősen növelte Kányádi Sándor 1965-ben született *Nyergestető* című verse, amely a szabadságharc utolsó székelyföldi csatájára emlékezett és emlékeztetett, ahol

*Úgy haltak meg a székelyek,
mind egy szálig, olyan bátran,
mint az a görög háromszáz
Termopüle szorosában.*

Talán nem is pusztán költői túlzás a kijelentés, hogy az akkori állapot szerint

*Nem tud róluk a nagyvilág,
hőstettükről nem beszélnek,
hírük nem őrzi legenda,
dicsőítő harci ének...*

Persze hogy „nem beszéltek”, hiszen nem beszélhettek. Csak a XIX. század végén föllállított obeliszk és a jól titkolt, ágkeresztes megemlékezések, amikről jobb is volt „nem beszélni”. Ez volt a „lopakodó ünneplés, a rejtőzködő emlékezés időszaka, ami azonban azokban a

sötét időkben is fokozatosan erősödött. Mert a mulandó, hogy azt ne mondjam, tünékeny, alkalmi ágkereszteket idővel egyre inkább kezdte felváltani a Székelyföld református temetőiből kilépett s mindinkább a székelység nemzeti jelképévé váló *kopjafa*. S hogy ki állította az első kopjafát, arra a szerző éppen úgy nem talált adatot, mint arra, hogy ki szúrta le az első ágkeresztet. És Balázs Lajos igazi, néprajzkutatóhoz méltó választ talált mindkét kérdésre, hiszen a népelet kutatója sohasem keresi, nem is keresheti, hogy ki kezdett el egy-egy balladát, népmesét, ki emelte az első székelykaput, ugyanígy azt sem, hogy ki állította az első kopjafát a székely falvak temetőiben, vagy éppen a Nyergestetőn. De ha nem is talált kézzel fogható adatot, a 381 sírjel évek szerinti rendszerezése során az „első helyre egy szerény kopjafa került ezzel a felirattal: LELKIISMERET – 1988.” Vagyis ugyanaz állította, „aki” évtizedeken át leszúrta az ágkereszteket. A szerző nagyon találóan az inkubátorba helyezett kisbabákhoz hasonlítja ezeket a névtelenül leszúrt ágkereszteket, ily módon – írja – „az ágkeresztes temetőnek nincs kezdete, csak léte, mintha örökké létező természeti jelenség lenne.”

Aztán 1989 decembere után, amikor nemcsak a kommunista rémuralom és a közvetlen rendőrterror hagyott alább Romániában, nemcsak az erőszakosan összevert kollektív gazdaságok nagy része oszlott fel, nemcsak villany került az otthonokba és idővel benzin is az autókba, hanem a nemzeti összetartozás érzése és megvallása fölött is kezdett tisztulni az ég – hacsak az „anyaországból” a gonosz mostoha szerepére vállalkozók nem fújták rá gyűlölködés a ködét –, szaporodni kezdtek a Nyergestetőn a kopjafák. Nem hirtelen, nem ugrásszerűen. A lelkiismeret szavára kitűzött első emlékoszlop (1988) után évekig semmi, aztán 1992-ben egy, a szomszédos Újtusnádról, majd 1994-től évenként egy-egy – köztük a szívemnek oly kedves Balatongyöröki Honismereti Körtől –, hogy aztán 2004 decembere után hirtelen megsokszorozódjon az évenként állított kopjafák száma. Balázs Lajos lelkiismeretesen, mint az egyik fényképen láthatjuk: szinte hason kúszva jegyzetelte a kopjafák datálását és egyéb írásos üzeneteit. Az adataiból szerkesztett grafikon mindennél jobban mutatja, hogy milyen események keltették föl leginkább a Kárpát-medence magyarságának e kopjafák állításában megnyilvánuló lelkiismeretét: 2004. december 5-i torz – mert torzított – szavazással kiváltott *ellenérzés*, és a magyarországi köztársasági

elnök, Sólyom László kopjafa-állításával összefüggésbe hozható *együtt-érzés*. Áder János 2004. évi tisztelgése és kopjafaavatása ennek a hagyománynak a folytatása.

Helyesen látja a könyv szerzője, hogy „Nyergestetőnek mint lokális történelmi esemény színterének nemzeti emlékhelyet alakító ereje van annak ellenére, hogy nem egy széles, nagy kiterjedésű harcmező, ahol nem nagyszámú, ellenkezőleg, maroknyi, csekély fegyverzettel ellátott, viszonylag szűk térségből verbuválódott székely katonák harcoltak a végsőkig...”

Balázs Lajos könyvében rendszerint ’temetőről’ beszél, de ez a hely idővel egyre inkább *nemzeti emlékhellyé* vált, mint Mohács, mint Muhi, mint Majtény, vagy mint a Kerepesi temető 301-es parcellája. Ismeretének, fölkeresésének célja a kegyelet mellett a nemzeti emlékezet erősítése, a halottak iránti tiszteleten kívül a hősokeket megillető főhajtás, de legfőképpen az érzelmi feltöltődés, amire olyan nagy szüksége van minden határon „kívüli” és „belüli” magyarnak, mint egy falat kenyérre.

Fenyőtűk – Zen, 2009 (nature art, Szárhegy, 2x3 m)

Mohay Tamás

„A SZÉKELYFÖLD EMLÉKHELYÉBŐL A TÁG NEMZETI KÖZÖSSÉG EMLÉKHELYÉVÉ VÁLT”

– Balázs Lajos: *Nyergestető. A lelkiismeret ágkeresztes-kopjafás
temetője. A nemzeti kegyelet néprajzi földrajza*¹ –

Balázs Lajos hetvenedik életévén túl fogott hozzá egy számára új, addig senki által nem kutatott téma feltárásának. Nem életkorát szeretném ezzel hangsúlyozni, hanem kedvét és képességét az újításra, leleményességét témák felfedezésére.

Nyergestetőn 1897 óta van emlékmű, amit akkor bukaresti magyarok állítottak; a szocializmus évtizedeiben már emlékhellyé vált azáltal, hogy ott névtelenül és titokban rendszeresen állítottak kis fakeresztet az emlékezők; a rendszerváltás óta pedig fokról fokra, egyre gyorsuló ütemben szaporodnak az emlékjelek, amelyek között túlnyomó többségben a kopjafák vannak. Eddig mégsem fogott hozzá senki, hogy a jelenséget és annak mögöttes tartalmait feltárja. Ezt a feltárást most Balázs Lajosnak köszönhetjük, köszönjük.

A szerző a bukaresti professzortól, Mihail Poptól kapta a biztatást első komolyabb tudományos munkájához, a csíkszentdomokosi lakodalom szokásrendjének kutatásához. Az 1971-ben megkezdett munka románul készült el doktori értekezésként. A szerző pályája a doktori fokozat megszerzése, 1976 után mégsem a tudományos mezőn, hanem az oktatásügyben folytatódott, aztán vagy húsz évre más irányt vett, távolabb a közvetlen iskolai munkától. A romániai politikai fordulat előtt néhány hónappal ment vissza középiskolai tanárnak a csíkszeredai, később Márton Áron nevét felvett líceumba, innen ment nyugdíjba hatvanévesen. Egyetemi katedrát reaktiválása után kapott a Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem Csíkszeredai Karán. A szerző a csíkszentdomokosi terepmunkát és a feldolgozást hivatalnokként is folytatta, és 1983-ra készült el első könyvével: „Az én első tisztességes napom...”, amely viszont azután méltatlanul hosszú időre kéziratban maradt, csak a beavatottak tudhattak róla; első kiadása 1994-ben, 11

1 Elhangzott Budapesten a Jókai Anna Szalonban tartott könyvbemutatón, 2018. szeptember 27-én.

évvél az előszó keltezése után jelenhetett meg. Kerek húsz évvel később, 2014-ben bővített változatban újra kiadták. A folytatást ismerjük: két szokásmonográfia és vagy száz tanulmány következett, majd újabb felfedezés számba menő könyv a csíkszentdomokosiak erotikus-szexuális érzésvilágáról és kapcsolatrendszeréről.

Azért hozom szóba a könyveket, köztük is a legelsőt, mert Balázs Lajos ennek munkálatai során dolgozta ki a saját és sajátos módszer-tanát, amit további könyveiben következetesen végigvitt, és amelynek megvalósulását a kezünkben tartott műben is felfedezhetjük. Bárki emlékezhet rá, hogy a lakodalom, a halál és temetés, valamint a gyermekszülés szokásvilágát Balázs Lajos a lehető legközvetlenebb és emberközelibb módon mutatta be: a kérdéseire kapott válaszokat úgy adta tovább, ahogy kapta, és óvatos elemzőkommentárjait közvetlenül a szó szerint közölt szövegekhez fűzte. Ugyanezt tette a csíkszentdomokosiak körében végzett úttörő vizsgálataiban a falusiak nemi kapcsolatairól írott könyvében is. Emberközelség, aprólékos, minden részletre odafigyelő munka, a részleteken túl az egészre, a távolra vezető összefüggésekre, a jelképekre irányuló figyelem: ezekben látom Balázs Lajos módszerességének alapvonásait.

Hol máshol lehetne ezt a jól kidolgozott képességet jobban kamatoztatni, mint egy valóságos, ám a maga sajátos módján mégis jelképes temető, emlékhely közelmúltjának és átalakulásainak vizsgálatában? A szerző a maga sajátos töprengő módján vagy két évet várt az első gondolat megfoganasától munkájának megkezdéséig, de aztán „belehúzott”, és másfél évnyi kutatómunka után megjelenhetett ez a remek kiállítású, gondosan összeállított könyv.

Képes albumot tartunk a kezünkben? Igen. Tudományos munkát olvasunk? Igen. Népszerűsítő, a széles érdeklődő közönségnek szóló alkotás ez? Ismét igen a válasz. Balázs Lajos nem hozott döntést a műfajról, mert senkit nem akart kizárni műve befogadóinak köréből. Lesz, aki az adattárnak fog örülni; mások elmerülhetnek a távolabbra vezető gondolatok és felvetések fontolgatásában, ismét másokat a szerző és a fényképészek, főleg Szén János (meg Balási Csaba, Sarány István) látványos képei fognak meg.

Természetes, hogy képek és rajzok nélkülözhetetlenek egy ilyesfajta könyvben, mégis ki kell emelni az itt közölt képanyag gondos megalkotását az exponálástól a válogatáson át a képszerkesztésig és tördelésig. Nem szokványos, hogy ennyi képet ilyen szép kiállításban, ilyen

nagy méretekben láthatunk, ez minden elismerést megérdemel. Olykor-máskor az alájuk írt szép idézetek mellett talán szeretnénk többet, pontosabbat tudni arról, amit látunk, de a hiányérzetünket pótolja a szöveg. Talán elért volna valamivel több közeli kép a jelképekről, szövegekről, arról a hatalmas vizuális kódrendszerről, amit az emlékhely magába sűrít.

A kötet jelentős eredménye a sírjelek szövegének teljességre törekvő adattára, ami a folytonos változások okán a szerző önkritikus bevallása szerint csak közelíthető. A szerző a helyszínen minden sírjel feliratát felmondta magnóra, aztán leírta, és rendszerezve, időrendben közölte. Az emlékjelek térbeliségének érzékeltetésére térképet szerkesztett munkatársaival, és helységnevek mutatóját is elkészítette. A sírjelek állítóit (talán kevésbé sikerült módon) tipizálta. Talán megoldható lett volna az is, hogy a szövegek és a kopjafák, valamint a rajtuk lévő más jelképek egyértelműen kapcsolhatók legyenek egymáshoz, ami megalapozhatná a további elemzéseket.

A könyv nem annyira egy alapgondolatból, sokkal inkább egy alaperzésből született meg. Ez az érzés a közösségvállalás, a közösségi megmaradáshoz való ragaszkodás érzése. Balázs Lajos a nyergestetői emlékhelyen átütő erővel érezte meg azt a ragaszkodást, közösség- és kötelezettségvállalást, amit a Nyergestetőt védő székely hősök éreztek 1849-ben, tragikusan elvesztett harcuk során. Minden bizonnyal ez a halálig elszánt ragaszkodás áll példaként a kései utókor fiai előtt, és ez csírázik ki az emlékezésben újra és újra – hiszen a maga módján 1849 óta is minden nemzedéknek halálosan komolyan vett feladata volt a közösség, a nemzetiség, a nemzeti múlthoz való ragaszkodás megvédése. Ezeket az értékeket továbbadni a székelység körében generációk óta nem volt magától értetődő, hanem mindig is küzdelmes törekvés volt, jobb esetben csak ellenszélben, máskor inkább forgószelekben vagy pusztító viharokban. A ragaszkodás pedig természete szerint teremti meg hőseit, a saját szent helyeit, ahol a hősök és az ő érzésviláguk újra meg újra jelenvalóvá válik, jelenben hatóerővé alakítható.

Olyannyira így van ez, hogy a szent helyeken a valóságos és mély érzésvilágok szinte átveszik az első helyet a tények ismeretétől, és a közösségi összetartás, összetartozás gesztusai homályban hagyják, hogy mi is történt „valójában”. Nem tudjuk pontosan, hol van a Nyergestetőt védő elesettek sírhelye; nem tudjuk, hányan és kik éltek túl a vesztes csatát; nem tudjuk, hogyan emlékeztek a gyászolók 1850

és 1897 között, ahogy azt sem, hogy mióta állítanak ágkereszteket, kik kezdték, kik folytatták, de még azt sem, hogy miért van ott az a négyszög alakú földhányás, ami a jelképes temető helyévé vált, vagy hogy mióta van körbevéve a jelképes temető lekövezett úttal. Vannak vélekedések, folklorizálódott történetek, de nagyon világosan látszik, hogy szent helyek, így a nyergestetői emlékhely is a maguk lényege szerint nem a tényismeret helyei – hanem a kapcsolatok megteremtésének, fenntartásának, s ezeken keresztül az életünket meghatározó módon irányító érzésvilágok, értékvilágok továbbadásának a helyei. Nagyanyánkkal is bensőséges kapcsolatunk lehet, ha nem tudjuk pontosan a születése dátumát, és búcsújáróhelyekre is elmehetünk megszentelődni anélkül, hogy pontosan kellene tudnunk az épületek építésének kronológiai rendjét vagy az első búcsújárók névsorát. Az egykori hősökre emlékezni, rajtuk keresztül az elődökkel és legalább annyira a kortárs emlékezőkkel a lelki kapcsolatot megalkotni: ez az emlékhelyek legfőbb szerepe. S Balázs Lajos könyve ennek járt utána. Ezért keresett fel tucatnyi emlékező embert, kérdezte ki őket és vette fel szavaikat valódi néprajzkutató módjára, nem elégedve meg a tárgyak tanúságtételével. Ezért hajolt le a részletek pontos dokumentálása érdekében minden felirathoz, mert tudta, hogy minden szó számít, amit hittel és szeretettel kerestek össze az emlékjelek megalkotói (vajon hányszor és mennyire sajdult bele a dereka a hajlongásba?). Ezért állt szóba az alkalmilag arra járókkal, fülelt elejtett szavaikra, beszélgetéseikre, ezért világosította fel azokat is, ha szükséges volt, akik román környezetből érkeztek, és akik őszintén megörültek annak, hogy a védekező harcosok itt nem ellenük védték a hazájukat...

Sokatmondó az az átalakulás, amit Balázs Lajos Nyergestető történetében meglátott: hogy az emlékhely egy szűkebb kör és közösség, a közvetlen környék, a Székelyföld emlékhelyéből a tág nemzeti közösség emlékhelyévé vált; hogy a rejtett, informális, névtelenül maradó emlékezés átadta a helyét a pontos nevekkal, helységekkel, évszámokkal dokumentált emlékmű-állításnak; hogy az ágkeresztes emlék-temető szinte a növények sarjadásához hasonló módon hozta elő az újabb és újabb kereszteket, majd a lombhulláshoz hasonlóan sorvasztotta el őket, tette újra földdé, hamuvá. A szolidaritás köreinek kitágulása a teljes magyar glóbuszon az 1990-ben elnyert szabadság nagy lehetősége: nagyon látványos, ahogy kicsíráztak a testvértelepülési kapcsolatok, ahogy a csíksomlyói búcsún megjelentek és évtizedek óta újra meg újra

eljönnek a világ minden tájáról magyarok, ahogy a Madarasi-Hargitán a nyergestetőivel szinte ikerpárba állítható emlékhely jött létre, ahogy a madéfalvi emlékmű, a farkaslaki Tamási-sírhely és számos más székelyföldi „szent hely” kötelező programja lett közelebb és távolabb vidékek arra járó vándorainak, turistáinak. Vannak persze kevésbé látványos, de nem kevésbé fontos pontjai a szabaddá vált közösségi, nemzeti összetartásnak, gondoljunk csak számos intézményre, közös vállalkozásra, jogi lépésekre. És persze, ahogy mindenféle szabadság mindenféle kitágulásakor az lenni szokott, a gázokhoz hasonlóan az összetartás kitágulása is magával hozott egyfajta légritkulást, ami olykor fullasztó oxigénhiányhoz vezetett. Mi másnak tudhatnók be azokat a jelenségeket, amikor érdektelenséget, közömbösséget, akár ellenszenvet, sőt ellene drukkolást tapasztalhatunk a nemzeti érzések révén megteremtett összetartozással kapcsolatban?

Nem véletlen, inkább talán jelképes egybeesés, hogy a szerző az első datálható kopjafán a lelkiismeret szót találta. 1988 a falurombolás éve volt Romániában, amikor Budapesten százezres rokonszenvtüntetésen voltunk a Hősök terén. Az az ismeret, amit Balázs Lajos megírt ebben a könyvben, átvitt értelemben is: lelkiismeret, a lélek ismerete, amelyben együtt van ész és szív, tudományos tárgyilagosság és alázat, a rokonszenven túlmutató felelősségvállalás és a pontos dokumentálás igénye.

A könyv minden bizonnyal sokaknak okoz örömet, jó érzést, és ismét sokakat indíthat további töprengésekre, akár további munkára is. Milyen érdekes lenne például a nyergestetői megemlékezések régibb és újabb sajtóanyagát, akár a média-híradásokat is feltárni és alaposan kielemezni; a személyes, intézményes és lelki kapcsolatoknak, az indíttatásoknak milyen széles körére derülne fény, ha valaki felkeresné a kopjafaállító személyek és szervezetek akár csak felét-harmadát, és az ő körükben is kérdezősködné a motivációikról, a saját érzésvilágukról, lelki tapasztalataikról. Milyen érdekes lenne többet tudni a készítőkről, vagy akár a megrendelőkről is, a visszajárókról, azokról a rejtett láncolatokról, ahogyan a nyergestetői kopjafaállítás lehetőségére egyáltalán felfigyeltek azok, akik ezt megtették. Megannyi kérdés, ahogy az minden komoly munka nyomán kicsírázik. Akár abban a tanári munkában, amit Balázs Lajos oly sokáig végzett az oktatás minden fokán az elemitől az egyetemig: indítást, motort beindító szikrát adni azoknak, akik valamit átvenni, folytatni akarnak. Mindnyájunk közös javára és okulására.

OLVASÓLÁMPA

NYÚLIK A NYOMASZTÓ IDŐ!

Keserű könyv, elszomorító. Nyugtalanul, nagy-nagy szomorúságban hagyó. Hátba vágó, elgondolkodtató, az életünkre gondoltató. Hogy mi hogyan élünk vajon? Mit tettünk, mit teszünk jól... Vagy rosszul... A létezésről magáról beszélő. Látszat- és valódi életek futnak egymás mellett, mint a párhuzamosok. Nyomasztó, lesújtó, lehúzó minden. És remény sincs, sehol. Csak a vakremény. Milyen jó, hogy nem mi vagyunk benne, sóhajtunk fel, magunkat is becsapva, mint a temetőseken. Milyen jó, hogy a mi életünk egészen más, és nem ilyen beteges, szomorú, kilátástalan, mondjuk magunknak, amikor itt-ott kicsit önmagunkra ismerünk. Mert mit látunk: elkúrt, elcseszett életek, nem egyből, nem rögtön, hanem szisztematikusan. A nem együtt, nem egymással, hanem a párhuzamosan élők élete ez. XX. század vége? XXI. század eleje? Mindegy is.

A nyolcvanas évek elején-közepén láttam egy magyar filmet a kézdívásrhelyi Május 1. moziban. Nagy dolog volt akkor egy magyar film errefelé, de nem erről van most szó. Nem jut eszembe pontosan, hogy mi volt a címe, talán Csók, Anyu?, valami ilyesmi, de ez is mindegy, mert arról szólt, és ez a lényeg, hogy hogyan él egy nagyjából akkori magyar család, akik egy házban laknak ugyan, de egymással, munka, iskola stb. miatt csak kiragasztott fecniken érintkeznek. Nos, az a világ *ennek* az előzménye volt, azt gondolom most, és látom magunkat, ahogy szinte hűdötten kijövünk a moziból, lépkedünk némán az autóbusszállomás felé, és arról ábrándozunk, hogy milyen egy igazi, modern élet ez. Más világ. És nekünk most haza kell menni a fél hatos busszal, már „el van véve” a villany, apánk-anyánk-nagy-anyánk a gázlámpa fényénél tökmagoznak és hallgatnak. Vagy ül nagyanyám és anyám a gázlámpa fényében, és arról beszélgetnek, hogy apád megint nem jött a félhatossal, ha a félkilencessel sem jön, akkor csak a féltizenkettőssel, nyilván, úgy. S akkor arra gondoltam, hogy mennyire nem szeretem ezt az egészet, és mennyivel szívesebben élnék ott, ahol. Abban az igazi szocialista, gulyás-kommunista, de mégis nagyon jó, nagyon modern világban. Mit tudtunk akkor még a családon belüli elidegenedésről. Szexről (az *Ifjúmunkásból*, egy-egy *Ifjúsági*

Magazinból), fűről (egyáltalán), piáról (erről csak a fenti esetben). És ábrándozva gondoltunk a barátommal arra a kinti mégis jó, mégis jobb világra.

Amikor belefogtam ebbe a könyvbe¹, az első negyven oldal után nagyon megfogyatkozott bennem a szándék. Aztán úgy alakult, hogy kapott még egy sanszot. Leültem és elkezdtem tovább olvasni egy üres órában, amit ki kellett tölteni éppen valahol. És lassan-lassan megváltozott bennem valami. Már az sem zavart, hogy jó időbe telt, meg jó sok regényoldalba, amíg sikerült szétválasztanom a két váltakozó beszélőt, Zsuzsát és Zelmát, és az ő elbeszéléseiket. És hogy amikor befejeztem a könyv olvasását, újra kellett az elejétől nyálaznom az egészet, hogy szétszálazzam, majd összerakjam a különböző élettörténeteket.

Számomra a regény úgy a nyolcvanadik oldaltól indult, noha – nyilván – szükség van az előzményekre is, mert igazán innen válik igazi regénnyé, lesz pörgőssé, innen lesz élvezetes, innen válik a sokszor a Borbély Szilárd *Nincstelenekjét* idéző anyag igazán érdekessé, a gyermekkor-regények lassú hömpölygésű, meglehetősen bejáratott és elkoptatott formulái, passzusai után mozaikszerűen összerakott, lebilincselő, kitűnő művé. Miről is van szó tulajdonképpen: van két hősnő a két szálon futó cselekményben, mindkettőnek szexuális problémái vannak, mindketten álmatlanságban szenvednek. Éppen elég volna ez a kettős is, hogy a lélekre és a lelki ügyekre terelődjön a szó, hogy innen – természetesen – a gyerekkor felé kacsingasson vissza az ember, mint mindennek az origója, a magyarázata felé. És olyan szenvtelenül, olyan természetességgel tud beszélni, abszolút tabuk nélkül a szexualitásról, hogy egyáltalán nem érzi kirívónak az olvasó, hanem valami olyasminek, ami természetes módon simul bele a regénybe, pont úgy, mint ahogy az életünkbe is, épp olyan természetességgel. Két kitalált nő, más-más korosztály, harminc körüli meg negyvenen túli, több mint tíz év korkülönbséggel. Fikció természetesen, mert mi is lehetne más egy regényben: kitalált történetek, nagy érzékenységgel, belülről jövő átéléssel megírva. Két, beszűkülő tudatú ember (álmatlanság!), aki talán ezért alig tud figyelni a környezetére, aki más-más módon éli meg ennek, vagy minek, a következményeit,

1 Szeifert Natália: *Az altató szerekről*. Bp., 2017, Kalligram.

az egyik szex- és alkoholfüggő, időnként drogozó, a másik jómódban élő, családos, mindketten okosak, az úgynevezett elithez tartozók, akik alól valahol kicsúszott a talaj. De hol, kérdezhetjük, a gyermekkorban, vagy másutt, nem tudható, csak találgathatunk. Mindketten a boldogságot keresik, magányosan, házasságban, a szexben, a futó kapcsolatokban, egyikük a beteges(ebb) formákban stb. A környezetükről meg alig találunk valamit. Hogy korrajz-e, nem tudnánk megmondani, esetleg a kor egyik elszigetelt szeletének a rajza lehetne, mert annyira csak magukra, önmagukra figyelnek ezek a nők. Fordulatos ugyan a cselekmény, mindenféle figurák tűnnek fel, majd többen el, a férjről is alig tudunk meg valamit, mintha nagy köd volna körülötte, és ott van a fiú is, a kamaszodó fiú, az ő története sincsen kibontva teljesen, lóg a levegőben, ő is csak egy statisztika az anya, az egyik nő történetében. (Amikor az anyuka egyszer felfedezi a gépén a chatelését, azt gondoltam, hogy itt a szálak összekapcsolódnak, és a fiú, a fia éppen a másik szálon futó, magát betegesen a szexbe, piába dobó nő karjaiba kerül.) Ennyi nagyjából a könyv, illetve figyelemfelhívóként ennyi, ja, és nagyon szerettem, különösen a második kétharmadát a kötetnek. (*Fekete Vince*)

ILYEN IS LEHET

Pósa Karcsi nem szép ember, de gavallér.

Engedtessek meg nekem ennyi érzelgősség most. Most, hiszen éppen most teszem le újra kezemből a könyvet, a laptopot, a telefont: és furcsa mód, még olvasok, mi több, szeretem, amit olvasok.

Valami atavisztikus ösztön lehet: egymásra hangolódunk, mi, akik határtalanul vagyunk. Csak úgy vagyunk.

Olvasom Pósa Károlyt². Nem egy híres író, Isten is őrizzen tőle. Nem, ő csak ír. Az úr ír.

Valahol a bácskai végeken (de tényleg, hol nincs végünk?!) írja szép, remekbeszabott mondatait, ott van benne a Kis Hortobágy, ott van benne a lovak feszülő ina, igen, a nők gerince is... a rakija, mert délszlávok mellett él, a pálinka, a barack, ott van...

Mi is van ebben a könyvben? Könnyű elfelejteni, mert emlékezetes. Az életről szól. Asszonyokról, emberekről (igen, ez nem a gender-világ),

2 Pósa Károly: *Szabadság, szeretem*. Magyarkanizsa, 2018, Independencia Kiadó.

ahogy egy pohár mellett koccint az, aki még embernek hívja magát a déli végeken.

Pósa Károly könyve, a *Szabadság, szeretem* könnyű olvasmány. Annyira könnyű, hogy utána muszáj inni valamit, meg ne feküdjön a gyomrunkat. Mert ez valahogy olyan miénkféle. Értjük. Persze.

Idejétmúlt? Igen, akárcsak Mikszáth.

Romantikus? Persze, mint Jókai.

Pátoszos? Nyilván, mint Petőfi.

Reggelente, az áhítat pillanataiban, ajánlatos ezt a könyvet magunkkal vinni a trónra. Igen, oda. Jól kezdődik a nap vele. Ránk süt hirtelen a bácskai nap, orrunkban érezzük a véreshurka illatát, és a búzakéve, amit már Márai is megírt, mint az asszonyok hasa...

Magyar.

Lehetne művesebb, lehetne... (egy lóf...t, barátom, mondaná az író).

Ez egy szabad ember, és ilyen, ezt így kell olvasni. Kell, mert leírta, és nem véletlen. Mert szabad. Szabad és szeretjük. (György Attila)

ZRINYI MINT NEM KÖTELEZŐ OLVASMÁNY

„Titkos reményszikra pislákol a magyar közgondolkodásban: bizonyos tanárok és diákok, bizonyos férfiak és bizonyos nők azért szurkolnak közösen, hogy Zrinyi tűnjön el a kötelező tananyagból. És aztán felejtjük el minél hamarabb” – olvashatjuk Nényei Pál tanár (tehát: nem irodalomtörténész!) *Ne bánts! a Zrinyit!* című kötetének³ 14–15. oldalán. Majd két oldallal hátrébb fölteszi a(z) egyáltalán nem költői kérdést: „Hogyan jutottunk oda, hogy nemcsak a magyarság, de *a világ talán egyik legnagyobb művésze*ről, Zrinyi Miklósról épp le akarunk mondani?” (*Kiemelés tőlem – LLL*) És Nényei rögtön válaszol is az önmaga által fölített kérdésre: „Ennek egyetlen oka van. Nem ismerjük.” (17. o.)

Adva van tehát „a világ talán egyik legnagyobb művésze”, Zrinyi Miklós, aki ugyan kötelező tananyag, de akit mindezekig félreismertünk, egyszerűen azért, mert a Zrinyi-kutatás hagyományosan csupa fölösleges kérdést tett föl az *Adriai tengernek Syrenaiá*val kapcsolatban, éspedig: „1. Mikorra datálhatóak a művek? 2. Mely korábbi szerzők műveinek hatásai fedezhetők fel Zrinyi műveiben? 3. Hogyan azono-

síthatók Zrinyi életrajzából ismert szereplők a versek szereplőivel? 4. Milyen Zrinyi verselése?” (64. o.)

Szóval csupa olyan kérdés, amelyek a pozitivistának nevezett irodalomtudomány kérdései. A lényeges kérdések viszont – Nényei szerint – a következők lennének: Miért kerülnek össze a szerelmes élményekből született lírai költemények egy hősi eposszal?; Mit akart elérni Zrinyi kötete kiadásával?; Hogyan értelmezhető a címlapmetszet és a kötet kapcsolata?; Ha Zrinyi költői műveinek kronológiája nem egyezik a kötetbe sorolásukkal, mi ennek az oka? Stb. (99. o.)

Nényei Pál „módszertani” javaslata (hogyan ti. helyesen tudjunk válaszolni a helyesen föltett kérdésekre) végtelenül egyszerű (és magától értetődő – teszem hozzá én, LLL): szerinte ugyanis félre kell tenni az összes eddigi Zrinyi-kiadást (mert az irodalomtudósok mindegyik kiadásba belekontárkodtak: címet adtak olyan verseknek, amiknek Zrinyi nem adott címet, megszámoztak olyan strófákat, amiket Zrinyi nem számozott meg stb.), szóval félre kell tenni a hibás Zrinyi-kiadásokat, és az eredeti, 1651-ben, Bécsben megjelent *Syrena*-kötetet kell olvasni („egy komponált verseskötetet csak úgy illik olvasni, ahogy azt a költő összerakta” – 101. o.). Szerencsére 1980-ban megjelent a *Syrena*-kötet hasonmás kiadása, úgyhogy az egyszerű olvasó is követni tudja Nényei rendkívül izgalmas irodalmi nyomozását, az eredmény pedig igazán lenyűgöző: Nényei ugyanis arra a következtetésre jut, hogy „Zrinyi kötete világirodalmi súlyú alkotás” (292. o.), mert „A lírai ént ugyanaz a tehetetlenség nyűgözi, ugyanattól az áfiumtól bódul el, és nem képes az üdvösség útját járni, mint a nemzet. A nemzetet ugyanaz téríti el a helyes útról, a világosság keresésétől, mint a Világot. Ugyanaz a Sötétség küzd a Világossággal a lírai énben, mint a világyetemben, és ugyanez az összecsapás zajlik a harctereken is, a török és magyar seregek között.

Ilyen léptékű költő-gondolkodót keveset ismerünk. Ezen kevesek közül például Dante ilyen. Az *Isteni színjáték* egyszerre az emberiség megtisztulásának költeménye és az én üdvtörténete. Ugyanúgy, mint az *Adriai tengernek Syrenaia, groff Zrini Miklos*. Az egyén küzdelme a nemzet küzdelme. És a nemzet küzdelme a világ küzdelme.” (293. o.)

Szóval: Dante és Zrinyi a dobogó azonos fokán áll. Nos, bármilyen meredeknek tűnjék is egy ilyen állítás, Nényei monográfia igényű kötete engem teljesen meggyőzött. Nem beszélve arról, ennyire olvas-

mányosan és ekkora szeretettel ritkán írtak magyarul magyar könyvről. Még hogy a magyar irodalom unalmas! (*Lövétei Lázár László*)

KUTYA IS JÓ DOLGÁBAN

Kemény Zsófi regénye⁴ olyan disztópia (negatív utópia), amelynek cselekménye nem a távoli jövőben játszódik, hanem az igen közeliben. Mondhatni úgy is: a holnapi jelenben.

A szerző tüntetéseket vizionál Magyarországon, főleg Budapesten az Orbán-kormány különböző új törvényei ellen. Eddig ebben nincs semmi futurisztikus, elég, ha bekapcsoljuk a tévét, szokott ilyen lenni. Arról azért, ami ellen a regényben a lakosság egy része tüntet – vagyis, hogy fizetősök lesznek a gimnáziumok, aki külföldre költözik, az még tíz évig ún. fészekadót kell fizessen vissza a szülőhazába –, nehéz elképzelni, hogy bármilyen kormány ilyen népszerűtlen intézkedéseket hozna. A valóság ugyan néha lekörözi a kitalációt. Meg különben se akadékoskodjunk, regényről van szó, jusson szóhoz a szerző fantáziája is.

Igazából az a meglepő, a furcsa, hogy a regényben kik az elégedetlenek, kik azok, akik el szeretnék hagyni az országot: olyan jól szituált, budapesti lakással, balatoni villával, úgymond menő foglalkozással (orvos stb.) rendelkező, magas jövedelmű, több nyelven beszélő személyek, akik Magyarországon valahogy már beleuntak az egészbe, fanyalognak mindentől. Úgy néz ki, a jólétet legalább annyira meg lehet unni, mint a szűkösséget, vagy még jobban. A szűkösségben mindig ott a remény, hogy jön valami jobb, de mit csinálhat az, aki a jó dolgába fásult bele? A közmondás szerint megveszhet? Mert mintha ez történné egyesekkel a könyvben. (A valóságot most hagyjuk.)

Az egész a kormány által kezdeményezett, Mátyás király újratemetésének elnevezett díszfelvonulásból és tömeggyűlésből változik át az elégedetlenkedők tüntetésévé, majd zavargásokkal, autók felgyújtásával folytatódik, utcai barikádok építésében, fegyveres harcban kulminál. Fővárosszerte magukat forradalminak nevező, de inkább csak lázadó csoportocskák jönnek létre, ezek sokszor egymással sem értenek egyet. A vezetők között található közismert rapper, a bölcsészkart vagy a filozófia fakultást valamiért otthagyo frusztrált huszonéves, a világgal

4 Kemény Zsófi: *Rabok tovább*. Budapest, 2017, Jelenkor Kiadó.

és/vagy a szülőkkel összekülönbözött aranyifjú. Szidják például az adótörvényt, amikor egyikük hökkenten állapítja meg: ő még életében nem fizetett semmilyen adót, mivel hogy nem is dolgozott. Találékonnyak, jó helyzetfelismerők, hatékony manipulátorok is akadnak közöttük. Egyeseket sajátos nimbusz leng körül, valamiféle karizmával is rendelkeznek. Mint általában a vezetőegéniségek, akik ilyen cuccok nélkül aligha lennének vezetők.

Az egyik fő ribillió-csinálónak a papája az ország legtehetősebb, leghatalmasabb emberei közé tartozik, de már évek óta nem beszél vele, gyerekkori traumák, szeretethiány, a papa annak idején nem figyelt rá eléggé, örök harag. Megoldás: forradalmat kell csinálni. Így megy ez, s még olyanabbul.

Egyesek mintha csak erre várnának, mintha nem is érdekelné őket nagyon, mi ellen és miért, csak legyen végre egy nagy felfordulás, aztán már mindegy, jöhet az özönvíz. Igazából arra vonatkozó elképzeléseik sincsenek, hogy ha győznének, akkor *mi legyen*, hogyan legyen, inkább csak abban értenek egyet, hogy most épp *mi ne legyen*: ami van. Ez így, persze, nem tud széles néptömegeket lázba hozni, de a felfordulás okozóit mintha igazából nem is érdekelné a nép. A lázadások egy idő után kifulladás, a csoportok mindennapi létfenntartási problémákkal szembesülnek, tagjaik között kicsinyes torzsalkodás üti fel a fejét. Személyes kapcsolataik alakulása a lázadás vezetőinél is felülírja viszonyukat a „forradalomhoz”.

Kemény Zsófi e világ beható ismerőjének bizonyul. A kiábrándult, kiégett, a már „mindenen túl” lévő huszonévesek problémáinak ironikus krónikása. Szereplői hitelesek, életszerűek, olykor bizarr megnyilvánulásaik magyarázata a nem konvencionális viszonyulásuk élethez, világhoz. Külön kiemelném a szerző „ütős”, szellemes mondatait, melyeknek nem kis szerepük van abban, hogy a *Rabok tovább* kényes témája ellenére is élvezetes olvasmánynak bizonyul. (Molnár Vilmos)

A Székelyföld előfizetőinek és állandó támogatóinak névsora

Románia

MAGÁNSZEMÉLYEK

Dr. Ábrám Zoltán – Marosvásárhely
Abrán Tünde – Székelyudvarhely
Albert Ernő – Sepsiszentgyörgy
Albert Géza – Székelyudvarhely
Dr. Ambrus József – Székelyudvarhely
Andrási Ilona – Alsósófalva
András Pál – Bukarest
Antal Attila – Csíkszereda
Dr. Antal Erzsébet – Csíkszentdomokos
Antal István – Székelyudvarhely
Br. Apor Csaba – Marosvásárhely
Dr. Aross Melinda – Székelyudvarhely
Árvay Katalin – Sepsiszentgyörgy
Asztalos István – Székelyudvarhely
Bács Károly – Csíkszereda
Bajna György – Gyergyószentmiklós
Bakk-Dávid Enikő – Kézdivásárhely
Bakk Pál – Szentkatolna
Balázs Dénes – Csíkrákos
Dr. Balázs Lajos – Csíkszereda
Balázsi-Pál Etel – Csíkszereda
Bálint Csaba – Csíkszereda
Bán Kata – Székelyudvarhely
Barabás Imre – Gyergyóremete
Baracsi Levente – Arad
Baricz Lajos – Marosszentgyörgy
Bartha Árpád – Kászonújfalu
Bartha György – Csíkszereda
Bartha Imre – Székelyudvarhely
Bartók Melinda – Kézdivásárhely
Bartos Jenő – Jászvásár
Bege Károly – Gyergyócsomafalva
Benkő Levente – Magyarvita
Bernád Ilona – Marosvásárhely

Berszán Lajos – Gyimesfelsőlok
Berze Imre – Székelyudvarhely
Bethlen Anikó – Marosvásárhely
Bíró Ambrus Lenke – Székelyudvarhely
Bíró Gábor – Csíkmadaras
Dr. Bíró Gábor – Kézdivásárhely
Bíró Géza – Gyergyószentmiklós
Bíró László – Kalotaszentkirály
Bíró Levente-Tibor – Kézdivásárhely
Bíró Réka – Barót
Bocskay Vince – Szováta
Bodó István – Csíkszereda
Bodor Attila – Sepsiszentgyörgy
Bogdán László – Sepsiszentgyörgy
Bogdán Zsolt – Kolozsvár
Bojtor Attila – Gyulafehérvár
Borbáth Erzsébet – Csíkszereda
Borbély László – Csíkszereda
Borbély Tamás – Marosvásárhely
Borbély Zsolt Attila – Arad
Borboly Csaba – Csíkszereda
Dr. Borboly István – Gyergyócsomafalva
Dr. Borcsa János – Kézdivásárhely
Borsa István – Csíkszereda
Botár István – Csíkszereda
Bölöni Domokos – Marosvásárhely
Burus János Botond – Csíkszereda
Czellez Jenő – Marosvásárhely
Czikó László – Búzásbesenyő
Czipa István – Kézdivásárhely
Czoppelt Julianna – Kovászna
Császár Vilmos – Csíkrákos
Csatlós Mihály Levente – Kézdivásárhely
Cseke Péter – Kolozsvár

- Ft. Msgr. Csíki Dénes – Nyárad-
köszvényes
Csíki Zoltán – Parajd
Dr. Csiszár Anna – Marosvásárhely
Csiszer Imre Csaba – Csíkszereda
Csúcs Mária – Csíkszereda
Daczó Katalin – Csíkszépvíz
Dánél Sándor – Csíkszereda
Damó Csaba – Kézdivásárhely
Darkó Béla – Marosvásárhely
Daróczi Béla – Marosvásárhely
Ft. Darvas-Kozma József –
Csíkszereda
Darvas Mária – Gyergyóalfalu
Dávid Gyula – Kolozsvár
Dávid Katalin – Székelyudvarhely
Dávid Zoltán – Kolozsvár
Deák Botond – Réty
Deák Ferenc – Csernáton
Deme László – Csernáton
Demeter Edit – Kézdiszentlélek
Dénes Emőke – Homoródalmás
Dénes Erzsébet – Homoródszentpál
Dénes László – Nagyvárad
Dézsi Zoltán – Gyergyószentmiklós
Diénes Gábor – Nagybánya
Dimény Attila – Kézdivásárhely
Dimény Haszmann Orsolya –
Csernáton
Dobos Sándor – Nagyvárad
Dr. Dombi Csaba Ábel – Felsőbánya
Domokos Éva – Arad
Ft. Drócsa László – Nyárádszereda
Duma András – Klézse
Egyed Emese – Kolozsvár
Egyed Ufó Zoltán – Küküllőkemény-
falva
Dr. Elek Sándor – Csíkszereda
Elekes András – Csíkpálfalva
Elekes Antal – Temesvár
Elekes István – Gyergyóújfalu
Elekes Károly – Sepsiszentgyörgy
Elekes Péter – Kászontáltíz
Farkas Ambrus – Sepsiszentgyörgy
Farkas Antal – Székelyudvarhely
Farkas László – Gyergyócsomafalva
Farkas Miklós – Segesvár
Farkas Réka – Sepsiszentgyörgy
Fekete Albert – Csíkszereda
Ferencz Éva – Kézdivásárhely
Ferencz Gizella – Kézdivásárhely
Ferencz Imre – Csíkszereda
Dr. Ferencz László – Marosvásárhely
Fischer Alfréd – Székelyudvarhely
Fodor György – Székelyudvarhely
Fodor Levente – Csíkszögöd
Dr. Fodor István – Csíkszereda
Fodor István – Sepsiszentgyörgy
Fodor Pál – Sepsiszentgyörgy
Forró László – Bukarest
Fuják Gyula – Csíkszereda (2 darab
egyéves előfizetés)
Funariu Éva – Szeben
Fülöp Géza – Marosvásárhely
Fülöp Lajos – Székelykeresztúr
Fülöp Sándor – Gyergyóalfalu
Fülöp-Török Réka – Kézdivásárhely
Gábor Emőke – Csíkszereda
Gajdó Albert – Csernáton
Gál Katalin – Gyergyóújfalu
Gáll Levente – Csíkmadaras
Gálfalvi György – Marosvásárhely
Gálfalvi Zsolt – Marosvásárhely
Dr. Garda Dezső –
Gyergyószentmiklós
Gáspár Sándor – Marosvásárhely
Gazda Árpád – Magyarfenes
Gazda József – Kovászna
Geréd Gábor – Székelyudvarhely
Gergely Borbála – Csíkszereda
Dr. Germán Salló Márta – Marosvá-
sárhely

- Györfi Jenő – Nyárádmagyarós
 Dr. Györfi Sándor – Csíkcsicsó
 Haáz Sándor – Székelyudvarhely
 Hadnagy Géza – Farkaslaka
 Hantz András – Kolozsvár
 Hegedűs Enikő – Csíkszereda
 Hegyi Sándor – Székelyudvarhely
 Hertza Mikola – Csíkszereda
 Dr. Holló Attila – Csíkszereda
 Hubert Sándor – Bukarest
 Illyés Ferenc – Székelykeresztúr
 Imecs Márton – Kolozsvár
 Imre Jolán – Csíkszereda
 Istvánffy Katalin – Torda
 Izsák Balázs Árpád – Marosvásár-
 hely
 Jakab Attila Árpád – Székelyudvarhely
 Jancsó Miklós – Kolozsvár
 János Ágnes – Csíkszereda
 János Julianna – Csíkszereda
 János Bertalan – Csíkszereda
 János Csaba – Csíkszereda
 Joikits Attila – Szilágysomlyó
 József Álmos – Sepsiszentgyörgy
 Juhász B. Tünde – Csíkszereda
 Kacsó Elemér – Temesvár
 Kacsó József – Hármashalu
 Kakas Zoltán – Sepsiszentgyörgy
 Káli Király István – Marosvásárhely
 Gróf Kálnoky Tibor – Sepsikőröspatak
 Kánya József – Csíkszereda
 Kassay Vilmos – Csíkszereda
 Katona Lajos – Kolozsvár
 Kedves Béla – Gyimesközéplak
 Kémenes Bernadette – Gyergyó-
 szentmiklós
 Kerekes Ágnes – Nagyvárád
 Dr. Kerekes Jenő – Maksa
 Keresztes Éva – Brassó
 Dr. Kikeli Pál István – Marosvásár-
 hely
 Király László és Edit – Nagyenyed
 Király Zoltán – Kolozsvár
 Kiss Jenő – Sepsiszentgyörgy
 Kiss Lázárné Éva – Kézdivásárhely
 Kiss Lóránd – Marosvásárhely
 Kocsis László – Marosvásárhely
 Kolbert Tünde – Borszék
 Kolumbán-Antal József – Zetelaka
 Kolumbán Gábor – Énlaka
 Kolumbán László – Székelyudvarhely
 Koncsag László – Szentegyháza
 Konsza Vilmos – Sepsiszentgyörgy
 Kónya-Hamar Zsuzsanna és Dr. Kó-
 nya-Hamar Sándor – Kolozsvár
 Koszta Gabriella – Marosvásárhely
 Dr. Kovács Albert – Bukarest
 Kovács Barna – Marosvásárhely
 Kovács Béla – Érmihályfalva
 Kovács Emil Lajos – Szatmárnémeti
 Kovács Katalin – Csíkszereda
 Kovács Mária – Székelyudvarhely
 Kovács Piroska – Méréfalva
 Kovács Zsuzsanna – Bukarest
 Dr. Kozma Dezső – Kolozsvár
 Kozma-Péter Dénes – Zetelaka
 Köllő Félix – Csíkszereda
 Kőszegi Enikő – Csíkszereda
 Dr. Kuna Tibor – Csíkszereda
 Dr. Kurkó János – Székelyudvarhely
 Kürti Miklós – Kolozsvár
 Laczkó-Albert Elemér – Gyergyóremete
 Laczkó György – Székelyudvarhely
 Laczkó Szentmiklósi Endre – Gyer-
 gyóremete
 László Attila – Jászvásár
 Lászlófy Pál István – Csíkszereda
 Dr. László Ilona – Marosvásárhely
 Lázár Lilla – Csíkszereda
 Lázár Pál – Marosvásárhely
 Lehoczky Ferenc – Arad
 Léstyán Dénes – Csíkszereda

- Léstyán Sándor – Kézdivásárhely
 Loghin Gizella – Brassó
 Lőrincz József – Székelyudvarhely
 Madaras Lázár – Brassó
 Mag István – Lövéte
 Dr. Major Zoltán Zsigmond – Kolozsvár
 Dr. Makai Magoss Csaba –
 Felsőbánya
 Markó Béla – Marosszentkirály
 Márk Dezső – Csíkszereda
 Dr. Marton József – Gyulafehérvár
 Márton Ferenc – Temesvár
 Márton Károly – Marosvásárhely
 Maşteriu Erzsébet – Gyergyóremete
 Dr. Máthé Dénes – Kolozsvár
 Mátyás Endre – Szováta
 Menyhárt Csaba – Marosvásárhely
 Menyhárt Edit – Székelyudvarhely
 Mester János – Marosvásárhely
 Mester Zoltán – Szováta
 Dr. Mészáros Gergely – Csíkszereda
 Mihály András – Csíkszereda
 Mihály Csaba – Csíkszentdomokos
 Mihály János – Lövéte
 Mihály Orsolya – Kolozsvár
 Mikes Borbála – Uzon
 Miklós Imre – Csíkszereda
 Miklós Levente-József – Székely-
 udvarhely
 Miklós Sándor – Csíkszentlélek
 Mikó Júlia – Brassó
 Mikola Éva – Torja
 Dr. Mild Edit – Sepsiszentgyörgy
 Mincsor Erzsébet – Gyergyóremete
 Mirk László – Csíkszereda
 Molnár Csaba – Csíkszereda
 Molnár Endre – Marosvásárhely
 Murádin László – Kolozsvár
 Murányi János – Székelyudvarhely
 Müller Dezső – Vámfalu
 Nádudvary György – Brassó
 Nagy Árpád – Csíkszentdomokos
 Dr. Nagy Attila – Marosvásárhely
 Dr. Nagy Béla – Székelyudvarhely
 Nagy Benedek – Csíkszereda
 Dr. Nagy Benedek – Csíkszentkirály
 Nagy József – Gyergyóremete
 Dr. Nagy Lajos – Sepsiszentgyörgy
 Nagy Melinda – Nagyvárad
 Nagy Sándor – Székelyudvarhely
 Németh Szilveszter – Csíkkarcfalva
 Nete Mariana – Csíkszereda
 Novák Sándor – Marosvásárhely
 Oláh Sándor – Csíkszereda
 Olti Kálmán – Csíkszereda
 Orbók Ilona – Csíkszereda
 Orendi István – Székelyudvarhely
 Dr. Ozsváth Imola – Székelyudvarhely
 Pál Zoltán – Csíkdánfalva
 Pálffy József – Csíkszereda
 Papp Zoltán – Zilah
 Péntek János – Kolozsvár
 Péter Éva – Csíkszereda
 Péter Gergely – Csíkszereda
 Péter Péter – Székelyudvarhely
 Pethő Ilona – Csíkszereda
 Petres Sándor – Csíkszereda
 Dr. Piros György – Csíkszereda
 Portik Bakai Ádám – Gyergyóremete
 (7 darab egyéves előfizetés)
 Dr. Puskás Attila – Marosvásárhely
 Dr. Rácz Katalin – Marosvásárhely
 Ráduly János – Kibéd
 Rákosi István – Sepsiszentgyörgy
 Rákosi Zoltán – Sepsiszentgyörgy
 Rancz Árpád – Csíkszereda
 Rancz Gyárfás Zsuzsanna –
 Kézdivásárhely
 Rokaly József – Gyergyószentmiklós
 Russu Bors Tibor – Csíkszentkirály
 Sata Lóránd – Voluntari
 Sántha Emese – Marosvásárhely

- Sata Kinga Koretta – Magyarvista
Sata Klára – Csíkszereda
Ft. Sebestyén Péter – Marosvásárhely
Seprődi József – Dicsőszentmárton
Silye Béla – Székelyudvarhely
Siklódi Olga – Székelyudvarhely
Sipos László – Felvinc
Sóbestér Klára – Marosvásárhely
Sófalvi László – Székelyudvarhely
Sógor Árpád – Kolozsvár
Sógor Csaba – Csíkvacsárcsi
Sógor Géza – Kányád
Sógor Gyula – Aranyosgyéres
Dr. Soós Szabó Klára – Csíkszereda
Straub Etelka – Borosjenő
Szabados Béla – Csíkszereda
Szabó Attila – Nagyalambfalva
Szabó Ferenc – Gyergyóditró
Szabó Judit – Kézdivásárhely
Szabó Magdolna – Csíkcicsó
Szabó M. Barna – Székelyudvarhely
Szabó Nándor – Marosvásárhely
Szabó Piroska – Nagyvárád
Szabó Sándor – Homoródalmás
Dr. Szabó Sándor – Székelyudvarhely
Szász-Bertalan Anna – Csíkszereda
Dr. Szász Éva – Gyergyóalfalu
Szász Zoltán – Székelyudvarhely
Szatmári József – Marosvásárhely
Szathmáry János – Gyergyószentmiklós
Dr. Szatmári Sebestyén – Csíkszereda
Dr. Szatmári Szabolcs – Marosvásárhely
Szávai Márton – Énlaka
Szekeres Adorján – Csíkszereda
Székely Ágnes – Balánbánya
Székely Ferenc – Vadasd
Székely Szabó Zoltán – Marosvásárhely
Széll (Horváth) Anna – Kolozsvár
Szén Olga – Datk
Szén Sándor – Siménfalva
Szilágyi Németh Éva – Kolozsvár
Dr. Szilveszter László Szilárd –
Sáromberke
Szócs István – Szentegyháza
Szócs Viktor – Kovászna
Tamás Béla – Csíkszereda
Tamás Géza – Székelyudvarhely
Tamás Huba – Homoródkarácsonyfalva
Tamás Klára – Csíkszereda
Tamás József – Csíkszereda
Tánczos Vilmos – Kolozsvár
Tankó Gyula – Gyimesközéplek
Tapodi Zsuzsa – Sepsiszentgyörgy
Tiboldi István – Csíkszereda
Tódor Béla – Kézdiálbis
Tódor Gábor – Homoródalmás
Tófalvi Zoltán – Marosvásárhely
Tóth Mária – Arad
Tőke Mária Magdolna – Csíkszereda
Tötös Katalin – Zilah
Török Áron – Sepsiszentgyörgy
Török József – Lövéte
Török István – Koronka
Dr. Török Sándor – Kovászna
Tövissi Zsolt – Csíkszereda
Tulit Ferenc – Csíkszereda
Ványolós A. István – Székely-
udvarhely
Varga Edit – Gyergyóremete
Vass Mária – Csíktaploca
Vén Ferenc – Kézdiálbis
Veres István – Szatmárnémeti
Dr. Veress István – Szilágysomlyó
Veress János – Kovászna
Vetró András – Kézdivásárhely
Vitályos Réka – Marosvásárhely
Vitos László – Csíkszereda
Vorzsák Margit – Csíkszereda
Dr. Waczel Attila – Csíkkarcfalva
Zágoni Elemér – Karcfalva
Zöld János – Salamás
Zsigmond Margit – Székelyudvarhely

Zsók László – Sepsiszentgyörgy

INTÉZMÉNYEK

Apáczai Csere János Pedagógusok
Háza – Csíkszereda

Dr. Balás Gábor Községi Könyvtár
– Gyergyóremete

Bernády Közművelődési Egylet –
Szováta

Csíki Székely Múzeum – Csíkszereda

Csíkszépvízi Öregotthon – Csíkszépvíz

Derex Com Kft. – Bukarest

Dokumentációs Könyvtár –
Székelyudvarhely

Exa-Trade Kft. – Székelyudvarhely

Gyulafehérvári Római Katolikus Érsek-
ség Csíkszeredai Segédpüspöksége

Hargita Megyei Tanfelügyelőség –
Csíkszereda

Hargita Megyei Szociális és Gyerekvé-
delmi Igazgatóság – Csíkszereda

Iskolai Könyvtár – Szárazajta

Iskolai Könyvtár – Székelyszáldobos

Kájoni János Megyei Könyvtár –
Csíkszereda (2 db. egyéves előfi-
zetés)

Keramika Kft. – Csíkszereda

Kézdivásárhelyi Múzeum –
Kézdivásárhely

Kontur Kft. – Csíkszereda (5 db.
egyéves előfizetés)

Kovászna Megyei Alkotóközpont –
Sepsiszentgyörgy

Kovászna Megyei Könyvtár – Sepsi-
szentgyörgy (2 db. egyéves előfi-
zetés)

Kovászna Megyei Tanács – Sepsi-
szentgyörgy

Községi Könyvtár – Balánbánya

Községi Könyvtár – Barátos

Községi Könyvtár – Bardoc

Községi Könyvtár – Bereck

Községi Könyvtár – Bögöz

Községi Könyvtár – Böllön

Községi Könyvtár – Csernáton

Községi Könyvtár – Csíkdánfalva

Községi Könyvtár – Csíkkozmás

Községi Könyvtár – Csikmadéfalva

Községi Könyvtár – Csíkpálfalva

Községi Könyvtár – Csíkszentdomokos

Községi Könyvtár – Csíkszentgyörgy

Községi Könyvtár – Csíkszentmárton

Községi Könyvtár – Csíkszentmihály

Községi Könyvtár – Csíkszentsimon

Községi Könyvtár – Csíkszépmező

Községi Könyvtár – Etéd

Községi Könyvtár – Felsőboldogfalva

Községi Könyvtár – Fenyéd

Községi Könyvtár – Galócás

Községi Könyvtár – Gelence

Községi Könyvtár – Gidófalva

Községi Könyvtár – Gyergyóalfalu

Községi Könyvtár – Gyergyócsomafalu

Községi Könyvtár – Gyergyóditró

Községi Könyvtár – Gyergyószár-
hegy

Községi Könyvtár – Gyergyóremete

Községi Könyvtár – Gyergyóújfalu

Községi Könyvtár – Gyimesfelsőlok

Községi Könyvtár – Gyimesközéplek

Községi Könyvtár – Hídvég

Községi Könyvtár – Homoródalmás

Községi Könyvtár – Homoródszent-
márton

Községi Könyvtár – Kányád

Községi Könyvtár – Kápolnásfalu

Községi Könyvtár – Karcfalva

Községi Könyvtár – Kászon

Községi Könyvtár – Kézdivásárhely

Községi Könyvtár – Kézdiszentlélek

Községi Könyvtár – Kommandó

Községi Könyvtár – Korond

- Községi Könyvtár – Kökös
 Községi Könyvtár – Lemhény
 Községi Könyvtár – Lővéte
 Községi Könyvtár – Maksa
 Községi Könyvtár – Mikóújfalu
 Községi Könyvtár – Nagyajta
 Községi Könyvtár – Nagybacon
 Községi Könyvtár – Nyárád-
 magyarós
 Községi Könyvtár – Oklánd
 Községi Könyvtár – Oroszhegy
 Községi Könyvtár – Oszdola
 Községi Könyvtár – Parajd
 Községi Könyvtár – Réty
 Községi Könyvtár – Románandrás-
 falva
 Községi Könyvtár – Sepsibodok
 Községi Könyvtár – Sepsikőröspatak
 Községi Könyvtár – Siménfalva
 Községi Könyvtár – Székelyderzs
 Községi Könyvtár – Székelyvarság
 Községi Könyvtár – Szentábrahám
 Községi Könyvtár – Szenterzsébet
 Községi Könyvtár – Torja
 Községi Könyvtár – Újszékely
 Községi Könyvtár – Uzon
 Községi Könyvtár – Váralja
 Községi Könyvtár – Vargyas
 Községi Könyvtár – Zabola
 Községi Könyvtár – Zágón
 Községi Könyvtár – Zetelaka
 Kulturális Központ – Gyergyószent-
 miklós
 Magyarország Főkonzulátusa – Csík-
 szereda
 Manpres Distribution Kft. – Bukarest
 Mix KFT – Csíkszereda
 Nagy István Művészeti Líceum –
 Csíkszereda
 Németh Géza Egyesület – Csíkszereda
 Nemzeti Kisebbségkutató Intézet –
 Kolozsvár
 Nemzeti Színház – Marosvásárhely
 Polgármesteri Hivatal – Csíkszer-
 eda (5 db. egyéves előfizetés)
 Római Katolikus Plébánia – Tűr
 Romániai Magyar Pedagógusok Szö-
 vetsége – Csíkszereda
 Salamon Ernő Líceum – Gyergyó-
 szentmiklós
 Sapientia Alapítvány – Kolozsvár
 Sapientia Egyetem Könyvtára –
 Csíkszereda
 Székely Nemzeti Múzeum – Sepsi-
 szentgyörgy
 Szent Erzsébet Öregotthon –
 Gyergyószentmiklós
 Tamási Áron Gimnázium – Székely-
 udvarhely
 Tamási Áron Színház – Sepsiszent-
 györgy
 Tarisznyás Márton Múzeum – Gyer-
 gyószentmiklós
 Temesvári Római Katolikus Püspök-
 ség – Temesvár
 Tortoma Kft. – Barót
 Unitárius Parókia – Marosvásárhely
 Városi Könyvtár – Barót
 Városi Könyvtár – Borszék
 Városi Könyvtár – Gyergyószent-
 miklós
 Városi Könyvtár – Kézdivásárhely
 Városi Könyvtár – Kovászna
 Városi Könyvtár – Maroshévíz
 Városi Könyvtár – Székelyudvarhely
 Városi Könyvtár – Szentegyháza
 Városi Könyvtár – Tusnádfürdő
 Városi Művelődési Ház – Barót
 Br. Wesselényi Miklós Városi Könyv-
 tár – Kézdivásárhely

Magyarország

MAGÁNSZEMÉLYEK

Ágh István – Budapest
 Dr. Antal Balázs – Budapest
 Bakos József – Budapest
 Dr. Balássy Péter – Szombathely
 Bálint Gábor – Dabas
 Barta László – Budapest
 Dr. Bartók Gergely – Budapest
 Báthori Csaba – Budapest
 Beke Mihály András – Budapest
 Bereczky Gábor – Budapest
 Bertha Zoltán – Debrecen
 Bíró Miklós – Budapest
 Birtalan Ferenc – Budapest
 Dr. Botz Lajos – Pécs
 Bodor Ádám – Budapest
 Borbás János – Veszprém
 Bozó Zoltán – Szentes
 Burján Pál – Pécs
 Czákó Gábor – Budapest
 Császár Zoltán – Budapest
 Csenger Levente – Üröm
 Csontó Lajos – Pilisborosjenő
 Dávid Ferenc – Szentes
 Dávid Gyula – Szigetszentmiklós
 Dr. Demeter Béla – Kemece
 Demse Márton – Budapest
 Dr. Dobos László – Budapest
 Dobozi Eszter – Kecskemét
 Dömötör Zoltán – Csömör
 Dr. Erdei Antal – Gyöngyössolymos
 Farkas Zoltán – Veszprém
 Fazekas Edit – Cegléd
 Dr. Fázsy Szabolcs – Budapest
 Fejér Istvánné – Szentes
 Fekete Béláné – Budapest
 Fekete Miklós – Szeged
 Ferencz Ernő – Páty
 Dr. Ferenczi Tibor – Budapest

Dr. Ferencz Csaba – Budapest
 Ferencz I. Szabolcs – Budapest
 Dr. Füleky György – Budapest
 Fürjesi Csaba – Budapest
 Fűzi Michael Stephan – Budapest
 Dr. Gál József – Budapest
 Gálffy Attila – Budapest
 Gátay István – Devecser
 Dr. Gottwald Péter – Győr
 Guba Pál – Miskolc
 György Tünde – Budapest
 Hankó Zoltán – Kistarcsa
 Harmath Ilona – Baja
 Dr. Hartványi Tamás – Győr
 Hayek Ibolya – Budapest
 Dr. Hegedűs Imre János – Budapest
 Herman Levente – Budapest
 Horváth Zoltán és Imecs Emese –
 Budapest
 Ilia Mihály – Szeged
 Dr. Iszlai Sándor – Berettyóújfalu
 Iancu Laura – Velence
 Grófné Jancsó Zsuzsanna – Kalocsa
 Ifj. Jancsó Gyula – Budapest
 Jancsó Gyula – Dunapataj
 Jancsó Klára Katalin – Biatorbágy
 Dr. Jánosi Ildikó Kinga – Szeged
 Jánosiné Dandui Gyöngyi – Budapest
 Kántor József – Baja
 Kányádi Sándor – Budapest
 Kádár Tibor – Veszprém
 Karap Ágnes – Budapest
 Dr. Kata Mihály – Szeged
 Keppel Gyula – Budapest
 Király István – Mezőkovácsháza
 Dr. Kiss András – Pócsmegyer
 Kiss Anna – Budapest
 Kiss Bálint – Budapest
 Kiss Éva – Budapest
 Dr. Kiss Ferenc – Cserszegtomaj
 Kis Krisztián Bálint – Szolnok

- Kisslaki László – Kéthely
Kósa Lajos – Debrecen
Kovács Árpád – Ugod
Dr. Kovács Klára – Császársz
Kökényessy Szilárd – Budapest
Kőfalvi Magdolna – Budapest
Dr. Kőrös Erzsébet – Győr
Dr. Kukorely Pál – Keszthely
Kulcsár Júlia – Budapest
Dr. Kussinszky Péter – Budapest
Láng Gusztáv – Táplánszentkereszt
László János – Debrecen
Lezsák Sándor – Budapest
Lezsák Tibor – Budapest
Dr. Lukács Csaba – Fonyód
Dr. Lukácsy József – Székesfehérvár
Maczkó Gergő – Pogány
Makai Judit – Budapest
Márkus Béla – Debrecen
Máriás József – Nyíregyháza
Márton Lajos – Érd
Dr. Medgyessy István – Debrecen
Mészáros János – Gödöllő
Miklós András – Keszthely
Dr. Molnár Jenő – Budapest
Molnár Sándor – Balatonfüred
Murányi Sándor Olivér – Budapest
Dr. Nám Lóránt – Szombathely
Németh Zsolt – Budapest
Dr. Nyakasné Lázár Anna – Budapest
Dr. Obrusánszky Borbála – Mende
Dr. Oszoly Tamás – Budapest
Pálfi Sándorné – Berettyóújfalu
Pappné Németh Andrea – Eger
Pappné Pongrácz Csilla – Dunabogdány
Papp Péter – Budapest
Pataki Gábor Zsolt – Budapest
Paulovics Tamás – Szentes (4 darab egyéves előfizetés)
Péterfy Lajos – Bakonyzsűcs
Péter László – Szeged
Polóny Levente – Budapest
Pomogáts Béla – Budapest
Dr. Porcza Antal – Mosonmagyaróvár
Prohászka Géza – Balatonfüred
Dr. Sándor Pál – Simontornya
Serdült Benke Éva – Paks
Silay Ferenc – Szeged
Simai László – Veszprém
Sokoray László – Pápa
Dr. Szabó Béla – Göd
Szakolczay Lajos – Budapest
Szarka Gábor – Pomáz
Szarvas László – Tura
Szathmári István – Zsadány
Szász-Fejér István és Katalin – Mosonmagyaróvár
Dr. Székely András Bertalan – Isaszeg
Székely László – Budapest
Szeles András – Encs
Szepessy Béla – Nyíregyháza
Szigeti Lajos – Budapest
Dr. Tekes Kornélia – Budapest
Térey János – Budapest
Tiffán Zsolt – Villány
Tomán Sándor – Szegvár
Tóth Erzsébet – Budapest
Tóth Wessely László – Budapest
Tornai József – Érd
Tők János – Kecskemét
Dr. Varga István – Orosháza
Dr. Varga Péter Pál – Budapest
Vargha György – Tápióbicske
Dr. Várszegi László – Pécs
Vásárhelyi Péter – Budapest
Dr. Vass Ágnes – Budapest
Vass Szabolcs – Parád
Dr. Veress Gábor – Balatonfüred
Vincze Gábor – Deszk
Vitályos Ágnes – Budapest
Vörös István – Budapest

Zsolnai József – Hernád
Zsigmond Aranka – Budapest

INTÉZMÉNYEK

Algyői Faluház és Könyvtár
– Algyő
Baka István Alapítvány – Szeged
Bouchal Kft. – Budapest
Erdély Barátainak Köre Kulturális
Egyesület – Szolnok
Írók Boltja (8 db. egyéves előfizetés)
– Budapest
Könyvtárellátó Kht. – Budapest
Magyar Földgáztároló Zrt., Fritsch
László – Budapest
Magyar Katolikus Rádió ZRT – Budapest
MTA Társadalomtudományi Köz-
pont – Budapest
MTA Titkárság – Budapest
Mogyoróssy János Városi Könyvtár
– Gyula
Móra Ferenc Népszínház Közhasznú
Egyesület – Algyő
Országgyűlés Hivatala – Budapest
– 2 db. egyéves előfizetés
Országos Nyugdíjbiztosítási Főigaz-
gatóság – Budapest
Ötágú Síp Kulturális Egyesület – Szeged
Paksi Közművelődési Nonprofit Kft.
– Paks
Páholy Irodalmi Egyesület – Pécs
Páterház Panzió – Szentés
Robinson Tours Kft. – Balatonfüred
Szegedi Tudományegyetem Egyete-
mi Könyvtára – Szeged
Dr. Varga Péter Pál Országos Gerinc-
gyógyászati Központ – Budapest

Amerikai Egyesült Államok

Borbély Melinda – Laguna Beach
Farkas Szabolcs – Milwaukee
Fodor Albert – New York
Kirják Attila – New York
Kiss István – Hawley
Kovács Árpád – Maryland
Ozsváth Ildikó – New York

Anglia

Sárközi Máttyás – London

Ausztrália

Leontine von Rheinberg – Melbourne

Ausztria

Dr. Bartók Miklós – Leopoldsdorf
Csipkó László – Bécs
Csutak Magda – Bécs
Dr. Forbáth Klára – Bécs
Gellérd Andor – Bécs

Finnország

Petteri Laihonon – Jyväskylä

Franciaország

Langrand-Escure Tünde – St. Pêray
Nagy Pál – Montrouge
Párizsi Magyar Intézet – Párizs

Izrael

Lichtenegger Vera – Nesher

Hollandia

Hollandiai Mikes Kelemen Kör

Kanada

Füzéry Géza – Oshawa

Németország

Dr. Dobó Attila – Rheine
 Dr. Dobó Tibor – Demmin
 Gaál Julianna – Aalen
 Juliana Johrend – Buchen
 Kisslaki László – Steinbach
 Schultz Orsolya – Rostock
 Szakács-Konnerth Mihály –
 Friedrichshafen
 Száva Péter – Krefeld
 Dr. Wieser Györgyi – Starnberg

Svájc

Molnár Attila – Frick

Svédország

Antal Imre – Ljungby
 Csata Attila – Västra Frölunda
 Molnár-Veress Pál & Szilágyi Enikő
 – Tangagärde
 Szentkirályi Csaga – Vällingby
 Török Ernő – Vällingby

Szerbia

Bolyai Tehetséggondozó Gimnázium
 és Kollégium – Zenta
 Fekete J. József – Zombor
 Jovan Jovanovic Zmaj Általános Is-
 kola – Magyarkanizsa

Kosztolányi Dezső Tehetséggondozó
 Nyelvi Gimnázium – Szabadka
 Nagybecskereki Gimnázium –
 Nagybecskerek
 Rancz Károly – Pancsova
 Tari István – Óbecse

Szingapúr

Marosi Gábor – Szingapúr

Szlovákia

Fehér István – Komárom
 Kiss Mónika – Órös
 Pallér Péter – Komárom
 Selye János Gimnázium – Komárom

Olaszország

György Alfréd – Róma
 Kovács Gergely – Róma

Oroszország

Dr. Fazekas Márta – Moszkva

Ukrajna

Vári Fábán László – Mezővári

SZÉKELY KÖNYVTÁR

1111MD30 03031

1. Székely népballadák	35,00 lej
2. Mikes Kelemen: <i>Törökországi levevek</i>	35,00 lej
3. Tamási Áron: <i>Ábel a rengetegben</i>	35,00 lej
4. Böződi György: <i>Székely bánja</i>	35,00 lej
5. Kányádi Sándor: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
6. Apor Péter: <i>Metamorphosis Transylvaniae</i>	35,00 lej
7. Benedek Elek: <i>Székely népmesék</i>	35,00 lej
8. Tamási Áron: <i>Ábel az országban</i>	35,00 lej
9. Zsögödi Nagy Imre: <i>Följegyzések</i>	35,00 lej
10. Farkas Árpád: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
11. Hermányi Dienes József: <i>Nagynyedi Demokritus</i>	35,00 lej
12. Tomcsa Sándor: <i>Válogatott írások</i>	35,00 lej
13. Tamási Áron: <i>Ábel Amerikában</i>	35,00 lej
14. Balázs Ferenc: <i>A rög alatt</i>	35,00 lej
15. Király László: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
16. Székely népdalok	35,00 lej
17. Kóváry László: <i>Székelyhonról</i>	35,00 lej
18. Márton Áron: <i>Válogatott írások és beszédek</i>	35,00 lej
19. Szabó Gyula: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
20. Páll Lajos: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
21. Cserei Mihály: <i>Erdély históriája I.</i>	35,00 lej
22. Cserei Mihály: <i>Erdély históriája II.</i>	35,00 lej
23. Tompa László: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
24. Tamási Áron: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
25. Vári Attila: <i>Volt egyszer egy város</i>	35,00 lej
26. Régi székely költők	35,00 lej
27. Kriza János: <i>Székely népmesék</i>	35,00 lej
28. Petelei István: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
29. Tamási Áron: <i>Hazai tükrök</i>	35,00 lej
30. Ferenczes István: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
31. Bod Péter: <i>Szent Hiláriu</i> s	35,00 lej
32. Jancsó Benedek: <i>Válogatott írások</i>	35,00 lej
33. Szabédi László: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
34. Cseres Tibor: <i>Foksányi szoros</i>	35,00 lej
35. Csiki László: <i>Titkos fegyverek</i>	35,00 lej
36. Székely népi imádságok	35,00 lej
37. Tamási Áron: <i>Publicisztikai írások</i>	35,00 lej
38. Horváth István: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
39. Kurkó Gyárfás: <i>Nehéz kenyér</i>	35,00 lej

40. Bogdán László: <i>Az ördög Háromszéken</i>	35,00 lej
41. Bölöni Farkas Sándor: <i>Utazás Észak-Amerikában</i>	35,00 lej
42. Sánta Ferenc: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
43. Fodor Sándor: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
44. Székely János: <i>A nyugati hadtest</i>	35,00 lej
45. Szócs Géza: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
46. Tivai Nagy Imre: <i>Cirkálások szeredai emlékeimből</i>	35,00 lej
47. Tamási Áron: <i>Szülőföldem</i>	35,00 lej
48. Kemény János: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
49. Ignác Rózsa: <i>Torockói gyász</i>	35,00 lej
50. Markó Béla: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
50+ Siklódy Ferenc: <i>Könyvjegyek I.</i>	35,00 lej
51. Szentkatolnai Bálint Gábor: <i>Válogatott művek</i>	35,00 lej
52. Benedek Elek: <i>Édes anyaföldem! I.</i>	35,00 lej
53. Benedek Elek: <i>Édes anyaföldem! II.</i>	35,00 lej
54. Bözödi György: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
55. Czegő Zoltán: <i>Katonabogár</i>	35,00 lej
56. Régi székely írók	35,00 lej
57. Nagybaczoni Nagy Vilmos: <i>Végzetes esztendők</i>	35,00 lej
58. Domokos Pál Péter: <i>Moldvai útjaim</i>	35,00 lej
59. Szemlér Ferenc: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
60. Györffi Kálmán: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
61. Bartha Miklós: <i>Nemzetpolitikai írások</i>	35,00 lej
62. Tamási Áron: <i>Bölcső és Bagoly</i>	35,00 lej
63. Székely János: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
64. Ágoston Vilmos: <i>Godir és Galanter</i>	35,00 lej
65. Sütő István: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
66. Orbán Balázs: <i>Válogatott írások és beszédek</i>	35,00 lej
67. Tamási Gáspár: <i>Vadon nőtt gyöngyvirág</i>	35,00 lej
68. Beke György: <i>Föld és lélek. Székely riportok</i>	35,00 lej
69. Ferencz Imre: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
70. Mózes Attila: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej

A könyvek megvásárolhatók vagy megrendelhetők
a Székelyföld szerkesztőségében.
Címünk: 530170 Csíkszereda, Tudor Vladimirescu u. 5.
Telefon: 0266-311026, Mobil: 0746-195413